

097 305714

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A
MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

• SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLVI—XLVII. ÉVFOLYAM

1947—1948.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA
1948.

TARTALOM:

<i>Faludi Géza</i> : Szentgáli Károly	3
<i>Kerényi András</i> : Nagykágyai római köztársasági denárlelet	6
<i>Radnóti Alföldi Mária</i> : Néhány megjegyzés a császárkori római verde szerveztetéshez és működéséhez	12
<i>Esze Tamás</i> : Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről	23
<i>Kapossy János</i> : Ocsovay Ferenc és az 1735. évi nagybányai dukátok	33
<i>Kapossy János</i> : Karl Henrik emlékérmé 1848 márciusára	37
<i>Bánrévi György</i> : Egy éremgyűjtemény sorsa 1849-ben	43
<i>H. Fekete Péter</i> : Az 1784. évi bankó cédula forgalombahozása	47
<i>H. Fekete Péter</i> : Pénzhamisítások a XVIII. század végén	48
<i>Gellért Jenő</i> : Pénzverés Budapesten 1920—1922. években	49
<i>Huszár Lajos</i> : Éremvésőkre vonatkozó adatok a körmöcbányai városi levéltárból..	51
<i>Csatkai Endre</i> : Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok	52
<i>Csatkai Endre</i> : Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez	53
<i>Leszih Andor</i> : Helyreigazítás	53
<i>Éremleletek</i>	54
<i>Irodalom</i>	56
<i>Társulati élet</i>	59
<i>Deutscher Auszug</i>	61
<i>Extraits Français</i>	63

A végén 1 képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek. A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnyomása akár eredeti, akár változtatott nagyságban tilos. Kéziratot nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat évkönyve a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti: Dr. HUSZÁR LAJOS, a Magyar Történeti Múzeum főigazgatója
(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A Társulat tagjai tagsági díjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok évi 15 Ft, a vidéken és külföldön lakó tagok 10 Ft tagsági díjat fizetnek. A társulat alapító tagokat egyelőre nem vesz fel.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén reklamációk dolgában is a társulat ügyvezető alelnöke dr. Huszár Lajos intézkedik. Címe: Budapest, Magyar Történeti Múzeum, VIII., Múzeum-körút 14—16. Telefon: 139—022.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a társulati pénztáros, Lafrankó Gyula ad felvilágosítást. Címe: Budapest, VII., Erzsébet-körút 58. A társulat postatakarékpénztári csekkszám lája 51.010 szám.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében Karny Rezső dr. főkönyvtáros és Ambrus Béla könyvtáros, valamint Szalay-Berzeviczy László társulati gyűjtemény őre kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A társulat felsorolt tisztviselői hivatalos órájukat minden csütörtökön délután 6—7 óra között tartják a társulat helyiségében (VIII., Csepreghy-utca 4. sz. II. em. 15. ajtó).

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A
MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLVI—XLVII. ÉVFOLYAM

1947—1948.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
EGYETEMI NYOMDA

1948.

300714

TARTALOM:

<i>Faludi Géza</i> : Szentgáli Károly	3
<i>Kerényi András</i> : Nagykágyai római köztársasági denárlelet	6
<i>Radnótiné Alföldi Mária</i> : Néhány megjegyzés a császárkori római verde szervezetéhez és működéséhez	12
<i>Esze Tamás</i> : Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről	23
<i>Kapossy János</i> : Ocsovay Ferenc és az 1735. évi nagybányai dukátok	33
<i>Kapossy János</i> : Karl Henrik emlékérmé 1848 márciusára	37
<i>Bánrévi György</i> : Egy éremgyűjtemény sorsa 1849-ben	43
<i>H. Fekete Péter</i> : Az 1784. évi bankó cédula forgalombahozása	47
<i>H. Fekete Péter</i> : Pénzhamisítások a XVIII. század végén	48
<i>Gellért Jenő</i> : Pénzverés Budapesten 1920—1922. években	49
<i>Huszár Lajos</i> : Éremvésőkre vonatkozó adatok a körmöcbányai városi levéltárból..	51
<i>Csatkai Endre</i> : Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok	52
<i>Csatkai Endre</i> : Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez	53
<i>Leszih Andor</i> : Helyreigazítás	53
<i>Éremleletek</i>	54
<i>Irodalom</i>	56
<i>Társulati élet</i>	59
<i>Deutscher Auszug</i>	61
<i>Extraits Français</i>	63

A végén 1 képes tábla.

Kiadásért felelős: Huszár Lajos.

SZENTGÁLI KÁROLY

(1879—1945).

1945 nyarán egy férfiú húnnya le örökre szeméit, aki munkás-ságával maradandóan írta be nevét társulatunk történetébe. E férfiú Szentgáli Károly volt. Az Ő emlékét igyekeznek e sorok meg-örökíteni.

Született 1879. április 19-én Csicsón (Zala vm.). Atyja Schneider Dániel népiskolai igazgató volt. A tanítóképző elvégzése után, 1902. január 3-án a főváros szolgálatába lépett; 1921. július 21-én iparostanonciskolai igazgató, 1923. december 31-én nép-iskolai igazgató lett. 36 évi szolgálat után 1939. június 29-én nyugalomba vonult. 1912-ben megnősült; feleségéhez, szül. Zsirai Margithoz a legbensőbb szeretet és megértés szálai fűzték. Nejének 1931-ben bekövetkezett halála mélységes gyászba döntötte a családi életért rajongó férfiút; ezt a veszteséget élete végéig sem tudta teljesen kiheverni. Ő maga is már 2 évtizede betegeskedett; gyomor-baja következtében az egykor virágzó egészségű, életerős férfiú ijesztő mértékben lesoványodott és legyengült. Betegsége időnként kínzó fájdalmakkal járt, melyek sokszor hetekre ágyba döntötték és

lehetetlenné tették számára az intenzív munkásságot. 1944 nyarán kedvelt kenesei otthonában keresett nyugalmat és pihenést, de onnan már nem tért vissza. Kenese a háborús cselekmények vonalába került; gyönyörű, saját tervei szerint felépült villáját bombatalálat pusztította el. A hábo-rús izgalmak, majd az élelmezési nehézségek még jobban aláásták amúgy is megviselt egészségét, melyek folyamánként 1945. május 23-án gyomorvérzés következtében hirtelen elhunyt. Porhüvelyét Balatonkenesén helyezték örök nyugalomra.

Szentgáli korán kezdett a numizmatika iránt érdeklődni; társulatunkba 1907-ben lépett be, s annak csakhamar egyik legbuzgóbb látogatója és legelkessebb tagja lett. Ez volt azon időszak, mikor Nuber Károly, a numizmatika ezen apostola, társulatunk állandó látogatója volt. Nem csoda, hogy Szentgáli az ő bűvkörébe került, s mint maga is beismeri Nuberről írt megemlékezé-sében, egyik legfogékonyabb tanítványa lett. „Nem tudom felmérni, mit tanultam tőle, de hálával gondolok közlékenységére és arra az irigyléstől mentes szívélyességére, mellyel engem is, másokat is tudásának és minden megfigyelésének és tapasztalásának részesévé tett” — írja róla e helyen. Veleszületett érzéke mellett Nuber tanításának és tudványát mindenképpen kielégíteni törekvő vasszorgalmának köszönhetette, hogy nemsokára a numizmatika minden ágában otthonos lett. Csak természetes, hogy a társulat elismeréseképpen lelkes, szorgalmas tagját 1911-ben másodkönyv-tárossá és a társulati gyűjtemény őrévé választotta. 1922-ben az Érem szerkesztője, 1927-ben titkár, s 1938-ban főtitkár lett. Alapos tudása és bámulatos szépérzéke szinte predesztinálták arra, hogy egyes gyűjtemények rendezésére vállalkozzék. Ennek a nagy örömmel vállalt kötelességének mindig a legpontosabban tett eleget. Az általa rendezett gyűjtemények (saját, társulati, magyar-óvári, pécsi, székesfehérvári, Kilenyi, Degen) mintaképei az esztétikailag szép és alapos elrende-zésnek. Korán kezdett gyűjteni; kitűnő szemének, hozzáértésének és áldozatkészségének ered-

ménye lett az a gyönyörű római gyűjtemény, melyet aránylag rövid idő alatt hozott össze annak dacára, hogy anyagi viszonyai csak szűkreszabott keretek között engedték meg számára az áldozatokat. Ettől a gyűjteményétől azonban 1932-ben megvált, s ennek árából építette fel kenesei kies nyaralóját, melyben barátai és a társulat tagjai gyakran élvezték lebilincselő vendégszeretetét. De gyűjtési körét nem korlátozta a római pénzekre. Gyűjtött árpádokat, vegyesházi pénzeket, emlékérmeket, Szent György érmeiket, és életének utolsó éveiben kegyeleti érmeiket is. Gyűjteményeinek elhelyezése, rendezettsége mintául szolgálhatott minden gyűjtőnek. Méltóan egészítette ki ezeket gyönyörű példányokból álló, gazdag numizmatikai könyvtára.

Korán felismerte, mennyire hiányzik a magyar numizmatikai irodalomban egy kis, könnyen érthető folyóirat, mely a kezdő gyűjtőnek vezérfonalul szolgálhatna a gyűjtésnek szinte át nem tekinthető birodalmában. Ezen hiány felismerése alapján született meg a társulat második kiadványa: az Érem. Célkitűzését, mely a folyóirat 1. számában látott napvilágot, a következőkben szögezi le: „Céltudatos gyűjtőket nevelni lesz legfontosabb célunk, mert be kell vallanunk, hogy bármely ágazatát nézzük a magyar numizmatikai tudománynak, akár pénztörténelmünket, akár metrológiánkat, akár leíró érmészetünket, oly mélységes hiányokat észlelhetünk, melyeket csak kutató munka pótolhat.” Továbbá: „Azt óhajtjuk, legyen lapunk kincsestára mindannak, mire a tudatos gyűjtőnek szüksége van. Legyen mindenttudó mester, mely biztosan szól a technológiához, a súlytanhoz, és amit mond, legyen gyakorlati értékű.” S amit ebben a programban megígért, azt hűségesen be is tartotta. Nyomatott bizonyítéka ennek az Érem-nek 10 évfolyama, melynek oroszlánrésze az ő tollából sarjadt ki. Voltak olyan évfolyamok, melyeket szinte egyedül írt meg, különböző álnevek alá rejtve nevét. Ha végiglapozzuk ezeket a füzeteket, csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk fáradhatatlan szerkesztőjéről, ki az első számban lefektetett célkitűzéseket mindenkor a legnagyobb lelkesedéssel, önfeláldozással, sokszor kínos betegsége által gyötörve igyekezett valóra váltani. A kezdő gyűjtőt érdeklő mennyi praktikus tanács, mennyi hasznos tudnivaló van ebben az igénytelen külsejű folyóiratban lefektetve! De haszonnal forgathatja lapjait az előrehaladottabb gyűjtő is, mert egyes összefoglaló cikkeiben (Szent György érme, bizánci pénzek, kegyeleti érme stb.) szétszórta, nehezen összegyűjthető adatoknak tömör összefoglalását olvashatja. Ugyanezt a célt szolgálta az 1927-ben tolla alól kikerült „A régipénz gyűjtése” című könyvecske is, mely elsősorban a tanuló ifjúságnak szólt, és összesűrítve, tömör formában igyekezett mindazt nyújtani, ami a kezdő gyűjtőt első lépéseiben hivatva volt a helyes útra terelni. Eredeti dolgozatai közül kiemelkednek: A szigrlák megfejtése felé (1916), A pénzverés időtartama az árpádok korában (1918), A kegyérmek ismeretének alapjai (1942) és A magyar királyság hetedik centenáriuma érmei (1942) című cikkei. Dolgozatait alaposság és lelkiismeretesség jellemzi. Nem elégedett meg az elméleti következtetésekkel, de igyekezett azokat, ahol arra mód kínálkozott, gyakorlatilag is igazolni. Legmeggyőzőbb példa erre azon eljárás, mellyel „A pénzverés időtartama az árpádok korában” című cikkének következtetéseit megalapozta. Saját maga készítette verőszerszámokkal (penge, verőtő, kalapács) végzett huzamosabb ideig tartó kísérleteket az egyes pénzdarabok elkészítési idejének megállapítására, hogy cikkének tanúságait gyakorlati úton is alátámaszthassa.

Ebben a sokoldalú numizmatikai munkásságban látom néhai Károly barátunk legnagyobb érdemét; ezzel kötelezte le magának örök hálára a társulatot, mely azzal igyekezett meghálálni önzetlen és buzgó tagtársának értékes működését, hogy 1921-ben tiszteleti tagjává választotta. A társulat 40 éves jubileuma alkalmával pedig munkásságának elismeréseképpen megkapta a *Signum Laudis*-t.

Írálya választékos és ízléses volt. Írásait nem egyszer a bölcselkedő, meditáló, csendes humorú, ironikus, de sohasem bántó gondolkozásmód jellemzi. Minden sorából kicsillan a tárgyért önzetlenül lelkesedő szakember hangja. Cikkei nem száraz írások, hanem egy ideálisan gondolkodó léleknek őszinte, szívhez szóló megnyilatkozásai.

Jellemének alapvonása a becsületesség, őszinteség, készséges segítségi és oktatási vágy volt. Tagtársaival szemben mindig udvarias és szolgálatkész volt. Nagy gyakorlati tudását nem őrizte meg magának, hanem mindig a legnagyobb készséggel állott szolgálatára mindenkinek, ki numizmatikai kérdésben felvilágosításért hozzá fordult. Mint tanító, különösen szeretettel foglalkozott az ifjúsággal. A kezdő gyűjtőket a legönzetlenebbül, odaadással oktatta és vezette a helyes útra, nem egyszer saját darabjait ajándékozva nekik, hogy kedvet kapjanak a gyűjtéshez, a numizmatikai

tudomány műveléséhez. Mélységesen elítélte, s nem egyszer szóban és írásban ostorozta az álgyűjtőknek azt a fajtáját, mely a gyűjtésben nem keresett és nem talált esztétikai élvezetet és magasabb célt, hanem csak ürügyet arra, hogy nyeréskedjék. Bár maga is elismerte, hogy gyűjteni csere, vétel és eladás nélkül lehetetlen, de ebben a tevékenységében sohasem lépte túl azt a határt, melyet egyesek, sajnos, oly gyakran sértenek meg.

A természet nagy kézügyességgel áldotta meg. Igazi fúró-faragó ember volt, ki sok bútor-darabját, így pl. éremszekrényét is maga tervezte és készítette. Minden művészi szépnek, legyen az festmény, szobor, kispasztika, grafika, zenemű, őszinte rajongója és kitűnő bírálója volt. Ő maga is szépen rajzolt és festegetett. A társulat tíz- és húszéves jubileumára vert zsetonokat ő tervezte. Betűi gyöngyszemekhez hasonlítottak. Úgyesen zongorázott is.

Hithű katolikus volt, minden vallási türelmetlenség nélkül. Részben ezzel magyarázhatjuk állandó érdeklődését az ú. n. kegyeleti érmek iránt, melyeket Ő katolikus érmeknek nevezett. Ezekkel a jelentékteleneknek látszó, de kultúrtörténeti értékkel bíró darabokkal néhány cikkben irodalmilag is foglalkozott. Szép gyűjteményt is hozott össze belőlük, melynek különösen hazai vonatkozású része sok értékes és ritka darabot zárt magába.

Baráti körben, a fehér asztal mellett, szellemes, mulattató, adomázásra hajlamos társalgónak bizonyult. Beszédjéből sok humoros vonás csillant ki, melybe nem egyszer a saját személyét sem kímélő, szelíd ironia is vegyült.

Ezekben igyekeztem néhai Károly barátunk jellemének legjellegzetesebb alapvonásait megrajzolni, melyek benne szerencsésen egy megnyerő, az idegent is gyorsan lebilincselő egyéniséggé olvadtak össze.

Elhunytával társulatunkat súlyos, alig pótolható veszteség érte. Mint az Érem szerkesztője, gyűjteményünk őre, elévülhetetlen érdemeket szerzett magának. Mint a gyűjtők tanácsadója, ki különleges adottsága, évtizedes gyakorlata és kitűnő emlékezőtehetsége révén a numizmatika óriási birodalmának jóformán minden ágában otthonos volt, s kitűnő ítélőképessége folytán az érmek meghatározása, értékelése és valódiságuk megbírálása terén meglepő biztonságra tett szert, nagyon fog hiányozni a társulatban mindenkinek, az öreg gyűjtőnek éppen úgy, mint az első bizonytalan lépéseket tevő kezdőnek.

Mélyen fáljaljuk távoztát mindannyian, de különösen mi, régi társulati tagok, akiket évtizedes barátság fűzött kedves egyéniségéhez. Én is megilletődve idézem vissza azokat a boldog időket, mikor mint kezdő gyűjtők igen gyakran találkoztunk az esti órákban, és a késő éjjeli órákig együtt maradván, beszélgettünk a numizmatikai kérdésekről, kölcsönösen mutogatva egymásnak legújabb szerzeményeinket. Felejthetetlen esték voltak ezek, két egymást megértő léleknek harmonikus összefonódása a numizmatika révén. De később is, mikor gyűjtői szenvedélyünk már lehiggadt, a numizmatika volt az ideális kapocs, mely egymáshoz fűzött bennünket.

A numizmatika fanatikusának, társulatunk egyik legönzettebb támogatójának, kedves Károly barátunknak emlékét szívünkbe zárva fogjuk megőrizni. Ideálisan gondolkodó egyénisége pedig lebegjen követendő példaképen szemeink előtt!

Szentgáli Károly irodalmi munkássága.

(N. K. = Numizmatikai közlöny; É. = Az Érem.)

1909. A pécsi városi múzeum éremgyűjteményéről.

Pécs—Baranya vármegye múzeumegyesületének értesítője.

1911. Társulatunk jubileumi emlékzsetónja. N. K. X.

1916. A sziglak megfejtése felé. N. K. XV.

1918. A pénzverés időtartama az Árpádok korában. N. K. XVII.

1918. Kilényi Hugó numizmatikai gyűjteménye. N. K. XVII.

1922. A mi célunk. É. I.

1922. II. Rákóczi Ferenc pénzei. É. I.

1922. Az éremgyűjtés specializálása. É. I.

1922. Rézpénzeink verdejegyei. É. I.

1922. Az ezüstérmek konzerválása. É. I.

1922. Az „árpádok“ specializálása. É. I.

1922. Az éremhamisítványokról. É. I.

1922. Másolatok készítése. É. I.

1922. A római császári pénzek előlapja. É. I.

1922. A papírpénz. É. I.

1924. Cimertani alapismeretek. É. II.

1924. A gyűjtemények elhelyezése. É. II.

1924. Egy kis kalkuláció. É. II.

1924. Hibás érmeink kezeléséről. É. II.

1925. Korai évszamos pénzeink. É. III.

1925. Az antoniusok. É. III.
 1925. Landesmann Pál emlékezete. É. III.
 1925. Az antik pénz metrologiája és alakja. Felolvasás.
 1925/6. Bevezetés a metrologiába. É. III. és IV.
 1926. Brigetio római hamis pénzei. N. K. XXIII—XXIV.
 1926. Az ércpénz mint találmány. N. K. XXIII—XXIV.
 1926. Istenségek képei és allegoriák a római pénzekben. É. IV.
 1926. Az öntött érmeokről. É. IV.
 1926. Horpádt érmeink helyreállítása. É. IV.
 1927. A régipénzek gyűjtése. Singer és Wolfner. 64 l.
 1927. A körmöcbányai Szent György-érmek. É. V.
 1927. Évszám a római pénzekben. É. V.
 1927. A fenntartás kérdése. É. V.
 1927. A hazai föld éremkincsei. É. V.
 1927. Írásművészet az érmeiken. É. V.
 1927. Idézetek Stein Aurel műveiből. É. V.
 1928. I. Constantius és utódai. É. VI.
 1928. Magyar veretű konvenciók huszasok és tizesek. É. VI.
 1930. Régipénzek gyűjtéséről. Felolvasás.
 1933. Női arckép az érmeiken. Felolvasás.
 1934. Erdély pénzei. É. VII.
 1936. Bizánc pénzei. É. VIII.
 1936. Egy lap a magyar éremgyűjtés történetéből. É. VIII.
 1937. Serlegbeszéd Dessewffy Miklós gr. felett.
 1939. A kegyeleti érmek rendszere. Felolvasás.
 1940. Második lap a magyar éremgyűjtés történetéből. É. IX.
 1941. Serlegbeszéd Sziklay Jenő felett.
 1942. Beata Virgo Tallensis. N. K. XLI.
 1942. A kegyérmek ismeretének alapjai. É. X.
 1942. Nehéz dolog cserélni. É. X.
 1942. Gyűjtők keskenyfilmen. É. X.
 1942. Harmadik lap a magyar éremgyűjtés történetéből. É. X.
 1943. A magyar királyság hetedik centenariumának érmei. N. K. XLII.

Faludi Géza dr.

Nagykágylai római köztársasági denárlelet.

1941-ben a biharmegyei Nagykágya község belterületén F. Nagy József gyerekei kertásás közben bukkantak a leletre, amely 191 db. ezüstdenárt, 1 db. római ezüst derékövet, 3 db. római fibulát és 54 db. apró ezüst lánc-törmelékert tartalmazott. Én a leletből csak a pénzeket kaptam publikálásra, a lelet többi tárgyáról itt tehát nem is lesz szó.

A 191 db. éremből 170 köztársasági denár, 21 pedig barbárutánzat. A 170 db. három kivételével mind familiaris denár, és 132 változatban fordul elő, vagyis csak 38 db. duplum példány szerepel az egész anyagban. Az utolsó példány Claudia gensnek egyik verete, melyet Babelon Kr. e. 43. évre tesz, Grueber viszont a „Coins of the roman republic in the British Museum” I. kötet 4290. sz. alatt Kr. e. 38-ból származtatja.

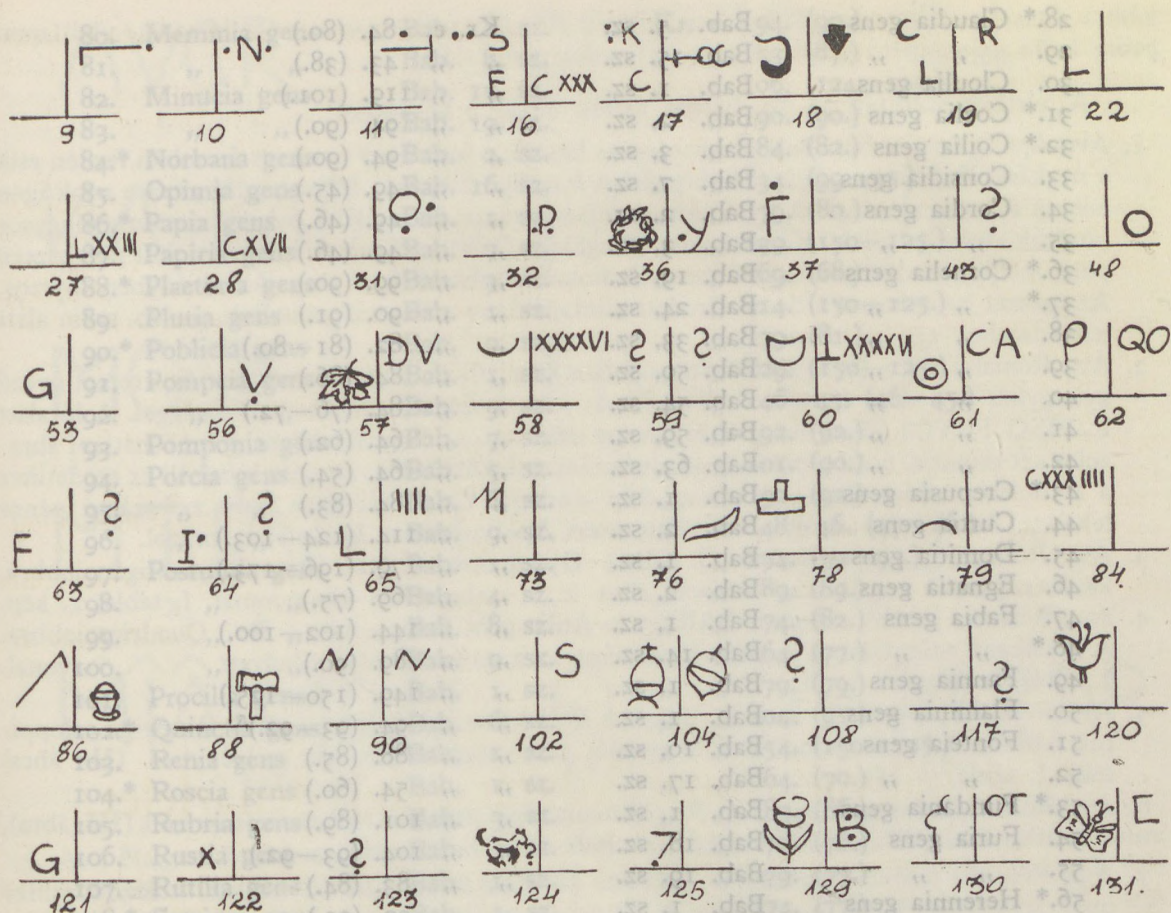
A római denárokon előforduló ellenjegyek táblázata a 7. oldalon látható.¹

A következőkben a lelet részletes feldolgozását adjuk Babelon meghatározása szerint, de a dátumnál zárjelben mindig odatesszük Grueber datálását is.²

1. Római közt.	Bab. I. 39, 2.	Kr. e. 268—264. (229—217.)
2. „ „	Bab. I. 72, 176.	„ „ 104. (93—92.)
3. „ „	Bab. I. 77, 226.	„ „ 89. (84.)
4. Acilia gens	Bab. 1. sz.	„ „ 134. (114.)
5. „ „	Bab. 8. sz.	„ „ 54. (50.)
6. Aemilia gens	Bab. 8. sz.	„ „ 58. (58.)
7. Antestia gens	Bab. 1. sz.	„ „ 174. (172—151.)
8. „ „	Bab. 9. sz.	„ „ 124. (124—103.)

¹ A denárokon előforduló ellenjegyeket külön táblán adjuk egyesítve. A jegyek alatt a táblán mindig a részletes leírásnál levő sorszám szerepel mint hivatkozási szám. A sorszámok mellé még csillagot is tettünk ott, ahol ellenjegy van. Ha az ellenjegyek helyén kérdőjel van, az azt jelenti, hogy a pénzen volt ellenjegy, de annyira kopott a pénz, hogy az ellenjegy meg nem fejthető.

² A köztársasági denárok datálásánál nagy eltérések vannak a különböző tudományos feldolgozásokban. Talán Grueber datálásai közelebb állanak a valósághoz, ezért adjuk az ő meghatározásait is.

9.* Appuleia gens	Bab. 1. sz.	Kr. e. 94. (90.)
10.* " "	Bab. 1. sz.	" " 94. (90.)
11.* " "	Bab. 1. sz. ³	" " 94. (90.)
12. Aurelia gens	Bab. 1. sz.	" " 244. (196-173.)
13. Baebia gens	Bab. 12. sz.	" " 144. (150-125.)
14. Caecilia gens	Bab. 43. sz. ⁴	" " 79. (79-77.)
15. " "	Bab. 47. sz.	" " 48-46. (47-46.)
16.* Calpurnia gens	Bab. 11. sz.	" " 89. (88.)
17.* " "	Bab. 12. sz.	" " 89. (88.)
18.* " "	Bab. 24. sz.	" " 64. (88.)
19.* " "	Bab. 26. sz.	" " 64. (88.)
20. Cassia gens	Bab. 1. sz.	" " 109. (124-103.)
21. " "	Bab. 6. sz.	" " 79. (78.)
22.* " "	Bab. 10. sz.	" " 54. (52.)
23. " "	Bab. 18. sz.	" " 42. (43-42.)
24. Cipia gens	Bab. 1. sz.	" " 94. (99-94.)
25. Claudia gens	Bab. 1. sz.	" " 106. (91.)
26. " "	Bab. 2. sz.	" " 99. (91.)
27.* " "	Bab. 5. sz.	" " 84. (80.)

³ Grueber nem ismeri ezeket az ellenjegyeket. De a datálás is téves, mert 90-re teszi és azzal a L. Appuleius Saturninusszal hozza kapcsolatba, aki 58-ban Macedonia propraetora volt. Ifj Alföldi a darabokat stílusuk alapján 100 körüli időre teszi.

⁴ Hispaniai veret. Metellus 79-ben leverte Hispaniában Sertoriust s ennek emlékére a sereg imperatornak nevezte el őt. Ezt őrizte meg számunkra ez a pénzsorozat.

28.*	Claudia gens	Bab. 5. sz.	Kr. e. 84. (80.)
29.	" "	Bab. 15. sz.	" " 43. (38.)
30.	Cloulia gens	Bab. 1. sz.	" " 119. (101.)
31.*	Coelia gens	Bab. 2. sz.	" " 94. (90.)
32.*	Coilia gens	Bab. 3. sz.	" " 94. (90.)
33.	Considia gens	Bab. 7. sz.	" " 49. (45.)
34.	Cordia gens	Bab. 2. sz.	" " 49. (46.)
35.	" "	Bab. 3. sz.	" " 49. (46.)
36.*	Cornelia gens	Bab. 19. sz.	" " 99. (90.)
37.*	" "	Bab. 24. sz.	" " 90. (91.)
38.	" "	Bab. 33. sz.	" " 82. (81-80.)
39.	" "	Bab. 50. sz.	" " 84. (86.)
40.	" "	Bab. 54. sz.	" " 84. (76-72.)
41.	" "	Bab. 59. sz.	" " 64. (62.)
42.	" "	Bab. 63. sz.	" " 64. (54.)
43.*	Crepusia gens	Bab. 1. sz.	" " 84. (83.)
44.	Curtia gens	Bab. 2. sz.	" " 114. (124-103.)
45.	Domitia gens	Bab. 1. sz.	" " 179. (196-173.)
46.	Egnatia gens	Bab. 2. sz.	" " 69. (75.)
47.	Fabia gens	Bab. 1. sz.	" " 144. (102-100.)
48.*	" "	Bab. 14. sz.	" " 89. (90.)
49.	Fannia gens	Bab. 1. sz.	" " 149. (150-125.)
50.	Flaminia gens	Bab. 1. sz.	" " 94. (93-92.) ⁵
51.	Fonteia gens	Bab. 10. sz.	" " 88. (85.)
52.	" "	Bab. 17. sz.	" " 54. (60.)
53.*	Fundania gens	Bab. 1. sz.	" " 101. (89.)
54.	Furia gens	Bab. 18. sz.	" " 104. (93-92.)
55.	" "	Bab. 19. sz.	" " 83. (84.)
56.*	Herennia gens	Bab. 1. sz.	" " 99. (91.)
57.*	Iulia gens	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
58.*	" "	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
59.*	" "	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
60.*	" "	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
61.*	" "	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
62.*	" "	Bab. 5. sz.	" " 88. (85.)
63.*	Iunia gens	Bab. 15. sz.	" " 89. (88.)
64.*	" "	Bab. 15. sz.	" " 89. (88.)
65.*	" "	Bab. 15. sz.	" " 89. (88.)
66.	" "	Bab. 19. sz.	" " 89. (88.)
67.	Licina gens	Bab. 7. sz.	" " 110. (99-94.) ⁶
68.	" "	Bab. 16. sz.	" " 82. (85.)
69.	Lucilia gens	Bab. 1. sz.	" " 89. (90.)
70.	Mallia gens	Bab. 1. sz.	" " 99. (91.)
71.	" "	Bab. 2. sz.	" " 99. (91.)
72.	Mamilia gens	Bab. 6. sz.	" " 84. (83.)
73.*	Manlia gens	Bab. 4. sz.	" " 81. (82-81.)
74.	Marcia gens	Bab. 1. sz.	" " 174. (172-151.)
75.	" "	Bab. 12. sz.	" " 112. (99-94.)
76.*	" "	Bab. 18. sz.	" " 84. (87.)
77.	" "	Bab. 19. sz.	" " 84. (87.)
78.*	" "	Bab. 24. sz.	" " 84. (83.)
79.*	" "	Bab. 24. sz.	" " 84. (83.)

⁵ Az előlapon C ellenjegy utólagos bevéséssel.

⁶ A hátlap az előlaphoz az incusum verete.

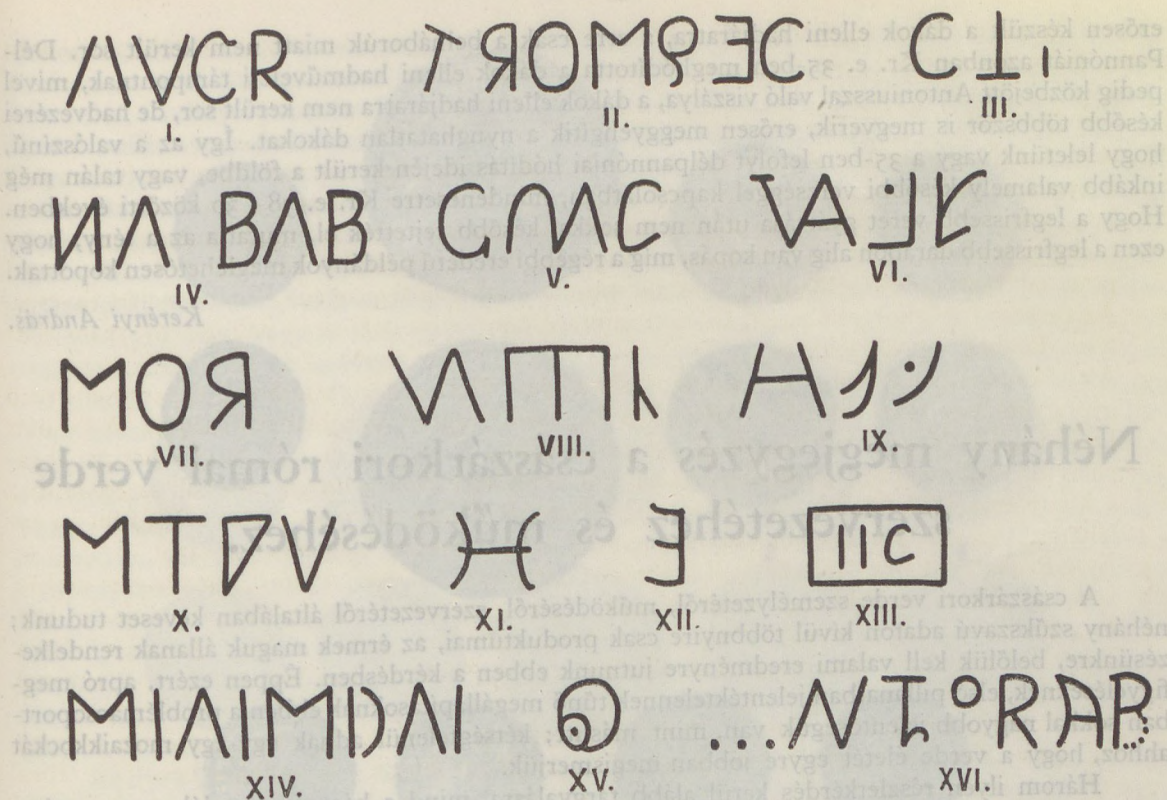
80.	Memmia gens	Bab. 1. sz.	Kr. e. 94. (90.)
81.	" "	Bab. 8. sz.	" " 53. (87.)
82.	Minucia gens	Bab. 15. sz.	" " 106. (124—103.)
83.	" "	Bab. 19. sz.	" " 90. (90.)
84.*	Norbana gens	Bab. 2. sz.	" " 84. (82.)
85.	Opimia gens	Bab. 16. sz.	" " 134. (99—95.)
86.*	Papia gens	Bab. 1. sz.	" " 79. (80.)
87.	Papiria gens	Bab. 7. sz.	" " 139. (150—125.)
88.*	Plaetoria gens	Bab. 3. sz.	" " 69. (68.)
89.	Plutia gens	Bab. 1. sz.	" " 214. (150—125.)
90.*	Poblicia gens	Bab. 9. sz.	" " 79. (81.)
91.	Pompeia gens	Bab. 1. sz.	" " 129. (150—125.)
92.	" "	Bab. 9. sz.	" " 46—45. (46—45.)
93.	Pomponia gens	Bab. 7. sz.	" " 92. (92.)
94.	Porcia gens	Bab. 5. sz.	" " 101. (90.)
95.	" "	Bab. 8. sz.	" " 92. (92.)
96.	" "	Bab. 9. sz.	" " 48—46. (47—46.)
97.	Postumia gens	Bab. 1. sz.	" " 134. (99—95.)
98.	" "	Bab. 4. sz.	" " 89. (89.)
99.	" "	Bab. 8. sz.	" " 74. (82.)
100.	" "	Bab. 9. sz.	" " 64. (77.)
101.	Proclia gens	Bab. 1. sz.	" " 79. (79.)
102.*	Quinctia gens	Bab. 6. sz.	" " 104. (91.)
103.	Renia gens	Bab. 1. sz.	" " 154. (150—125.)
104.*	Roscia gens	Bab. 1. sz.	" " 64. (70.)
105.	Rubria gens	Bab. 3. sz.	" " 83. (86.)
106.	Rustia gens	Bab. 1. sz.	" " 71. (76.)
107.	Rutilia gens	Bab. 1. sz.	" " 79. (77.)
108.*	Satriena gens	Bab. 1. sz.	" " 74. (77.)
109.	Saufeia gens	Bab. 1. sz.	" " 200. (172—151.)
110.	Scribonia gens	Bab. 8. sz.	" " 54. (71.)
111.	Sempronia gens	Bab. 2. sz.	" " 174. (172—151.)
112.	Sergia gens	Bab. 1. sz.	" " 104. (99—94.)
113.	Servilia gens	Bab. 14. sz.	" " 89. (89.)
114.	Titia gens	Bab. 2. sz.	" " 90. (87.)
115.	Tituria gens	Bab. 2. sz.	" " 88. (87.)
116.	" "	Bab. 4. sz.	" " 88. (87.)
117.*	" "	Bab. 6. sz.	" " 88. (87.)
118.	Tullia gens	Bab. 1. sz.	" " 135. (102—100.)
119.	Valeria gens	Bab. 11. sz.	" " 104. (90.)
120.*	Vibia gens	Bab. 1. sz.	" " 90. (87.)
121.*	" "	Bab. 1. sz.	" " 90. (87.)
122.*	" "	Bab. 2. sz.	" " 90. (87.)
123.*	" "	Bab. 2. sz.	" " 90. (87.)
124.*	" "	Bab. 2. sz.	" " 90. (87.)
125.*	" "	Bab. 2. sz.	" " 90. (87.)
126.	" "	Bab. 17. sz.	" " 43. (49.)
127.	" "	Bab. 18. sz.	" " 43. (49.)
128.	Volteia gens	Bab. 1. sz.	" " 88. (78.)
129.*	" "	Bab. 4. sz.	" " 88. (78.)
130.*	" "	Bab. 4. sz.	" " 88. (78.)
131.*	" "	Bab. 4. sz.	" " 88. (78.)

132. Még egy római veretű hybrid példány is előfordul a leletben, melynek hátlapja Memmia gens Bab. 8. számú darabával azonos. Az előlapon azonban nem Saturnus, hanem Rómafej van

jobbra. Átvert példány. Az előlapon eredetileg is Rómafej volt, nyomai megtalálhatók, a hátlapon pedig balra galoppírozó quadriga volt az eredeti ábrázolás.

A leletben szereplő 21 db. barbár veretű denár a következő:

1. Av., Apolló feje jobbra. Babérkoszorú nem látszik, a haja négy csavaros fonatban ferdén esik a nyakára. Egészen primitív a fejképzés. A kicsiny hosszúkás fejhez viszonyítva a nyak igen hosszú és merev tartású. A nyak alatt a villám nyomai láthatók. A perem mentén gyöngysor húzódik körben. — Rv., Kecsebakon lovagló kis Genius jobbra. A bak feje fölött gömbszerű pont, mely az eredeti példányon szereplő dioscur sapkának felel meg. A szelvényben thyrsos. Az egésztest babérkoszorú övezi. Eredeti mintapéldány a Fonteia gens Bab. 9—10. szám alatt leírt darabok egyike lehetett.
2. Av., Rómafej balra. Stílusban, kidolgozásban közel áll az eredeti mintához. A peremet övező gyöngykör egy része látszik. — Rv., Lovas jobbra száguld, kezében pálmaággal. A ló alatt L. PISO. FRVGI felirat hiányos és gyenge utánzata. — Úgy az előlapi, mint a hátlapi ábrázolás azt mutatja, hogy a példány az első utánzatok közül való, annyira közel áll az eredetihez a kivitelezés tekintetében. A hátlapi kép eredetije Calpurnia gens Bab. 11. számú pénze lehetett. Az előlapot máshonnan vette, mert Apollo helyett Rómafejet ábrázol.
3. Av., Rómafej balra, mögötte (I. ábra) Gyöngysor. — Rv., Victoria quadrigán jobbra, kezében gyeplő és pálmaág. A lovak alatt ×, a szelvényben írás nyomai. I. tábla, 1. kép.
4. Av., Rómafej jobbra, mögötte SARA/ = Atilia gens Bab. 9. sz. — Rv., Quadriga jobbra. A kocsihajtó aránytalanul nagy. A lovak alatt ×, a szelvényben írás helyett $\wedge \wedge \wedge \wedge$ vonal. I. tábla, 2. kép.
5. Av., Rómafej jobbra, álla alatt ×, mögötte M, körben gyöngykör. — Rv., Quadriga galoppíroz jobbra. A kocsihajtóból csak a gyeplőt tartó keze látszik. A szelvényben (II. ábra) írás. I. tábla, 3. kép.
6. Av., Rómafej balra, gyöngykör. — Rv., Victoria trigát hajt jobbra. Fönt írásnyomok (III. ábra), a szelvényben (IV ábra) = Naevia gens Bab. 6. szám. I. tábla, 4. kép.
7. Av., Rómafej jobbra, álla alatt ×, mögötte (V. ábra) felirat GRAG helyett. — Rv., Iuppiter quadrigán balra, kezében sceptrum és villám. A hátlapi ábrázolás az eredeti mintapéldánynak a tükröképe, amit legvilágosabban a felirat bizonyít. Ugyanis a lovak alatt (L. ANTES helyett) (VI. ábra) és a szelvényben (ROMA helyett) (VII. ábra) áll. I. tábla, 5. kép.
8. Av., Rómafej jobbra kissé elcsúszott dupla veréssel. Álla alatt × nyomai, mögötte (VIII. ábra) írás. — Rv., Quadriga jobbra. Valószínűleg a Curiatia gens Bab. 2. szám utánzata, de a kocsihajtó (Roma?) kezében a sceptrum háromágú szigonyhoz hasonlóan kiképezve, melynek a középső ágán nagy bunkó van. Írás helyett úgy a lovak alatt, mint a szelvényben $\wedge \wedge \wedge$ vonal. I. tábla, 6. kép.
9. Av., Rómafej balra. — Rv., Quadriga jobbra. A szelvényben betűk nyomai . . . MF(?). I. tábla, 7. kép.
10. Apollófej jobbra. A babérkoszorú helyét csak egy szalagszerű bemélyedés jelzi. Meglehetősen primitív arcábrázolás. — Rv., Roma quadrigán jobbra, kezében sceptrum. A lovak alatt C.CV, a szelvényben ROMA felirat. A hátlapi ábrázoláson látszik, hogy közvetlen eredeti után készült. A prototipusa Curiatia gens Bab. 2. szám. I. tábla, 8. kép.
11. Av., Apolló babérkoszorús feje jobbra, mögötte PANSA betűinek a felső része. — Rv., Pallas quadrigán jobbra, kezében sceptrum és tropheum. A szelvényben . . VIBIVS . . . írás. Mindkétoldali ábrázolás a Vibia gens Bab. 2. számnak utánzata. I. tábla, 9. kép.
12. Av., Mercurfej jobbra, fején szárnyas petasusszal, mögötte caduceus. Prototipusa Mamilia gens Bab. 6. sz. — Rv., Victoria trigát hajt jobbra. A szelvényben az írás teljesen lekopott. Mintája Mallia gens Bab. 1—2. sz. I. tábla, 10. kép.
13. Av., Férfifej (Apollo?) jobbra, koszorú helyett szalagszerű valami övezi a fejét. Nyaka mögött méh? A fejét orrától a nyakáig gyöngysor veszi körül. — Rv., Szárnyas griff szalad jobbra, a szelvényben betűk nyoma. Prototipusa Papia gens Bab. 1. sz. I. tábla, 11. kép.
14. Av., Apollófej jobbra. Cf. Calpurnia gens Bab. 6—12. sz. — Rv., Jobbra szaladó kutya, alatta lándzsa, a szelvényben a kopottsága miatt olvashatatlan írás. Cf. Postumia gens Bab. 9. sz. I. tábla, 12. kép.

15. Av., Nagyon barbáros Romafej balra, álla alatt ×, mögötte (IX. ábra) írásjelek. — Rv., Jobbra galoppírozó két ló. A belső a fejét hátrafelé fordítja, a külsőn lovas ül, balkezevel a ló feje felé nyúlva, jobbjaival csípőjére támaszkodik. A lovak alatt Δ jel, a szelvényben (X. ábra) írás. I. tábla, 13. kép.
16. Av., Romafej balra. — Rv., Kos hátán lovagló kis szárnyas Genius, fölötté két dioscur sapka, a szelvényben thyrsos. Az egész kép babérkoszorúban. A hátlaphoz cf. Fonteia gens Bab. 9—10. sz. I. tábla, 14. kép.
17. Av., Romafejjobbra, álla alatt (XI. ábra), nyaka mögött (XII. ábra) — Rv., Ugrásban lévő ló jobbra, és közvetlenül fara mögött férfi, de nem ül a lovon, hanem olyan helyzetben van, mint a kocsihajtók. Balkezét előrenyújtja. A felirat (XIII. ábra) zárt szelvényben úgy van elhelyezve, mint a Titia gens Bab. 1—2. számain. I. tábla, 15. kép.
18. Av., Romafej jobbra. — Rv., Quadriga jobbra. Victoria hajtja. I. tábla, 16. kép.
19. Av., Nagyon barbáros Romafej jobbra, mögötte × — Rv., Balra szaladó kutya, alatta lándzsa a haladás irányába elhelyezve, a szelvényben (XIV. ábra) írásjelek. A hátlapi ábrázoláshoz cf. Postumia gens Bab. 9. számot, de a kutya haladási iránya ellentétes. I. tábla, 17. kép.
20. Av., Romafej balra, egészen durva kivitelben. — Rv., Biga balra szintén nagyon primitív ábrázolással. I. tábla, 18. kép.
21. Av., Juppiter babérkoszorús feje jobbra, mögötte SC helyett (XV. ábra) egymásba fonódó két kör. — Rv., Victoria quadrigán jobbra, egyik kezében pálmaágot, a másikban koszorút tart. A szelvényben (XVI. ábra) (Q. ANTO. BALB. PR) helyett. E darab prototípusa Antonia gens Bab. 1. szám, csak a mi példányunk nem serratus. I. tábla, 19. kép.

Hazánkban előforduló denárutánzatoknak két nagyobb kiterjedésű forgalmi területét igazolják a leletek. Az egyik Budapest tágabb értelemben vett környéke, tehát Fejér—Pest és Komárom megye, a másik forgalmi terület a hajdani Dáciára esik és az itt talált denárutánzatokat nem a Balkán félszigetről importálták oda, mint régen a Thasosi és a Nagy Sándor-féle utánzatokat, hanem magában Dáciában utánozták. E második csoportba tartozik a leletünk is.

Hogy a leletünk mikor került a földre, arra vonatkozólag a terminus post quem Claudia gens Kr. e. 43-ból, illetőleg Grueber szerint 38-ból származó denára. Tudjuk, hogy Octavianus

erősen készült a dákok elleni hadjáratra, s erre csak a belháborúk miatt nem került sor. Dél-Pannóniát azonban Kr. e. 35-ben meghódította a dákok elleni hadműveleti támpontnak, mivel pedig közbejött Antoniussszal való viszálya, a dákok elleni hadjáratra nem került sor, de hadvezérei később többször is megverik, erősen meggyengítik a nyughatatlan dákokat. Így az a valószínű, hogy leletünk vagy a 35-ben lefolyt délpannoniai hódítás idején került a földbe, vagy talán még inkább valamely későbbi vereséggel kapcsolatban, mindenesetre Kr. e. 38–30 közötti években. Hogy a legfrissebb veret gyártása után nem sokkal később rejtették el, mutatja az a tény, hogy ezen a legfrissebb darabon alig van kopás, míg a régebbi eredetű példányok meglehetősen kopottak.

Kerényi András.

Néhány megjegyzés a császárkori római verde szervezetéhez és működéséhez.

A császárkori verde személyzetéről, működéséről, szervezetéről általában keveset tudunk; néhány szószavú adaton kívül többnyire csak produktumai, az érmek maguk állanak rendelkezésünkre, belőlük kell valami eredményre jutnunk ebben a kérdésben. Éppen ezért, apró megfigyeléseknek, első pillanatban jelentéktelennek tűnő megállapításoknak ebben a problémacsoportban sokkal nagyobb jelentőségük van, mint másutt; kétségtelenül adnak egy-egy mozaikkockát ahhoz, hogy a verde életét egyre jobban megismerjük.

Három ilyen részletkérdés kerül alább tárgyalásra, mind a három a verdék szervezetére, illetve működésére mutat rá a maga szerény kereteihez képest. Anyaguk részben IV. sz. eleji aranypénzekből, részben pedig az epigraphia adataiból tevődik össze.

I.

HOGYAN KÉSZÜLTEK A VERŐTÖVEK A IV. SZ. ELEJI STÍLUSROMLÁS IDEJÉN?

A nicomediai verde egyik korai konstantinusi periódusában, a IV. sz. második évtizedében erős stílusbeli leromlason megy keresztül. Ez a jelenség a Konstantin és Licinius között lefolyt első polgárháború eredménye: a keleti és nyugati birodalomrész teljes elzárkózása.¹ Ennek következtében Nicomédia, a keleti birodalomrész fővárosa, teljesen egyedül marad, nem képes követni nyugati verdetársai tagadhatatlanul művészibb irányát, s így veretei hirtelen válnak nagyon gyengvé technikai és kompozíciós szempontból egyaránt. Ünnepi alkalomra szóló díszveretet ilyen körülmények között a verde emberei nem is tudnának elkészíteni; éppen ezért tűnik fel az, hogy Kelet egyetlen nagyobbzsabású ünnepi aranyverete, az alighanem az ifjabb Licinius caesárrá választására (317) készült Beistegui-gyűjteménybeli (Paris, Cab. des Méd.) arany (2. ábra) viszonylag sokkal jobb kivitelű, mint az időben megfelelő sorozatos nicomediai aureusok. Ha tehát a verde munkásairól nem tételezzük fel ennek a példánynak elkészítését, akkor egyetlen kézenfekvő megoldásunk lehet csak: ezt az érmet nem egy közönséges nicomediai vésnök készítette, hanem ez alkalommal meghívtak oda egy más művészt, aki érmünket megmintázta, valószínűleg egy gemma-vésnököt.² Ez azután természetesen a tőle telhető legjobbat produkálta. Mint a verdéhez közvet-

¹ E. Kornemann, *Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum* 1930, 124 sk.

² Elvben lehetne ugyan szó ez esetben nemcsak gemma-vésnökről, hanem nagyszobrászról is; *Alföldi A.* szíves szövege szerint lehetséges egyes esetekben az ilyen művész-szerepeltetés a verdékben. Az általa említett alkalommal speciális ünnepi veretről van szó, mégpedig a Konstantinápoly felavatására készült ezüstökről; s itt most Nicomediában ugyanilyen speciális, átlagnál jobb kivitelű veretre van szükség: nem lehetetlen tehát egy ilyen vendégjáték egy oda nem tartozó művész részéről ekkor, a IV. sz. első évtizedeiben sem. — A mester gemma-vésnök volta mellett a Beistegui-érem részletes megfigyelése szól. Nem lehet nagyszobrász, mert a széles vonalvezetésű, nagyobb felületre kiterjedő ruhakomponálásához nem ért. Ez kiderül az előlap vizsgálatából. Ami azonban az aprólékos részleteket illeti, ott egészen elemében van: finoman megfigyelve mintázza az ékköves

lenül nem tartozó mestert azonban tovább nem foglalkoztatják Nicomediában: a verde munkásai megint egyedül maradnak, teljesen a saját, ekkor már igen gyenge képességeikre utalva. Nicomedia tehát részben a régi képskémát folytatja, eleinte álló Juppiter-alakkal, később ezt egy vota-jelzésű kis bázisra állítja, végül pedig trónt helyez erre a bázisra, s ráülteti a szokásos istenalakot (1. ábra). Ezen a sorozaton Juppiter mindig balra néz, ebből világosan látszik, hogy a legrégebb nicomediai Juppiter-típus származéka. Természetesen az általános romlásban ez a csoport is részt vesz, ez adja relatív kronológiájukat.

E mellett az oldalt beállított Juppiter-típus mellett azonban hirtelen feltűnik egy másik sorozat is, amely a maga szembenéző császárképmásaival egészen szokatlan a IV. sz. eleji pénzverésben, különösen a keleti birodalomban. Úgy látszik, valamennyi a Beistegui-érem hatását mutatja. Az első ilyen (7. ábra) már a SIC X SIC XX vota-jelzést viseli, s az ötödik officinában készült, szemben a nagy arannyal, melyet viszont a negyedikben vertek ki. Úgy látszik, ez az officina-különbség okozza az előlapok kis eltérését a ruhakiképzésben egyrészt, s a szakállas megoldásban másrészt. A hátlapok azonban tagadhatatlanul összefüggnek egymással; minimális

disztribulát, a díszruha aranyhímzését stb. — A hátapon érezhetően otthonosabban mozog. Az ülő Juppiter-típus egészen arányos, finoman részletező kidolgozású, ruhája könnyedén, természetesen esik, mozdulata nem mesterkéltséget, sőt járulékait, a lábánál a sást, a koszorút nyújtó Victóriát s a hosszú Juppiter-palcát is kifogástalanul mintázta mesterünk. Nagyon jellegzetes ezen a hátapon az, hogy a trónszék maga minden díszével együtt milyen részletező gondnal van megmintázva. Ha érmünk készítője nagyszobrászattal foglalkozó mester lett volna, akkor éppen az érem kis kereteibe szorított aprólékos ábrázolásnál veszítené el kompozíciós és kidolgozó készségét.

elváltozások persze történtek már, de, mint látni fogjuk, csakis a stílusbeli romlás felé. Nem voltak képesek például a nagy aranyérem Juppiterének szépen eső ruházatát utánózni: visszatértek a régóta megszokott, művésziatlenebb, fél lábat takaró, s alig redőzött megoldáshoz. A trónszék esztergályozott lába még megvan, de elveszett már a pálca mellett elhelyezett, vállon átbukó köntösszárny. Ez természetes és jellemző, mert hiszen túlságosan nagy probléma lett volna mind a három függőleges irányú részletnek (a ruha szárnya, a hosszú pálca, s mellette a kép szélén a trónszék támlája, illetve lába) finom, perspektívára törekvő megoldása.³ Tegyük e mellé mindjárt az ötödik officina egyik hasonló típusú aranyát, amely későbbből való (8. ábra), mindjárt látjuk a fejlődés további menetét. Romlik az előlapi arc; a császár képen meglévő szakállt az ifjú caesarra

is átviszik, persze egészen értelmetlenül torzított formában, valami gömbökből összerakott fiútorz lesz belőle. A szeme még az előbbi példányénál is rosszabb,⁴ ruhátípusa ugyanaz. A hátlaton tovább silányul a Juppiter-ábrázolás, a részletek közül pedig csak a trónszék teljes romlására hívjuk fel a figyelmet.

Nézzük most a negyedik officina munkáját. A Beistegui-érem technikai elkészítése a hátlap jobb mezején lévő Δ -jelzés értelmében itt történt. Hátlapja közvetlenül ehhez kapcsolja a kis Licinius konzulságát ünneplő aureust,⁵ melynek előlapja ugyan az egyetlen nem szembenéző császárkép ebben a csoportban (3. ábra). Hátlapja azonban annál inkább érdekes. Az a romlás, amelyet az ötödik officinában fentebb két lépésben láttunk, itt most teljes egészében jól látható (alighanem elveszett legalább egy közbeeső példány). Nemcsak a trónszék elskematizálódása, sőt minimális rajztudásra valló kidolgozása mutat erre, hanem az istenalak tökéletlen volta is. Itt kell megjegyeznünk azt, hogy a fent megismert szakállas ifjabb Licinius-veretre (8. ábra) ez hatással lehetett, máshonnan ugyanis nem eredhetett ez a jellegzetes, pontszemű, kerekfejú, rövid szakállas Juppiter-típus. A következő innen származó példány ugyanezt a silány hátlapot hozza (4. ábra), előlapjára azonban a szomszédos officina szakállas típusa volt hatással. A leggyengébb, innen származó példányok megint visszatérnek — a maguk módja szerint — a Beistegui példány előlapi típusára; a hátlapjuk változatlanul gyenge (5–6. ábra).

Ha most végül a harmadik, aranyat verő nicomediai officinát figyeljük, a hármaskörű, hasonló folyamatot látunk, mint fent (9–13. ábra). Az előlapon csak a kivitelezés minősége változik meg, a stílus nem. A hátlap is éppen olyan gyenge, mint társai; megkísérlik egy időben ugyan az eredeti hosszúfejű, hosszúszakállas Juppitert feleleveníteni, amelyet még a nagy aranyon

³ A párhuzamosan futó, fentemlített régebbi típusú sorozatnak azért van némi hatása ezekre. Úgy látszik, a votaszámos bázis alkalmazása is ide magyarázható, mint ahogyan valószínűleg a következő apróság is innen ered: a nagy aranyon eredetileg nem volt a sas csőrében az egyébként szokásos koszorú; ez itt alighanem a jobb térelosztás kedvéért történhetett. Most megint visszatérnek a régi szokáshoz, s inkább elrontják az ülő alak eddigi természetes lábtartását, hogy helyet szorítsanak a sas kis koszorújának.

⁴ Itt látszik a legjobban a Beistegui-éremnek az egész csoportra gyakorolt hatása. Erre mutat az íves, kerek szem, a tömpe vastag orr, sőt a furcsán ívelt száj is. Átvették például — igen jellemzően — a hajlevágás formáját is, csak éppen a ruhát oldja meg ez a csoport egy általánosabb skéma szerint.

⁵ W. Liebenam, *Fasti consulares Imperii Romani* 1910, 34 szerint ez a 319. esztendő.

ismertünk meg. Később, feltehetőleg a verde Konstantin kezére való jutása előtt közvetlenül, ez a törekvés is teljesen eltűnik, újra a régebbi, kerekfejű, ügyetlen Jupitert látjuk.

Külső irányító hatások nélkül dolgozó, csak önmagára utalt verde típuskészletének keletkezését csak hosszas stíluselemzéssel követhetjük. Ilyen esetekben általában tipikus jelenség az, hogy a legnagyobb stílusbeli esés idején mindig megfognak egy-egy jobb kivitelű, művészebb alaptípust. Ilyen alaptípusul sokféle érem szolgálhat. A fent tárgyalt konkrét esetben ez egy alkalmi, amint láttuk, kívülálló művész által megkonstruált díszveret volt, de más esetekben éppen a saját művészi tudatlanságuk nyomasztó hatása alatt a végsőig ragaszkodnak a jó kivitelű alaptípushoz. Csak végső esetben, amikor már nem lehet segíteni a kopott verőtővön, akkor készítenek egy-egy újat.⁶ Ennek az új verőtőnek a megmintázása azonban csakis úgy történhetik, hogy a régi jó, de már lekopott verőtövet maguk elé teszik a vésnökök, s lemásolják a maguk gyakran igen szerény képességeihez mérten. Azután már nem is a jó eredetit másolják, hanem a saját gyenge másolatukat, és így tovább. Csak így érthető meg a verőtövek fokozatos silányodása, illetve a rengeteg, egyre értelmetlenebbül visszaadott részlet. Így lesz egy alkalommal a köpenyszárnyból trónszéktámla vagy bot, a fel nem ismert szakállból valami furcsa, érthetetlen csüngő dísz. Viszont nagyon érdekes és jellemző az, hogy hogyan ragaszkodnak az eredeti példány egyes sajátságos, feltűnően egyéni vonásához: a lényegtelen külsőséget mindig abban a hitben fogják meg, s másolják egészen az értelmetlenségig, hogy ezzel az utolérhetetlen mintadara-b-hoz tartották magukat. Mindez persze a nagyfokú technikai tudatlanság és a súlyos művészi hiányok következménye.

Az ilyen erős stílusromlásra a késői időben a verde a saját erejéből nem tud segíteni. A megújulás csak úgy következhetik be, ha teljes elzárkózását megszüntetve bekapcsolódik a többi verdék életébe, mert a kölcsönös hatások mindig adhatnak valami újat, valami ösztönzött művészebbé, vagy a technikai kivitelezés terén. Amint Nicomedia Konstantin kezére kerül, azonnal megindul a nyugati típusok áramlása a verde felé, s a kelet e vezető verdéje rövid néhány év alatt ismét visszanyeri erejét. Arra azonban sohasem volt példa, hogy egy tisztán önmagára utalt verde a saját maga erejéből tudott volna a stílusromlásból kikerülni, illetve munkásai átlagnívóját művészi szempontból minden jótékony külső hatás nélkül ismét magasabbra emelni.

II.

EPIGRAPHIAI ADATOK A RÓMAI CSÁSZÁRKORI VERDE SZEMÉLYZETÉHEZ ÉS ADMINISZTRÁCIÓJÁHOZ.

(Nagy Konstantin centralizáló reformjág.)

A pénzverés technikája keveset változott a századok folyamán: alapjaiban még ma is ugyanolyan, mint kétezer évvel ezelőtt, legfeljebb az ember testi erejét a legtöbb alkalommal gépi erő helyettesíti. Az a kis technikai változás, amely a középkor éremverését a római korétól elválasztja, Nagy Konstantin fiai alatt következett be.¹ A IV. század első évtizedéig tehát egységes periódus áll előttünk a verdetechnika történetében. Forrásaink többfélék e problémakörben. Az epigraphiából a verdék személyzetéről szerzünk tudomást, s elnevezésükből munkakörükre is következtethetünk; hibás veretek néha szintén szolgáltatnak anyagot arra vonatkozólag, hogy maga a verőtő, illetve az éremkép milyen részletekből és hogyan tevődik össze; néhány auctor-adat, ha elvétele is, szintén beszél a verdék működéséről, és végül sokat segít előre az a párhuzam is, melyet az antik *moneta* és a mai modern pénzverde működése között vonhatunk meg. Ezek közül itt most anyagunk első csoportja kerül tárgyalásra: azok a feliratok, amelyek biztosan a császárkori verdék munkásairól szólnak.

⁶ Jelen esetünkben jó példa a verőtő agyonhasználására a harmadik officina 10. és 11. érme a sorozatban (10—11. ábra), a negyedik officinában pedig a 3. (3. ábra.)

¹ C. v. Ernst, Die Kunst des Münzens von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Num. Zeitschrift 12, 1880, 44, amely szerint az érmekeket nem izzított formában, hanem hidegen verték.

A munkások legalsó rétegét egy rómvárosi lelőhelyű nagy márványbázis felirata² részletezi: SIGNATORES — SUPPOSTORES — MALLIATORES. Szerepük már az elnevezésből kitűnik:³ a signatores a verőtövek vésését végzik, a suppostores a veréshez előkészített, izmított fémlapkákat teszik az alsó és a felső verőtő közé, a malliatores pedig kalapáccsal ráütnek a felső verőtőre, s így végzik el közvetlenül a verést.⁴

E három alsó munkáscsoporthoz járul még egy, a scalptorok társasága.⁵ Mivel nevük a nagy-szobrászatban is szerepel, a gemmavésésben pedig különösen, Maurice — Babelon Traitéje alapján — azt állítja,⁶ hogy az utóbbiak a képszerű ábrázolásokat (császárportré, hátlap alakok) készítették el, az előbbiek viszont a járulékos rajzos vésést végzik (császári fejdísz, körirat, ellenjegy stb.).⁷ A három legalsó munkáscsoport neveit is felsorolja feliratunk a Kr. u. 115. évből; nevük, illetve számarányuk megfigyelése nem lehet közömbös számunkra, hiszen ez az egyetlen olyan adatunk, ahol feltehetőleg egy verde teljes személyzetét megtaláljuk.⁸

Kimutatásunk a következő:

Signator		17 ember, ebből 12 szabados,	5 rabszolga
Suppostor		11 „ „ „ 7 „ „ 4 „	
Malliator		32 „ „ „ 11 „ „ 21 „	

Úgy látszik, valamennyi verőtőnél három ember dolgozhatott egy csoportban: két malliator, aki kétfelől felemelte a felső verőtövet, azalatt egy suppostor elhelyezte az alsó verőtövön a megizmított lapkát; aztán a malliatorok letették a felső verőtövet és ráütöttek a kalapáccsal. Mindez a részlet természetesen megint csak feltevés; valószínűsége mellett azonban nemcsak a fent részletezett számarány szól, hanem egyúttal a munka ütemessége is.

A signatorok nagy számát részben az állandó típusváltozás, részben pedig a gyors kopás következtében előálló nagy verőtőszükséglet teszi érthetővé.⁹ Egy másik érdekes apróság az,

² Ez a felirat (CIL VI 44) a mellette álló másik kettővel együtt a rómvárosi verde egész személyzetét felsorolja egy általunk is pontosan meghatározható időpontban, a Kr. utáni 115. évben:

Elő bázis, CIL VI 42: Apollini Aug. / sac. / Felix Aug. lib. optio / et exactor auri / argenti et aeris /.

Második bázis, VI 43: Fortunae Aug. / sac. / officinatores monetae / aurariae, argentariae /. Jobboldalán következik az officinatorok és a melléjük beosztott rabszolgák névsora.

Harmadik bázis, VI 44: Herculi Aug. / sac. / Felix Aug. 1. optio et / exactor auri, arg., aeris / item signat., suppostores / malliatores monetae Caesaris n. — Jobboldalán megint a névlista áll.

Datálása: M. Vipstano Mesalla, M. Vergiliano Pedone cos. a. m. Kr. u. 115. V. ö. W. Liebanam, Fasti Consulares Imp. Romani 1910, 19, szemben Dessau, ILS p. 314, ahol 119 van megadva, alighanem sajtóhiba következtében.

³ V. ö. PW—RE, 2. Reihe 4. Hb. 2347 (Regling).

⁴ J. Maurice, Numismatique Constantinienne I, 1908, XXI—XXII. — E. Babelon, Traité des monnaies grecques et romaines I. 1901, 866. sk.

⁵ CIL VI 8464 = Dessau 1638: D. m. / P. Aelius Felix q. et / Novellius Aug. lib., / atiator (SIC!) praepos. / scalptorum sacrae / monetae, se vibo (SIC!) fe/cit sibi et suis liber-/tis libertabusque / posterisque eorum. — (Romae).

⁶ J. Maurice, id. h.; E. Babelon, i. m. 866.

⁷ V. ö. ehhez a felosztáshoz: C. v. Ernst, i. cikk, 50. — Nem egészen állhat meg így a munkások felosztása. A signator név a signum-ból jön, amelynek értelme többek között: szobor, mégpedig minden esetben kerek, n m reliefben faragott szobor (v. ö. ehhez K. Georges, Ausführliches Handwörterbuch der lat. Sprache, II., 1918, 2664 skk. hasáb). Ezek alapján a felosztás talán valószínűbb lehetne úgy, hogy a signatores a hátlapok többnyire valóban kispasztika jellegű képeit készítik, míg a scalptores a nagyszobrászathoz közelebb álló előlapi portrékat. Hogy a császár fejdíszét, egyéb attribútumait egy harmadik munkáscsoport vésné, egyelőre nem tartjuk valószínűnek, mert ezek a részletek egészen egységesen simulnak bele érmeink stílusába. Ezt csak valami hibásan kivet pénzdarab tudná szerencsés esetben igazolni. Ami pedig az ellenjegyeket illeti, amelyek vésését Babelon a signatoroknak tulajdonítja, nem gondolhatjuk azt, hogy a verde közönséges munkásai vésék egyúttal azokat a jegyeket is, amelyek a sajátmaguk ellenőrzésére is szolgáltak. Természetesen mindez megint csak feltevés, melyet közvetlenül igazolni egyelőre nem tudunk.

⁸ Lásd fent, 2. jegyzet.

⁹ A számarányokhoz v. ö. Fr. Vittinghof, PW—RE 34. Hb. 2043 skk. — Hogy a signatorok valóban a művészi pasztikus kivitelezésben játszottak szerepet, arra egy Douggából való felirat (Ann. Ép. 1906, 11 = Bul. Arch. du Com. 1905, 280 skk.) utal, amely egy, az Arellius-család tiszteletére épült tornyon állt. Ezen az építetők mint QVAD/RATARI / ET SIG/NATOES vannak feltüntetve; alighanem az Arelliusok egy helyi kőfaragóműhely tulajdonosai, vagy vállalkozói voltak, s alkalmazottaik — kőfaragómesterek és szobrászok — hízlegetek nekik a díszéptménnyel.

hogy a signatorok féligmeddig művészfajtájában 12 szabados van, tehát vagy már sokat szolgált, nagy gyakorlattal rendelkező idősebb, vagy pedig, ha fiatal, akkor feltűnően ügyes ember. Bár a suppostor-mesterséghez is kellett sok tapasztalat,¹⁰ de a szabadosok lényegesen kisebb száma itt a munka gépiesebb voltára enged következtetni. A malliatoroknál végül leginkább a testi erő kerülhetett számításba, itt tehát többnyire rabszolgát találunk; szabadosaik talán az idősebbek közül tevődtek ki, s munkavezetők vagy felvigyázók lehettek.

A munkások élén csoportvezetők és azok helyettesei állottak:¹¹ P. Ael. Felix q(ui) et Novellius a császár szabadosa, akinek tisztsége *atiutor* (SIC!) *praepositus scalpitorum sacrae monetae* volt, állott így egy meghatározott munkáscsoport élén.

A felirat nyelvi torzításai (... se vibo fecit ...) kapcsán meg kell említenünk azt, hogy a pénzverést végző császári rabszolgák és szabadosok legnagyobb részben a keleti kultúrkörből származnak; említhetünk görög neveket, mint *Laches*, *Lysimachos*, *Agathos*, jellegzetesen barbár eredetű, jelzőből latinra fordítottakat, mint *Vitalis*, *Primus*, *Firmus*, távolabbi keletre emlékeztető hangzásúakat, mint *Mamas*, *Maritimus* és így tovább.

Hogy ilyen csoportfelügyelők mindenütt dolgoztak a verdékben, azt egy IV. századi felirat mutatja.¹² Ez a sírkő egy *Felica* vagy *Pelica* nevű embert említ, aki az ostiai verdében a házi-szolgák vezetője, *praepositus mediastinorum*. Ezek a mediastinusok nem rendelkezhetek különösebb szakképzettséggel, alighanem kéz alá dolgoztak, fát hordtak, fűtöttek, terheket cipeltek stb. Úgy látszik, az egész verde szorgaszemélyzete nem egy ember alá volt beosztva, mert a nevezett *Felica* csak az első officina alkalmazottja volt. A felirat egyébként keresztény állítóra vall (*Felica in pace, in fide Dei* ...).

Felügyelője volt a magasabb munkaköröknek is; hallunk egy *superpositus auri monetae nummulariorum*-ról is. Erre a felíratra lent más összefüggésben még visszatérünk.

Ezzel elérkeztünk a császárkori verde egyik legnagyobb számú, de egyben legproblematicusabb csoportjához, az officinatorokhoz. Mint ahogyan R. Vittinghof megállapítja,¹³ annyi bizonyos, hogy az alsóbbrendű, fent részletezett munkások közé nem tartoztak.¹⁴ Valamennyien szabadosok — már amennyire általános következtetéseket lehet levonnunk a ró mavárosi verde Kr. u. 115. évi névlistájából —, ez a tény meglehetősen önálló munkakörre enged következtetni. Valami speciális külön-munkát, vagy még inkább kiváló vezető szerepet azonban semmiesetre sem tulajdoníthatunk megint nekik, mégpedig azért, mert ehhez egy-egy verdében túlságosan sokan vannak.¹⁵ Némi támpontot ad egy másik felirat,¹⁶ ahol egy bizonyos *Ulpus Secundus* teljes címmel mint *Traianus* császár szabadosa *nummularius officinator monetae*-nak nevezi magát. Ha már most a nummulariusok (pénzválogatók) ismert szerepéhez még a mai modern verdével való hasonlatot is hozzátesszük, akkor arra kell gondolnunk, hogy a signatores—suppostores—malliatores-társaság mellett ott szerepel még egy sereg alpanyagellenőrző, lapkaválogató, és a kész pénzt darabonként felülvizsgáló munkás. Ezeknek mind nemcsak nagy gyakorlattal, hanem nem ritkán speciális képzettséggel kellett rendelkezniök, ami pl. az ellenőröket illeti, s a mellett feltétlenül bizonyos mértékig bizalmi állást töltenek be. Az officinator tisztségnek, mint fent láttuk, a numulariusi feladatkörrel való kiegészítése feltétlenül valami hasonlóra enged következtetni.¹⁷

¹⁰ C. v. Ernst, id. h. 44.

¹¹ CIL VI 8464 = Dessau 1638: lásd fent 5. jegyzetben. — Értelmezéséhez v. ö. O. Hirschfeld, Die kais. Verwaltungsbeamten 1905, 186, és u. o. 3. jegyzet.

¹² CIL XIV 1873 = Dessau 1640: *Felica / in pace / in fide dei / qui vix. anis (SIC!) / XXXIII / prepo/situs (SIC!) / medias/tinorum de moneta/ officina / prima*. — Ostia, így kora egészen pontosan meghatározható: az ostiai verde a IV. sz. elején, 308—312 között működött.

¹³ PW—RE id. h.

¹⁴ O. Hirschfeld, id. m. 185, 2. jegyzetben a CIL VI 43 felíraton szereplő servusokat is az előttük felsorolt officinatorok közé helyezi. Ez nem állhat meg, mert a névlistán a libertusok neve mellett mindenütt ott áll az egyízben kiírt officinator rangra utaló *item* szócska; ha ez a servi mellől mindenütt elmaradt, az nem véletlen, ha ezek is officinatorok lettek volna, az ő nevük után is odaírták volna az *item* szót.

¹⁵ E. Babelon, id. h. megállapítása, amely szerint: „les Officinatores étaient les fonctionnaires placés à la tête des diverses officines de chaque atelier” éppen az officinatorok viszonylag nagy száma miatt nem állhat meg.

¹⁶ CIL VI 8463 a és b: D. m. / Cl. Festae coniu-/gi b. m. fec. Secun-/dus Caes. N. lib. off. mon.— valamint pedig: D. m. / M. Ulp. Secundo / nummulario / offic. monetae. — Romae.

¹⁷ Határozottan verdebe sorolható officinatorkövünk igen kevés van. Alighanem ide vonatkozik még az Ann. Ép. 1909, 99. számú felirat, mert a Caeliuson (v. ö. Mommsen kommentárját a CIL VI 42—44 kövekhez)

Az officinatorok rangjába sorolja még a de Ruggiero-féle Dizionario Epigraphico az egyetlen egy feliraton szereplő *aequator*-címet.¹⁸ Rabszolga az illető; az *aequator* elnevezés talán a verdebeli mérésekkel függött össze, akár az alapanyag elkészítésekor, akár pedig a már kiert pénzek ellenőrzésére szolgáló mérésekkel.

Ehhez a már nem annyira testi, mint inkább szellemi munkát végző ellenőrök társaságához kell sorolnunk a *probatort* is, akiről azonban feliratos emlék híján csak Terentius közismert szójátéka emlékezik meg: „Spectator: probator, ut pecuniae spectatores dicuntur”.¹⁹

Sokkal nehezebb helyzetben vagyunk, amikor a sok nummularius-felirat közül kell kiválasztanunk azokat, amelyek a verdék életére vonatkoznak. A nummulariusnak mindig azonos feladat-köre van, akár a bankéletben, akár a pénzváltásban, a császári adóforgalomban, vagy a császári verdében szerepel. A nummularius mindig a pénzdarab hamis vagy nem hamis voltát állapítja meg; róla mondja Petronius²⁰ azt, hogy „nummularius, qui per argentum aes videt...”. Biztosan csak a *nummularius monetae* címmel megjelölt embereket sorolhatjuk egy verde munkásai közé; ilyen kevés van; meglehet ugyan, hogy a nummularius monetae cím helyett csak nummulariust említő feliratok között is akadhat egy-egy verdebeli alkalmazott, de ez bizonytalan. Egy sírkő azonban biztosan a római verde alkalmazottjáról szól;²¹ címe, a *superpositus auri monetae nummulariorum*, érdekes részletet mutat a verde szervezetéből. Mint ahogyan valószínű volt, más-más ellenőrök vizsgálják felül az arany-, az ezüst- és a bronzpénzt. Emberünk előbb egy másik császári manufaktúrában működött, valószínűleg szintén nummularius lehetett, s aztán került csak át a verdébe. Neve libertusra vall, mind az ő, mind pedig felesége neve alapjaiban keleti. Mivel azonban a C. Iulius név adományozása Tiberius császár halálával együtt megszűnik, viszont a d. m. formula nem I. századi, ez a C. Iulius Thallus már a második vagy harmadik szabadon született generáció volt a családjában.

A közvetlen *familia monetalis* ezzel le is zárult. Hogy szorosabb egységet alkotott, azt két tény is bizonyítja: egyfelől egy egyszerű rabszolga a familia monetalis Geniusának állít egy kis márványoltárt,²² másfelől pedig a fentebb megtárgyalt három, Kr. u. 115-ből való bázison is csak ezek a munkáscsoportok szerepelnek a verde tagjaiként.

A verde egy másik része, úgy látszik, el volt különítve a vésés és kiverés munkáját végző officináktól. Ez a hivatalos ellenőrzést kevésbé igénylő, bevezető munkákat végezte: a fém-anyag előállítását, az olvasztást, a lapkák készítését.²³ Az olvasztóműhely nem is volt közvetlenül az állam kezén, hanem vállalkozók végezték ezt a munkát. Erre enged következtetni egy szintén a római verde helyén, a San Clemente-templom előtti téren előkerült bázis;²⁴ dedikációja Victoria Augustának szól, s töredékes volta ellenére annyit kivehetünk belőle, hogy öt olvasztóműhely-vállalkozó, *conductor flaturae argentariae monetae Caesaris* állította. A nevek szintén töredékesek; mindenesetre annyi valószínű, hogy a Claudius nevű ember is szabados családból származik, a négy Ulpius nevű pedig minden valószínűség szerint Traianus szabadosa. Ezek szerint lehet-

találták Rómában. — Bár jóval későbbi, meg kell itt még említenünk a H. Willerstől (Num. Zeitschr. 30., 18, 219 sk.) megtárgyalt ezüstműrudat, melyet G. Elmer (Numismatar 1935) Valentinianus korára tesz. Nem lehet azonban véletlen, hogy az ezüstrúd ellenőrző pecsételését (Willers feloldása szerint) éppen egy trieri verdebeli officinator végezte.

¹⁸ Dessau 1639: Nobilis Tib. / Caesaris Aug. / ser. aeq. monet. / hic adquiescit. / Iulia Adepta coniunx / et Perpetua filia d. s. d. — Lyon. — Diz. Ep. I, 1, 297.

¹⁹ Eun. III, 5, 18, idézi E. Babelon, id. m. 1, 865.

²⁰ Petronius, Satirae (rec. Bueckeler—Heraeus, a. 1912), c. 56. V. ö. E. Babelon, id. m. 1, 864.; Daremberg—Saglio, Dict. 7, 118. — Nagyon érdekesen foglalja össze a nummulariusok szerepét és munkamódszerét R. Herzog a PWRE 34. Hb. 1415 skk. hasábjain.

²¹ CIL VI 8461 = Dessau 1637: D. m. / fecit Mindia Helpis C. Iulio Thallo / marito suo benemerenti, qui egit / officinas plumbarias Trastiberina / et Trigari, superposito auri monetae / numulariorum, qui vixit ann. XXXIII, m. VI, / it. C. Iulio Thallo filio dulcissimo, qui vixit / menses IIII dies XI et sibi posterisque suis. Értelmezéséhez v. ö. O. Hirschfeld, id. m. 181, 3. jegyzet.

²² CIL VI 239: Genio / familiae monet. / Demetrius Caesaris N. / ser. Epaphroditianus disp. / d. d. — Roma.

²³ L. ehhez A. Barb, Zur antiken Münztechnik. Num. Zeitschr. 1930, 2 skk.

²⁴ CIL VI, 791: Victoriae Au(g). / Sacrum / conduct(ores) flaturae argen(tar.) / monetae Cae(saris) / Claudiu(s) / Ulpiu(s) / Ulpiu(s) / Ulpiu(s) / Ulpiu(s) / s. p. d. (d.) / Dedicata (.) / L. Vipstano Mess(alla) / M. Vergiliano Pedon(e)cos. Datálását lásd fent, 2. jegyzetben.

séges, hogy legalább részben a verde rabszolgái voltak, s felszabadulásuk után megkapták az alapanyag szállítását önálló vállalkozásként. Az a tény viszont, hogy a császár szabadosai, megint arra enged következtetni, hogy a flatura közvetlenül a verde mellé van beosztva, ha minden verdének, illetőleg minden fémtípusnak önálló flaturái vannak is.²⁵ Ez lehetővé teszi azt, hogy a pénzverés, a belekapcsolódó magánvállalkozás ellenére is, teljesen állami felügyelet alatt álljon.

Ezen a fenti feliraton csak az ezüstolvasztó van említve. Természetes, hogy minden fémét külön műhelyben olvasztottak; következő feliratunk,²⁶ mely Traianus császár egy szabadosának és családjának síremléke, azonban *flaturarius auri et argenti monetae*-ről beszél, úgy látszik, az illető a római verde egész nemesfémanyagát szállította.

Egy-egy verde legmagasabb vezetőjéről nem sok tudomásunk van; mindössze egyetlen felirat szól róla Kr. u. 312 végéről.²⁷ Maurice határozottan két tisztviselőt is jelez a verde élén,²⁸ viszont éppen fenti feliratunk nem egymás mellett, hanem határozottan egymás után, sőt erős rangbeli különbséggel említi a procurator és a praepositus tisztségét. A valószínű tehát az, hogy a verde technikai vezetője, esetleg csoportonként többedmagával, a *praepositus monetae* volt,²⁹ míg az adminisztrációs vezetést és a legfőbb felügyeletet a császári procurator látta volna el. Procuratori rangot igen sok felirat említ, e mellett azonban O. Hirschfeld szellemes kidolgozása³⁰ a procuratori pályafutásról szépen mutatja szerepét a verdék életében. Elég fiatalon, a ranglétra alacsony fokán került egy-egy verde élére,³¹ sőt arról is értesülünk, hogy szolgálati ideje 5 év volt.³² Időben legkésőbbi, procurator monetae-t említő felirat a fenti volt Kr. u. 312-ideje 5 év volt.³² Időben legkésőbbi, procurator monetae-t említő felirat a fenti volt Kr. u. 312-ből, de Ammianus Marcellinus még Iulianus Apostata idejéből is említi³³ e tisztséget. Úgy látszik, a Nagy Konstantin alatt bekövetkezett adminisztrációs reform után is megtartották a procurator és praepositus monetae tisztségét, mert ezek a császár személyes embereit állítva a bizalmi helyre, erősen megkönnyítették³⁴ a verdék irányítását és ellenőrzését.

III.

JÁRT-E NAGY KONSTANTIN ANTIOCHIÁBAN?

Az *adventust*, a császár megérkezését a verde székhelyére, a verdék alkalmi veretekkel ünnepelték meg. A korábbi idők császári megérkezése azonban a III. sz. második felében a hanyatlásnak indult római életben lassanként vallásos tartalmúvá válik, isteni *eljövetellé* lesz; értelme kitágul, s a hivatalos ünnepségen túl, a kisemberek egyszerű hitében egyúttal a *saeculum aureum*

²⁵ A flaturák hivatalos ellenőrzését könnyebbé tette a rómaiak súlyt ellenőrző módszere. Ez úgy volt megoldva, hogy meghatározott mennyiségű fémből meghatározott számú lapkát kellett készíteni, a nélkül azonban, hogy az egyes példányok súlyára különösebb tekintettel lettek volna. Így a flaturát valószínűleg mindössze két alkalommal kellett ellenőrizni: az olvasztás megkezdése előtt, hogy súlyban a kellő fémanyag megvan-e, és az egész munkálat végén, amikor is feltehetőleg számszerint vette át a verde a lapkákat. V. ö. ehhez: G. Mickwitz, Geld und Wirtschaft im IV. Jh. n. Chr., 1932, 79. skk. — A. Barb, id. m.

²⁶ CIL VI 8456: Dis manib(us). / M. Ulpius Aug. lib. Symphor(us) / flaturarius auri et argenti moneta(e) / sibi et Ulpiae Helpidi quae et Claudia lib. et uxori suae / Ulpiae Arsinoe (SIC!) filiae et Claudio Anthiociano filio / Helpidis lib. suae fecit et / libertis libertabusque utriusque sexus / qui ex familia mei erunt, reliquiarum suarum / condendarum causa et posterisque eorum qui / in nomine meo permanserint / ea condicione ne fidei-cient, ne vendant neve alio / quo genere id sepulchrum sive monumentum est / alienare ulli potestas sit. / h. m. h. n. s. (Romae.)

²⁷ CIL VI 1145: (Piissimo ac fortissimo / fundatori pacis) / et restitutori publicae / libertatis, victoriosissimo / d. n. Fl. Val. / Constantino maximo / pio felici invicto Aug. / Val. Rusticus v. p. rat. s. r. / d. n. m. q. eius / curante Val. Pelagio v. e. proc. / s. m. v. una cum pp. et officinatoribus. (Romae.)

²⁸ J. Maurice, id. m. I, p. XV.

²⁹ Úgy képzeljük, hogy a verde nagyobb egységeit, vénsökséget, verőt, számlálót stb. egy-egy önálló praepositus vezette; ebben az esetben a fentemlített felirat kettős p-je a többszámot jelentené. — V. ö. O. Hirschfeld, id. m. 41. skk.

³⁰ O. Hirschfeld, id. m. egy önálló fejezete.

³¹ O. Hirschfeld, id. m. 410. skk.

³² Cassiodorus, Var. c. 32: ... te ... per iuge quinquennium monetae curam habere praecepimus ... — idézi E. Babelon, id. m. I, p. 859.

³³ Amm. Marc. (rec. Gardthausen, a. 1874) XXVIII, 1, 29 és XXVII, 11, 9.

³⁴ V. ö. E. Babelon, id. m. I, pp. 857—858.

jöttét is jelenti.¹ A régebbi időkben szokásos ADVENTVS AVGVSTI-köriratból ezért lesz Konstantin korára már többnyire FELIX ADVENTVS. Egy tényező azonban még a világosan átszimbolizálódott tartalom ellenére sem változik meg az Adventus-érmeknél: mindig valóságos császári utazás emlékei. Mivel a IV. században a császári itinerariumot ellenőrizhetjük, természetes, hogy ez a néhány, megbízható adatot nyújtó érem nagyon fontossá válik.

14

15

A Konstantin uralkodására vonatkozó Adventus-hátlapos aranyak a következők:

1. INVICTVS CONSTANTINVS MA/X AVG. Profil balra babérkoszorúval, páncélban, balkezában pajzzsal, jobbában dárdával; mellette balra szintén balra néző sugárkoszorús Sol-mellkép.

FELIX/ADVENTVS/AVGG / NN, a szelvényben: SMT. A császár hadi öltözetben, lengő köpenyben balra haladó lovon ül. Balkezában dárda, jobbkezt üdvözlésre emeli. Lovát koszorút magasra tartó Victoria vezeti, mögötte egy felfegyverzett katona hadijelet visz.

2. DN CONSTANT/I/NVS MAX AVG, császármellkép balra, fején babérkoszorú, öltözete tóga.

FELIX AD/VENTVS AVG N, szelvényben: /SM/N. A császár hadi öltözetben, lengő köpenyben balra lovagol, jobbjára felemelve, baljában dárda.

3. D N CONSTANTINVS MAX AVG, m. f.

FELIX AD/VENTVS AVG N, szelvényben: SIS. m. f.

4. CONSTANT/I/NVS P F AVG, m. f.

ADVENTVS / AVGVST/I N/, szelvényben: AQ. m. f.

5. CONSTANT/INVS P F AVG, m. f.

ADVENTVS / AVGVSTI N, szelvényben: SMAN+. m. f.

6. CONSTANT/INVS P F AVG, m. f.

ADVENTVS / AVGVSTI N, szelvényben: SMAN+. m. f.

Hogy Konstantin Ticinumban, Aquileiában, Sisciában és Nicomediában valóban járt, ez kétségtelen,² az utolsó két solidus kibocsátási helye, Antiochia körül azonban vita folyik.³ G. Elmer

¹ A. Alföldi, Siscia, Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Münzen I, 1932, 21 sk. — V. ö. A. Alföldi, Röm. Mitt. 50, 1935, 100, és u. ott 1. jegyzet, valamint J. M. C. Toynbee, Roman Medallions 1944, 103 sk., ahol a szerző a következőket állapítja meg: ezeken a fontos Adventus-hátlapos érmeken nagy szerepet játszik „Fortune the Goddess who leads the Emperor out and brings him home safe again”. Ez a megjegyzés nem helytálló; az ezeken a típusokon szereplő nőistenség nem Fortuna, hanem Victoria. Toynbee itt a teljesen önállóan jelentkező Fortuna redux-típusokra gondolhat.

² V. ö. Konstantin itinerariumának táblázatos összeállítását: O. Seeck, Regesten der Kaiser und Päpste, 1921, 480 skk.

³ G. Elmer, Num. Zeitschr. 1930, 44, illetve O. Seeck, id. m., a Cod. Theod. X, 14, 1. számú törvényhez írt kommentárjában.

Menjünk tovább az aquileiai példányra (25. ábra). Az ekkori aquileiai solidusok között szépen eligazít bennünket az, hogy két, pontosan datált veretünk is van egymás után (22. és 24. ábra), az egyik 319-ből, a másik 320-ból.¹⁰ Utána már csak egy 324/25 utánra jellemző¹¹ caesar-

22

23

24

25

26

veret található ebből az időszakból (26. ábra), tehát kérdéses veretünk 320 és 324/25 között keletkezett. Mivel a datált veretekről kitűnik, hogy a stílusbeli fejlődés menete itt az, hogy az arcok megkeskenyednek, Adventus-érmünket elég későre tehetjük a 320—325 közötti időszakban.

Következik végül a két antiochiai arany (27. és 28. ábra). Sorozatos veretek, egyszerre vagy még inkább egy-

mástól csak sorozatkülönbséggel láthattak napvilágot. 324 őszénél előbb nem keletkezhettek, mert Konstantin nevére szólnak. Stílusban utánuk egy caesar-veret áll (29. ábra), utána pedig a vicennalia emlékérmek. Ez a caesar-veret jellegzetesen abba a caesarveret-csoportba tartozik, amelybe Constantinopolis első veretei is, s amelyek időben megfelelnek 324 végére és 325 elejére datált daraboknak. Ezek szerint az Adventusok itt is 324 vége körül keletkeztek.¹²

Ha most a két antiochiai példány hátlapját az aquileiai solidussal vetjük egybe, illetőleg a nicomediai multiplumot a sisciaival, meglepő és a verdék önálló stílusától eltérő egyezést látunk. Különösen feltűnő ez a sisciai veretnél, mert ott a verde átlagnívója jóval gyengébb, mint keresett példányunké. Másrészt abban az időpontban, tehát 324 végén és 325 elején, amelyre a stíluskritika alapján érmeinket tennünk kell, Konstantin a négy kérdéses város közül csak Nicomediában jár; ott teljes egészében értelmeztük az Adventus-éremkörirat jelentőségét. Ha viszont ez fennáll, akkor további következtetésünk az, hogy az Adventus-köriratnak pusztán Nicomediában van tényleges értelme, máshová pedig ebből a centrumból küldték a típust. Ezt különben a megfelelő nagyságú veretek stílusbeli hasonlósága is bizonyítja. Végző eredményképpen azt kell megállapítanunk, hogy egyrészt itt jutottunk el az Adventus értelmének harmadik átalakulásához, amikor a még a III. századból megmaradt reális magvát is elveszti, másrészt viszont fontos momentumot ismerünk meg az ekkoriban alakuló Konstantin-féle verdeadminisztrációs reformhoz: ezentúl a verdék már a kivitelezésben sem önállóak többé, a típusokat minta formájában egy központból kapják, s ehhez kell tartaniok magukat. Ezzel a római nemesfémverés, amely eddig pillanatnyi lehetőségeihez képest mindig változatosat, nem egyszer helyi jelentőségűt adott, most már végleg egységesé, sőt az idők folyamán skematikussá válik.

27

28

29

Radnótiné Alföldi Mária.

¹⁰ Cos V: 319, O. Seeck, id. m. 167; cos VI: 320, u. o. p. 169.

¹¹ V. ö. ehhez: Alföldi M., Constantinus caesar új típusú aranyérme. Magyar Múzeum, 1946, 16. skk.

¹² V. ö. fent 11. jegyzet.

Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről.

A Károlyi nemzetség gazdag levéltárában, a XVIII. századbéli levelezéseket tartalmazó gyűjteményben, olykor olyan levelekkel is találkozunk, melyeket a nagybányai pénzverőház tisztviselői írtak a grófi-ház tagjainak vagy alkalmazottainak. Mások által írt levelekben is akadnak olyan sorok, melyeket értékesíteni lehet a verőház történetére vonatkozó adatgyűjtésünk számára. E levelekben azonban hiába is keresnénk értékes pénztörténeti adatokat, hiszen többnyire magánlevelek; mégsem haszontalanok, mert értékes adatokat őriztek meg a pénzverőház személyzetéről; családi viszonyaikról és életkörülményeikről, s fényt derítenek arra a benső kapcsolatra, mely a grófi-ház és a verőház között évtizedeken át fennállott.

Az anyag roppant terjedelme és szétszórta volta miatt — 119, többszáz levelet tartalmazó, köteget (Fasc. CX—CCXVIII.) kell átlapoznunk a nagybányai adatok kiválogatása érdekében —, a bennünket érdeklő leveleket csak hosszas munkával lehet összegyűjteni, hogy napvilágra hozzassuk értékesíthető tartalmukat. A Numizmatikai Közöny LXII. (1945.) évfolyamában már közöltem ebből az anyagból — más forrásból származók társaságában — néhány levelet és adalékot, most tehát ott megkezdett munkánkat folytatjuk tovább, de már csak a Károlyi-nemzetség levéltárában talált adatokra szorítkozunk. A rendelkezésünkre álló hely nem elegendő arra, hogy teljes terjedelmükben közöljük a tárgyunkat érintő leveleket, de igyekezünk bő szemelvényeket adni: lehetőleg szószerint adjuk a levélírók személyére, szolgálatára és a grófi házhoz való viszonyukra vonatkozó részleteket.

Ocsovai Dániel

I.

Az életéről és munkásságáról adott vázlatot néhány apró vonással egészítjük ki. Tudjuk, hogy 1708 nyarán búcsú nélkül hagyta el a Rákóczi-felkelés szolgálatában álló pénzverőházat és csak 1715 nyarán tért oda vissza. Grabarics Jakab inspektor két leveléből most arról értesülünk, hogy már előzőleg, 1713-ban is kísérletet tett a Nagybányára való visszatérésre. Verőházi munkához nem volt kedve, szakmáját, a példametszést sem akarta folytatni, önállóbb és jövedelmezőbb állásra vágyott: harmincados szeretett volna lenni. Mikor e terve nem sikerült — nem utolsósorban Grabarics ellenkezése miatt —, csak akkor szánta el magát régi munkakörének folytatására.

Grabarics eképen számol be Károlyi Sándorhoz írt 1713. január 28-i levelében Ocsovay szándékáról:

„Szintén ma értem jó akaró uram leveliből Eperjesről: Ocsvaj Dániel nevő ember, az ki itten vass micző lévin, talám Nagyságod előtt személye is leszen esmeretes, Posonbul az el múlt napokban le jövőn az Nemes Szepessy Kamarára kívánván magának recomendatiót, az ki oportune importune edigh is szolicitálta az nagibánjai harminczadot; az mint veszem eszemben, aligh ha most is azt nem fogja urgealni, noha ugjan már egiszer Tavonath uram eő Nagysága Eperjest litekor az informatio az Posoni Kamarára el ment és inhabilisnak tanáltatot, mint azon által fog oth magának Posonban jó akarót csinálni, ki által maga dolgáth promoteálhassa; minemő recommendatioval ment visza, nem tudhatom. Inkáb hiszem, hagi sub praetextu mivel az inspectori hivatalban vagjok, fogja urgealni az harminczadot, melljet is Nagyságodnak jó patrónusomnak alázatossan kívántam repraesentálnom. Ki ha sub praetextu magát az harminczadban subplantálná, mivel nekem az Nemes Kamara nem többet, hanem kétt száz forintokat pro adjuta az harminczad mellé exscindált, subsistálnom semmiképen nem lehetne, máskint is az harminczadbeli hivatal, ha ember magáth stabilálhattja, alandossab szokot lenni, kívánnik azért Nagyságod gratiaja által hozá ragazkodnom, megh eő Fölsighe szolgálattjában csekél szolgálatomal ugj jobban is magamat mertitálhatom. Azért Nagyságodat alázatossan kérem és instállok: már tapasztalt gratiaja szerint ez eránt gratiáját tovább is mutatni és az hol illik, dolgomat promotealni méltóztassék, már enni költsiges és fáratságos munkám után magamat stabilálhassam, mely is menni káromal, de nagjod gjalázatommal esnik, olljan immeritus ember subplantaltatnik.”

Ocsovay valóban mindent elkövetett célja elérése érdekében, mert Grabarics 1713. szeptember 23-án megint a gróf támogatását kéri a maga számára vele szemben:

„Mert Ocsvay most is oportune importune solicitálja az harminczadot, megh vallo magam csekély szemilemnek jactantiaja nélkül irom alazatosan Nagyságodnak, nem ebben az hivatalban, de nagibban is, az ki csekely szemilemet esmeri s Ocsvay uraméit is, itilem magamat mindenkben habilissabnak lenni, sőt gyalázzattját tartanám nagjobnak, az kit semminek tartván, az triumphalna raitam.“

2.

Károlyi minden bizonnyal eredményesen fogta pártját Grabaricsnak, s talán ezzel is magyarázható Ocsvaynak az a nemtörődömsége, mellyel a gróf megrendeléseit fogadta; két pecsétet akart készíttetni vele. Sértődött magatartására következtethetünk Grabarics 1718. május 17-én Károlynak írt leveléből:

„Vass mecző Ocsvai uramnak Nagyságod kívánságha szerint az kívántató pecséteket Excellentiád számára hogi megh messe mennél hamarab, eő kegyelminek proponálván megh hattam, magáth elsőben mentegetvin: eő Felsighe szolgálattja szorgalmatos levin, reá nem érkezik, az kiben pedighlen semmi sincsen; annak utánna három holnapokat adván terminusul, el kisziti és az kettőtől kívánna harmincz tallérokat. Talám azért vetet ollyas hoszas terminust és kívánt annit, hogi magáru le ráza, avagi mestersigiből ki kopot, azért én hozzá nem is bizom. Ha Excellentiád fogja parancsolni, én irok Erdélyben Károly Városban, az hol is igen jó vas mecző vagion; mikorra és menniért kisziti el, Excellentiadat tudósitom.“

A pecséteket — Kropf gyulafehérvári inspektor közvetítésével — Grabarics valóban az erdélyi példametszővel készítette el. Július 28-án már küldi Károlynak az „Erdélyben ki mecset pecséteknek nyomtatását“; 35 Rh. forintba került a kettő.

3.

Szatmár vármegye nagy aranypecsétjének elkészítésével mégis őt bízta meg a gróf, aki örökös főispánja volt a megyének, mert — úgy látszik — ügyes példametszőnek tartotta. Számolva azonban vonakodásával, nem közvetlenül fordult hozzá, hanem a nagybányai jezsuita rendház gvardiánját, Fr. Silverius Barabást kérte meg a megrendelés közvetítésére, s őt bízta meg a lassú kezű mester ellenőrzésével is. Ocsvay — evangélikus prédikátor apostata fia — igen ragaszkodott a jezsuitákhoz; Károlyi nem számított rosszul, a pecsét három hét alatt elkészült. Itt közöljük azokat a tudósításokat, melyekben a gvardián beszámolt néki a munka menetéről.

1722. január 29.

„Maj napon reggel hét óra tájban Excellentiád kegyes levelét szerzetesi alázatossággal vévén, mindgjárast vasmecző confrater urunkot magamhoz hivatám és minek utánna ő kegyelmével Excellentiád parancsolattját conferáltam volna, pénz verő tiszt urajmekot is obsequiosissime requiráltam, kik is Excellentiád parancsolattjára, hogi itten maga házánál a pecsétet meg mecshesse, örömezt annuáltak; de hogj a pénz verő háztól el távozzék, félvén attól, hogj jelen nem léte miatt kár következék, meg nem engedhetik; másként is az új esztendőre új példákat kívánnak és azért el nem bocsátthattják. Hanem arra reá vöttem, hogj Excellentiád udvarlására menvén, a pecsét iránt való directiót genuine Excellentiádtól meg érthesse, hogj onnan visza jövé, a jövő kedden az ötvel első munkájához hozzá fogatván, a pecsét mecshéséhez kezdhesse, és igj romlot job kezinek ereje is jobban meg jövé, a praefigált napra idején el készíti. Mire mehet ennek utánna, nem tudom, de eddig való munkáját merem Excellentiádnak commendálni.“

1722. február 10.

„Excellentiád méltóságos uri levelét njolczad napra ma reggel szerzetesi alázatossággal vévén, sine mora vasmecző uramhoz mentem, ahol Erős Gábor urammal egjüt lévén, mint hogj Excellentiád parancsolattja concordált, mind ketten példázó uramnak a verseknek meg változtatását jó móddal eleiben adók és ő kegyelmével genuine meg értetők, s nagjon is fogadá, hogj Isten job egésségét adván, idején illendő képpen el készíteni el nem mulattja. A pecsét pedig az ötves által fogantjúján kívül már simmán ki készült, ugj hogj minden nap mecsheti, csak azonban a töb hozzá való aranj is el érkezzék. Hánj aranj pedig még kívántatik, ugj hiszem eddig a Sombori uram el küldött embere Excellentiádnak referálta, a ki is magával, reménlem, mennél hamaréb el hozza.“

1722. február 18.

„Szerzetesi kötelességgel Excellentiád levelét njolcz aranj njomó pecsét alatt küldött arannyal ma reggel vévén, azon órában vasmezcő uramhoz mentem, kinek is a czimer táblát kezében adván, az aranj darabokat is meg mérettem, és ugjan njolcz arannyat njomnak. A mi pedig a vasmezcő dögát illeti, ugj vagjon, hogj könnyen nem hagjom, és jóllehet szorgalmatosan munkálkodik, mind az által gjakorta serkengetem; végben is vitte job részit munkájának, mivel a felső lapján való betűköt és a szélin körös körül mint a francia tallérokön levő verset végbe vitte; a czimelapján pedig az vár vagj is toronj, kecsge, rák, szőlő gerezd és szarvas szépen ki vadnak meczve, a többi óránként készül, az versek is az utolszoriai vadnak fel téve. Azonban az fogantjuiának valót az öttves mostan olvasztja, hogj mennél hamaréb meg készithesse, azon való betűköt is, hogj heljesebben legjenek, maga az példázó fel meczti. Igen akarom pedig, hogj Excellentiádnak ezen parancsolattját ma vehettem, mivel induló félben voltam, hogj szombaton dél tájban Báthorban lehettem volna, de hogj annál is jobban sürgethessem a példázót, mind addig, valameddig kész nem lészen a pecsét, el nem megjek, és mint hogj a példázó maga akarja Excellentiádnak praesentálni, Isten egésséget adván, magammal viszem, hogj az utban ne tétovázzon, hanem annjival is hamaráb Excellentiádnak obsequiosissime a pecsétet praesentálhassuk.“

1722. február 20.

„Szakmári uram tegnap estve ide érkezvén, Excellentiád parancsolattját szerzetesi alázatossággal vettem, meljhez képest ma reggel iterato Szakmári urammal a pecsét mezcőhöz menvén, valóban sürgettük, hogj bár csak holnap délre el készittené, de — a mint magunk is által láttuk — hamaréb meg nem lészen, hanem holnap, ugj mint szombaton estvére, és igj Isten segéltségéből vasárnap reggeli mise után utra indulván, a jövő kedden ebédre igjekezünk Károlyban Excellentiád kezében praesentálni; mert a példázón az üdö el nem mult, hanem rövid üdö alatt a nagj és sok munkának mivolta, meljel nem siethetni, halasztotta annjire, mivel ha magam gjakorta nem néztem volna, semmi képpen nem hihetném, hogj oljan munka annji üdöt foglaljon magában. Igjekezünk azért, hogj mennél hamaréb Excellentiádot nem levéllel, hanem szép és ugjan rendes aranj pecsétell consolálhassuk.“

Ocsovay pecsétvéseiről aránylag sok adat maradt fenn, s bizonyára a pecsétlenyomatokat is össze lehetne gyűjteni. A pénztörténet is hasznát látná, ha munkásságának emlékei összegyűjtve hasonmásban megjelenhetnének.

Frölich Zakariás

Négy újabb levele került elő említett közleményünk óta a levéltárból. Az első, melyet most egész terjedelmében közlünk, a pénzverőház hivatalos jelentése Felsőbányáról — ahová személyzete a Nagybányán is uralkodó pestis elől a Kamara utasítására elhúzódt — Károlyi Sándornak, aki a nagy járvány idején sanitatis commissarius volt a tiszántúli vidéknek. E jelentés szorosan összefügg Frölich 1719. augusztus 19-én kelt, már közölt nyilatkozatával, melyet a ragálytól rettegő felsőbányai lakosok megnyugtatóra bocsátott ki.

Méltóságos Generális és Feő Ispán Urunk,
Nékünk jó Urunk Excellentiád.

Excellentiád parancsolattját és az Tekéntetes Nemes Camara decretumát alázatosan eczersmind vöttük, kiben az Tekéntetes Nemes Camara is parancsolya, hogj Nagybányára semi communicationk ne légjen és oda menni vagy magunk ezen tul vagy cselédink semi szín alatt ne merészellyen. Jóllehet minek előtte még doctor uram ide nem érkezett volna, Nemes Camara imense Julio költ parancsolatjának tenora szerint pénznek csináltatására az pénzverő háznál voltunk, lévén kívül az város mellet való egy kis ajtó, s azon mentünk bé akkoron is, de az városon nem voltunk; az olta pedig se magunk se emberünk ottan nem volt, tudván mind Excellentiád parancsolattját, s mind az Tekéntetes Nemes Camaráét. Holott pedig akkoron pénznek veretetésére le nem mentünk volna, mivel imár nem lehet, az egész bánya periculumban volna mostan s mivel fizetnünk az munkásoknak. Ezen tul pedig tartjuk magunkat Excellentiád és az Tekéntetes Nemes Camara parancsolatjához, maradván

Excellentiádnak alázatos szolgái

Frölich Zacharias
Mincz Mester mp.
Farkas Simon
Rationum Magister mp.
J. V. Kolb mpria.

Felsőbánya 30 7 bris 1719.

1723. május 20-án kelt levele Horváth György munkácsi udvarbírónak szóló családi levél. Horváth sógora volt („bizodalmas kedves sógor uram“). 1727-ben a grófi ház szolgálatába lépett, s halála után irataival együtt ez a levél is a család levéltárába került. Frölich családi viszonyairól ad tájékoztatást:

„A mi engemet és enyiémet illeti, élek feleségemmel és két kis fiammal törhető egységben, csak hogy a köszvény már a lábaimat anyira occupálta, hogy raita a házon kívül nem járhattok. Édes kedves sógor uram Horváth sógor uramtul most választát várom az oda fel leányomat illető jószágocskára iránt ...“

Felesége magyar nemes asszony volt: fánicsikái Lázár Borbála. Halála után utódjához, Lippert Gáborhoz ment feleségül. Fiai: Ferenc és György.

1725. november 6-án írt levelében már súlyos betegségéről ad hírt „csak nem élett halál közt lévén“. Arról értesíti benne Károlyit, hogy őnt és glétet hitelben nem adhat ezután: „lévén generális szorós instructiónk, hogy senkinek is indifferenter ad creditum az eő Felsége tárházából ne adatassék, sőt az mi restantiák voltak is mostan, az Méltóságos Commissió parancsolatyából magunknak le kellett tenni; másként is nem az én kezem alatt, hanem más becsületes tiszték procuratíójok alatt vagyon“.

Utolsó levelét 1726. augusztus 28-án reszketős kézzel írja alá: nem tudja teljesíteni Károlyi ama kérését, hogy az illobai bányájában kitermelt rezet a pénzverőház próbálja meg aranyra, „mivel az kohunk nem arra való, az fuvókott is öszve vagdalta valaki, ki nem kevis kár; mester emberünk sincsen olyan, inkáp javalanam Excellentiádnak, mind hogy értetem, hogy azon örök rész műves német Salánkon van, kivel Excellentiád ottan helyben megh próbáltathatya, mivel mi is ő véle itten rezet csináltattunk“.

1727-ben halt meg.

Lippert Gábor

Gündisch ennyit mond róla: „Münzmeister Gabriel Lippert 1727—41, Expectant, dann Buchhalter“. (Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit. Numismatische Zeitschrift. Neue Folge, 25. Band. (1932.) 89.) 72 levele maradt fenn a grófi nemzetség levéltárában: 3 latin, 3 német, a többi magyar nyelvű. (1726: 1, 1727: 1, 1729: 1, 1730: 1, 1736: 3, 1737: 2, 1738: 4, 1739: 18, 1740: 20, 1741: 21.) A levéltár megőrizte feleségének 8 (1740: 1, 1741: 4, 1742: 1, 1744: 2, 1748: 1), Károly nevű fiának 3 (1741: 3) levelét is. E levelekből képet alkothatunk magunknak a grófi ház és a pénzverőház gazdasági kapcsolatairól és arról a szívélyes viszonyról, mely az üzleti összeköttetés révén a nagybányai „mincmester“ és az öreg gróf között kialakult. Levelezésük során fény derül Lippert társadalmi helyzetére és családi körülményeire.

Első levelében 1726. szeptember 10-én menti magát, hogy a megszabott időben nem keresheti fel; kamarai bizottság szállt ki vizsgálatra Feketebányára, ott kell lennie. Károlyi Sándor grófot sokat foglalkoztatta illobai aranybányájának jövedelmezővé tétele, s Lipperttel való első tárgyalásai bizonyára ezt a célt szolgálták. Egy 1728. november 29-én kelt hivatalos elszámolás szerint, melyet Lippert és Miller György János rationista írtak alá, a Tóth Márton által beszállított ércből 103 magyar forint 48 dénár értékű aranyat és ezüstöt olvasztott ki a pénzverőház, a művelet azonban 19 forint, 4 dénárba került. A bánya terméketlenségén később Lippert szakértelme sem segíthetett, 1729. július 2-án ezt írja a grófnak:

„Méltóztatott ennek előtte parancsolni, hogy én illobay bányáján, az mint szolgálatom engedné, kevés próbát tétetnék és instituáltatnék, azért csekély elmémvel feltalálván azon az helyen és vénán, az melyet a Sánta vagyis Huszdi Joseph bátyával edgyütt felnyitottak, egy kis próbát tenni, melly magános helyből csak 30 nehezik avagy 10 loth aranyat tartó ezüst eset, melly is 35 magyar forintokat és 34 dénárt mind öszve téssen. Mindazonáltal az kölcség, azaz mintha az olyan illobán levő kohban felműveltet volna és semmi extraordinariae expensae nem kívántattak volna, 40 magyar forintok és 70 dénár költettek.“

Jó tíz esztendeig nem is esik szó a levelekben ilyen kísérletről, 1739. július 20-i tudósításában azonban megint előkerül:

„Excellentiádnak kegyes parancsolattya szerint az folyamocskából (mely Mossó Bányából eredetit vészen) congregált és öszve gyűitet parandot sok féle képen aranyra ki mosattam és

próbáltattam, de mivel tellyességgel semmi arany nem láczatott, szándékoztam mentül hamarab arany mossókot az nevezet Mossó Bányához küldenem, melyet el sem mulatom, hogy azon folyamocskákat visgályák és próbályák, nekem pedig hogy valami bizonyost referálhassanak és mondhassanak, mi légyen az dologban és lehetne é az dologhoz fogni, vagy sem?”

Eredményt ez a próbálkozás sem hozhatott, mert nem említik többé. Nagyobb sikerrel járt Károlynak egy másik vállalkozása, a szaldobágyi üveghuta. Lippert 1738. szeptember 13-án a gróf leveléből értesült arról, hogy a huta „bé állot légyen és mind eddig Isten kegyelmébül az munka mindenekben succedál”. Midőn meghívást kapott tőle az üzem megtekintésére, 1739. február 22-én ezt válaszolta:

„Nagy alázatossággal vévén Excellentiádnak kegyes uri levelét, melyben méltóztatott tudtomra adadni, miképen az huttában folya mostanában az dolog; az hova mind Excellentiád kegyes uri parancsolattya, mind pedig alázatos köteleességem és ígéretem szerint magamot conferáltam volna, de mivel még ez héten egy arany és ezüst választásnak, úgy consequenter pénz csinátlanak lennie kellek, melyek nálom nélkül a próba iránt tellyességgel véghez nem vitethetnék, nem külömben a szegény műveseket is ki fizetnem szükség képen kívántatik, tellyes lehetetlenség tőlem ez héten Excellentiádnak udvarolnom. El végezvén pedig az fen meg irt dolgaimot, azonnal kívánok nagy alázatossággal Excellentiádnak kegyes uri parancsolattya szerint udvarolni és az huttában folyó munkát meg tekinteni.”

Március 28-án menti magát újra késedelme miatt: Munkácsra kellett utaznia, „máskint is ezen tavaszi időre nézve külömb külömb féle az bányáknak rendelés és igazításokban” foglaltoskodott. Hogy szolgálatkészségét megmutassa, értékes segítséget nyújtott az üzem számára:

„Egy czimermányt, vagyis ácsot az huttához expediálni fogok — írja 1739. július 20-i levelében Károlynak —, ki az ottan csinálendő és erigálendő vagy is már jelen levő istompocskát, úgy annak fel kerüendő expensáknak mi voltát és alkalmatosságot meg tekintse, hogy tudni illik mentül kevessebb költséggel fel álltassék. Reménylem, hogy azon nevezet istomp, ha külömben annak rendi szerint és álhatatosson fog erigátlatni, az esső és más vizeknek accumulatioja idein elégséges lészén. Amint is mai napon Flora uram kezéhez kilencz darab istomp vassakot (minde-nik 70 font vasból álló) elküldtettem, melyeket hogy a száraz istompban helyheztesse, mivel az mostani vassok nem olly pondusban lévén, szaporátlanobbok mind ennek előte.”

1739. augusztus 17-én arról értesíti Károlyit, hogy „a stomp vasak, csapok és gerendelyre való karikák” munkában vannak. November 11-én pedig örömmel jelenti a munka befejezését: „az czimermány Excellentiád kívánsága szerint az maga dolgát el végzette; ez után is, ha efféle mester ember fog kívántattni, kegyes parancsolattyát elvárom. Reménlem már ez után huttát jobban continuálni lehet”.

Ilyen előzményekből bontakozott ki amaz üzleti kapcsolat a gróf és a pénzverőház között, mely sok bosszúságot okozott Lippertnek, s nem kevés kárt a verőháznak. Nyilván a kitűnő gazdasági érzékkel bíró Károlyi elméjében merült fel a gondolat: miért ne láthatná el a szaldobágyi huta a nagybányai üzem választóüveg szükségletét? Az üvegek gyártását már 1739 nyarán megkezdették, mert Lippert egy júniusi levelében azt ígéri „a választó üvegek iránt” egy próbát visz végbe a hutában. Az első próba jól végződött: „most recenter fabricált választó üvegekbül egyet meg próbáltattam, mely is Istennek hála állandó volt az tűzben, és ugyan nem sokkára ujalak ketőt fogok próbátlatni”. (1739. augusztus 7.) A helyszíni próba sikerén felbuzdulva írt a hutamesternek, hogy „mentül hamarább akar, tudócsicson, hogy egy választó mestert külgyek, kal készítessen és a mikoron ahoz fogni akar, tudócsicson, hogy egy választó mestert külgyek, mely is az csinálásson jelen légyen”. (1739. november 11.) Csakhamar rájött azonban arra, hogy rossz üzletet csinált. 1739. december 19-én ezt írta Károlynak:

„Minek utánna az jelenlétemben Excellentiád szaldobányi huttájában az választó üvegek iránt egy próbát műveltettem volna, melyek is az tűzet annak rendi szerint derekassan meg álván és el tartották, melyhez képest egy bizonyos summában fel tett némi nemü üvegeknek quántitássa több száz darab is, melyeket előre készítettem, készen lévén, de az pretiuma látom, hogy hutti mester Flora specificatiójában azon választó üvegekért 30 X-rokat feltött légyen, mint hogy pediglen esz ideig Schölmez és Erdélyben is nem több hanem darabját 19 X-rokkal fizettük, annak okáirt nagyon félvén, netalántán az Tekintetes és Nemes Kassai Rationájáru difficultás ez iránt

következhethetnek. Minek okáért nagy alázatossággal kívántam Excellenciád előtt repraesentálni és instálni, hogy ha nevezet Flora uram azon üvegeknek darabjait, ha szintén nem 19, bár csak 24 X-rokban bé számolhattná és felvehetné, hogy jövendőben is azon üvegekkel az dolgot continuálhatnók.”

Károlyi ezt az ajánlatot el is fogadta, Lippert pedig megígérte: „nem más honnan, egyedül Excellenciád uri grátiájából azon huttából fogom ide szolgáltatni”. (1740. január 21.) Ígérétét azonban csakhamar oka volt megbánni, egyre silányabb üvegszállítmányokat kapott. 1740 március 18-án panaszt is emelt a gróf előtt:

„Keservessen nézmem kellett, hogy az most utolszor elaborált választó üvegek tellyességgel a tüzet meg nem ályák, hanem egy választáskor ött és hat darab is a benne lévő ezüsts vízzel el törik és el romlik, mely igen nagy kár Eő Felsége earáriumának és itthon nem létemben nagy hiát tapasztalnom kellett, anyira, hogy kintelen lesznek (mihent Excellenciád kegyessen parancsolni méltóztatik, hogy az hutta meg inditassék) azon üvegeket uijalak vissza küldeni és az materiát fel dolgoztatni, hogy tudni illik valamint az első, ugy ezek is praeparáltassanak, külömben egy arany választást is elé venni, vagyis dolgoztatni nem merészelek. Mire nézve iterató nagy alázatossággal Excellenciádot kérem, méltóztassék Flora uramnak kegyessen meg parancsoltatni, hogy az előbeni állandó és jó féle materiát ezen nevezet üvegekhez szeresztetne, ne az itt való pénzverő házbéli munkában rövédséget és kárt kellessék szenvednünk.”

Panaszának eleinte foganatja is volt. Május 1-én meglelégedéssel írja:

„Kévántam alázatossan repraesentálni Excellenciádnak, hogy az el mult napokban valamely választó üvegeket csináltattam Stancz Flora által, melyek is igen igen jól kívánságom szerént meg állották az tüzet, bár csak ez után is oly formán csinálnák, melyre való nízve mostanában is irtam eő kegyelminek, hogy tiz napok alatt vagy negyven darabokat csináltassik. Mihent az fű ki fog jünni, csináltak egy quantitást, csak éppen az mostani üvegek csinálássában való materiját observálják.”

Az üvegek minőségének javulása azonban csak rövid ideig tartott. A jómodorú Lippert — kinek alázatosságáról és szolgálatkészségéről a leveleiből kiszedegetett idézetek is ízelítőt adnak — végül is elveszítette türelmét:

„El kerülhetetlen méltó panaszomat huta mester Flora uram ellen az választó üvegek iránt ki ne nyilatkoztassam Excellenciád előtt, tovább nem állhattani, mivel az üvegeknek rossz volta felettéb való károkat okozott, ugy anyira, hogy három négy száz forintokigh csak eddig is extendállyá magát, mivel legh aláb 50 géra ezüst porba ment. Kérem annak okáért Excellenciádat, méltóztassék iránta parancsolni, hogy mint az első próbát csinálta vala, ennek utánna is afféle materiából legyenek az üvegek, másként irtóztató kárt kéntelenétetünk iránta szenvedni.” (1740. szeptember 9.)

Néhány nap mulva, szeptember 14-én, újabb kárról tudósítja a grófot: „Eszmét ujra próbálván az ivergeket, 40 egész géra ezüst majd semmivé lett. Arra való nézve már azok féliben nem is merünk próbálni.” Ennek ellenére újabb 50 darab üveget rendelt, s csak arra kérte Károlyit, hogy parancsoljon „huta mester Flórának az választó üvegeknek jobb materiából leendő confectiója iránt”. Mint az üvegek árának megállapításakor, most sem mert ellenére tenni a nagyúrnak, hiszen — látni fogjuk — pártfogását a verőház számára és a maga számára is gyakran igénybevette, s most éppen nemesítés iránt előterjesztett kérelmének támogatását várta tőle. S bár a gróf a hibák kiküszöbölését a hutamesternek megparancsolta, neheztelése sem maradt el. Lippert 1741. január 9-én kelt levelében szépen engesztelte:

„Az választó ivergek iránt hogy Excellenciád maga méltóságos uri személye eleiben huta mester Florát hivatni és hogy jobb materiából csinállyá kegyessen parancsolni méltóztatott, azon kegyelmes grátiáját nagy alázatossággal köszönöm. Hanem az jövő hétfőn választást instituálván, miként fogh subsistálni, meg látom, ki is ha ugyancsak foeliciter subsistál, azon materiák meg maradván in eodem statu contentus leszek vele. Mellyben hogy ide való Puchalter uram legh kissebb akadályt s disvasiót kívánna tenni Flora relatiójára, éppen semmi sincs az dologban, hanem az üvegek rossz volta miá megh lett károkat tapasztalván, szállott Flórának iránta, hogy jobb materiából csinállyá, hihető ezt vötte fel. Más képpen is jöllehet hogy emlétt Puchalter uramnak az első felesége az Fel földről való lött volna, ki is ez mulandó világtul hogy bucsuját

vörte, már alkalmas ideje, az mostani pediglen nem is oda való és így hogy eő kegyelme által leg kisebb akadály lett volna, vagy ez után is légyen, ne vélye Excellenciád azt."

A bajon végül is úgy segített, hogy maga adott utasításokat a hutának az üvegek elkészítésének módjára nézve. Károlyi érdeklődő levelére válaszul 1741. február 4-én ezeket írja:

„Az recenter küldött választó üvegek az tüzet alkalmasint meg állották, csak ez után is meg tartván ennek az matériának rendét, és az köveknek porát jó sürtü szítán szítályák, mely kövecskék ha benne maradnak az üvegben, meg emisztvin az választó viz, hamar elpattan és az hamvat is jól meg szítálván, reménlem contentusok lehetünk vele."

A sok kárt és bosszúságot okozó ügy — nem sokkal Lippert halála előtt — egy újabb rendelkezéssel ért véget 1741. március 29-én:

„Kivántam Excellentiádnak instálnom és kérnem, méltósztaszék huta mester Flórának parancsolni, hogy mentül hamarább készítsen 100 darab választó üvegeket és azokhoz való 50 Helbn, avagy sisakokat; csak tiszta hamvat és tiszta sót végyen az matériához. Máskint az utolszor csinált üvegek alkalmasint meg állották az tüzet, kinek is ime mostanában egy czédulát includálok, mi nemü legyen."

Julius 8-án az üvegek jó „magok viselisekrül" tudósítja a grófot, „kire nézve az még hátramaradott 200 darabokat is, hogy hutamester elkülgye, megirtam".

Bőséges idézetekben mutattuk be üzleti vonatkozású részleteit annak megvilágítására, hogy a nagybányai pénzverőház vezetője — akit az e féle adatok ismerete nélkül független és megközelíthetetlen kamarai tisztviselőnek vélnénk — mennyire ki volt szolgáltatva a gazdaságilag is terjeszkedő latifundium urának: kívánságaihoz az üzem kára árán is alkalmazkodnia kellett, mert a rendi világban rá volt szorulva — nemcsak saját személyében, de a verőház érdekében is — Károlyi támogatására. Azon az összegen, amibe a verőháznak, a kárt is beleszámítva, a száldobágyi üvegek kerültek, akár Angliából is hozathatott volna választó edényeket a monetária számára. Drágán hasznavehetetlen üvegeket kellett vásárolnia attól az üzemtől, melynek létesítéséhez anyaggal és munkával maga is hozzájárult.

Más oldalról tekintetbe kell vennünk, hogy a verőház sem nélkülözhetette Károlyi jóindulatát. A gróf Szatmár vármegye főispánja volt és az 1738—1741. évi nagy pestis járvány idején a Tiszántúl sanitatis commissarius is. Az inspektornak hozzá kellett fordulnia, mikor védelmet keresett a kamarai jószágok számára a vármegyével szemben és biztosítania akarta a zárlatokkal akadályozott közlekedés lehetőségét.

Útlevel (passus) kéréssel gyakorta találkozunk Lippert leveleiben. Ilyen sorai többnyire becsesek, mert megőrizték néhány verőházbéli és bánya-alkalmazott nevét. 1739. június 30-án a „mostani félelmes időkre nevezve ki adatott kemény parancsolatoknak mivoltát" szem előtt tartva, a gróf engedélyét kéri, hogy a bányák számára szükséges faggyúért Erdélybe küldhessen. 1739. július 20-án passust kér Rakamazra önt és glétet szállító „kilencz terhes szekerekre", melyek vissza felé stompvasakat fognak hozni, és egy felsőbányai civisnek, aki „bizonyos requisitumokért Erdélybe indul. Augusztus 20-án a kassai Kamarára induló két embere számára eszközölt ki „passuális leveleket". Az egyik Tumlirz (Tumlirs) József „pénzverő házbéli subalternus officialis" volt, a másik a verőház egyik hajduja. 1740 januárjában a Nagybányán vizsgálatot tartó Ternyey kamarai tanácsossal neki is „az Nemes Camera eleiben" kellett mennie, 23-án útlevelük módosítását kéri, mert az a zsurki révén való tiszai átkelésre szült, ők pedig a sasvári révén szeretnének általmenni, hogy Ternyey Tiszaújlakon is megfordulhasson. A hivatalos ellenőrzést valószínűleg Ternyey végezte Nagybányán, mert 1741. február 23-án megint útlevelet kér számára Debrecenről Nagybányáig és eléje induló Tumlirs „pénzverő háznál lévő expectansnak" is. 1740. augusztus 28-án Nikolasy Károlynak, a felsőbányai „kohnál lévő subalternus tisztnek", ki egy verőházi hajduval „bizonyos dologh végeth" utazik Kassára. Szeptember 8-án Lepp Tóbiás felsőbányai hármomester igyekezik „Eő Felsőghe Handalihoz (?) szükséges képpen kívántató vasaknak hozására Csetnekre", s neki szükséges útlevel. Tíz nap mulva az iránt érdeklődik, „ha lehecséges lészen é 14 szekérre s a mellé rendelendő egy pénzverőházhoz tartozandó hajdura passust adatni" a tiszai zárlat miatt. 1741 május 16-án egy Lági Sámuel nevű embert hat lóval Körmöcbányára szándékozott indítani a verőházhoz szükséges „valamely tégelyek iránt", s neki

kellett passus. Egy ízben fia útlevelének megújítását kéri, mert „más esztendőbéli már az passus“, 1740. december 15-én kelt, s nem bizonyos, vajjon érvényes é január 9-én?”

A pénzverőházhoz tartozó fiskális jóság védelme érdekében két ízben is Károlyi támogatását kellett kérni Szatmár megyével szemben. A vármegye nem volt tekintettel e falvak különleges helyzetére és feladatára, s sószállításra rendelte ki szekereseiket. Lippert 1740. május 26-i levele sivar képet fest a verőház falvainak és jobbágynak állapotáról:

„Processualis ordinarius szolga bíró uram ezen utolsó pusztulássában lévő fiscalis jóságbul tizen négy szekereket (ha mind millitáris assistentiával is) kívánván Somlyóru Debreczenigh viendő só alá ki hajtattni, kik is ez mostani, főként marhájok erőtlensége és magok eledeleknek nagy és szörnyűi szükségek miatt (mint hogy tavaly is ezen kösziklás és terméketlen földben termett kevés málécskájokat is az hidegh majd fél érésében telyességgel el vőtte,) arra telyességgel elégtelenek lévén, úgy anyira, hogy itten lévő eő Felséghe bányáihoz kívántató és szükséges szolgáltatásokat is az mód nélkül való széna szük léte mia mind pénzverő háznál, s mind az kohókban egész télen (nem kevés kárával eő Felséginek) végben nem vihetvén, nagy hátra-maradás következet. Melyet is, már ez sovány és hidegh földünkön egy kevés füre kapván, most helyre akarván hozni, az mit el mulattunk, annak okáért mély alázatossággal instálok Excellentiának, ha lehetséges ezen itten lévő eő Felsége bányái körül következhetendő ezerekből álló káranak el távoztatása iránt, el kerülésiben más módot találni, vagyis ha ugyan csak el kerülhetetlen, két quindénát szokott kegyes gratiája szerint pro respirio, et virium rehabilitatione enervatarum, s. v. pecorum, kegyessen engedni méltóztatnék, mint hogy azon kívül is ezen mostoha földön semmi némű gabona nem teremvén egyébb az egy málénál, kit is ha most nem vethett az szegénységhe jövedőre. akarattya ellen is kénytelenéttük el oszolni, kiket is hoszu és véghetetlen télből, hogy emléttett eő Felsége következhető kárait tovább is el kerülhetnők, kénytelenéttünk kész pénzen az télből ki tartani. Melynek is ha ugany csak megh kéne lenni (obtentis gratiose binis quindenis ijsdemque expletis) fogyatkozás nélkül Excellentiád kegyes parancsolattya szerint repártiálván pusztás Alsó Fernezelyell együtt magam ki fogom hajtattnom.“

A következő tél sem volt külömb. Lippert 1741. április 11-i leveléből megint a bányász- és jobbágyors nyomorúsága bontakozik ki:

„Meg vallom, nem kevésbé tészem magamat vétkessé, hogy ily gyakran merészlem Excellentiádat busitanom, de mind ezekre kényszerít engemet az mostani előttünk leveő iszonyu drágaságnak mivolta, melyet maga is Excellentiád bölcsen szemlélhet, minémű nagy baival és költségvel kellett az ide való Eő folsége bányászt Szent Mihály naptul fogvást az hoszu télen által sustentálni, de mégis annyira vittem, hogy szinte félben nem hadták; mely bányászok által tett materiáléknak perfectiójára való deducatiojával minden reménségünk volt az szegény Eő Folsége fiscalis jobbágyiban és azoknak mégis némely meg maradtott igen szegény marháiban, kik is az télen által dolgoztatott materiáléknak öszve hordásiban és végben vitelében igen szükségesek és hasznosok lennének és talám jobban marhájokra is ezen dolognak végben vitele után provisiót tehetnének, nem külömben további megmaradásokra és az Tekintetes Nemes Vármegye szolgáltatára; de ellenben éppen reménségünk ellen érkezett reájok az Tekintetes Nemes Vármegye parancsolattya, hogy minden hátra maradás nélkül bizonyos számú szekereket adgyanak az egy nihány még meg maradtott szegény fent emléttett jobbágyok az só vitelére és így meg ijedvén, constál előttünk nem létek miatt való nagy hátramaradásunk, mely dolognak meg orvoslására lehetséges nem volt semmi egyébb módot invenálni, hanem csupán csak Excellentiád most és mindenkor tapasztalt kegyes gratiáiban bizván, nagy alázatossan folyamodom, hogy ha lehetséges lenne, méltóztatnék Excellentiád kegyes gratiában az fiscalitást Alsó-Fernezelyvel együtt venni és az só hordástól eximálni, hogy Eő Folségének is az bányára való költésse ne heverjen hijában és úgy mind magokat, mind maid éhel haló marhájokat talám egy kevésbé jobban az Tekintetes Nemes Vármegye szolgáltatára is felvehetik.“

Nem volt felesleges az elesett szegénység e sötét színeit kitergetnünk a bányák és a pénzverő üzem teljesítményei mögött meghúzódó szociális nyomorúság érzékeltetésére. Mikor a nagybányai verőháznak a Rákóczi-felkelés alatt lezajlott eseményeit ismertettük, úgy tűnt fel, mintha az akkori éhség és elesettség a háborús forradalmi idők következménye volna, most ráeszmélünk, íme a békés esztendőkből sem volt ez másképen. A verőház történeti adatainak gyűjtése során figyelünk kell a nevezetes nagybányai arany sötét szociális hátterére: a szinte állandósult munkás- és jobbágynyomorúságra. A Károlyi uradalmak jobbágyfalvainak parasztjai sokkalta magasabb szinten éltek.

Lehet, hogy a pénzverőházhoz tartozó kincstári falvak gazdatisztje volt az a Szigeti Sándor, akit Lippert 1741. február 23-i levelében említ:

„Tudván mely nagy gratiát Excellentiád Szigethi Sándorhoz mütatta, arra való nézve, ötet addig is, meddig az udvarbíróságra alkalmatosága léssen, hogy jobban subsistálhasson, qua Erdélyi Sáffár declaráltam, melyet is a Nemes Camera kegyessen applicidálván decretaliter confirmálta.“

A verőház a maga iparos-szakembereivel gyakran kisegítette a grófot, olykor Károlyi nyújtott segítséget az üzem számára. Lippert 1727. május 22-én egy téglavetőmestert kért Horváth György prefektustól húszezer téglá kivetésére, mert a Kamara utasítására a régi tűzveszélyes felsőbányái „koh“ helyébe kőből és téglából másikat kell építeni. 1740. január 21-én viszont az üzem ácsmesterét, Huszár Györgyöt ő bocsátja Károlyi rendelkezésére. („Moston Szoldobágyon Flora uramnak malmot csinál.“) Nem először, a gróf vízimalmának kerekét is az reparálta. Órás- és kéményseprőmesterhez a verőház közvetítésével jut a károlyi kastély. Mikor híd készül a Szamoson, s a nagybányaiak még Lippert unszolására is „eő kigyelmek is mit várhatnak utánna, hogy ha Excellentiád olyan hasznos és sokak könyebsigire kegyelmes intentióját olyan könnyen meg vetik“) csak négy mázsá vassal járulnak e „bölcsen ki gondolt, hazánk javára aedificálandó hidhoz“, az inspektor a pénzverőház segítségét ajánlja fel:

„Ha én peniglen az mincz ház részirüll tudok valami materiáléval ahoz segítségü lenni, el várom Excellentiád kegyes parancsolatyát, hasonló kippen ha magam riszirüll csekély értelmhez képest mind az fel álitandó híd, mind peniglen az egész útban Szattmárig egy deliniációval, vagyis mappával szolgálhatok; nagy grátiámnak tartanám, és nem kívántatnék egyéb, csak éppen egy kis licentiát administrator báró Fisser uram eő nagyságátull, úgy vagyis öt napra ki venni.“

Jó térképkészítő volt. Elkészítette a keze alatt lévő bányák nappait, s az Udvari Kamara jutalmat ígért fáradozásáért. Bányaszakértőnek is bevált, mert tudását és tapasztalatait a bányaüzemek zavarainak kiküszöbölésére máshol is felhasználta a kamarai igazgatás. 1740. június 7-én ezt írja Károlyinak:

„Excellentiád sub dato 21 ma praesentis hosszám bocsátot kegyes parancsolatyát az hídhoz való vas szerszámoknak csináltatása iránt nagy alázatossággal kezemhez vöttem, de mind hogy az máramorosi aknánál az bányában valami romlás eset és az iránt most oda által való menisemben in procinctu vagyok, és az említet só aknát revideálnom kel, arra való nízve, hogy Excellentiádat mostanában mindenkiül itten alázatossan nem informálhattam, követem alázatossan, de ha Isten segít, úgy vagy öt nap mulván vissza igyekezem és akkor mingyárast az hámor mesterrel együtt magam ki mégyek Balota faluban és ottan az czimermány jelenlétében mindenekrül informáltatni és az említet hámor mesterrel elküldeni és Excellentiádnak alázatossan repraesentálni el nem mulatom.“

Hazatérve valóban kiment a készülő hídhoz és a szükséges száz darab „Such“-nak való vasát a felsőbányai hámorral készítette el.

Ilyen nagy szolgálatra nem mindig volt alkalma, de elfáradhatatlan volt az apró szívességetevésekben: „tábori kalamárist“ és porozót készített Károlyi szekretáriusa számára, máskor „két pár nedves és egy száraz iczét“ küld. (1739. június 18, 27.) Concivisse volt „Nemes Szabad Királyi Nagy Bánya Várossának“, s 1738–39-ben bíróságot viselt, ez a magyarázata annak, hogy leveleiben az országos vásárookra és ellopott lovak kerestetésére vonatkozó részletekkel is találkozunk. A bírói hivatala után „bé jövő accidentiákból egy cserép butellát, úgy hassanló egy fazakot és egy tállot, nem külömben egy pár kullacsot küld“ magas pártfogójának. (1739. július 20.) Midőn az a tisztesség érte, hogy Károlyi meghívta fiának, Ferenc grófnak Csáky Krisztina grófnővel való menyekzőjére „szorgos dolgaival“ kimentette magát (1739. február 7.), de az esküvő hírére „egy vad sertéssel“ kedveskedett. Egyszer „erős hideg derektül magh hagyott kevés gesztenyévell“ udvarol, máskor „valami ide való gyümölcsökkel („egy vika havas alyi körtvélyl és egy vika pozmány almával“) jelenti tiszteletét. 1741. farsangján, miután „sok felé küldözvén“, egyebet nem kaphatott, „egy havasi kakast és pár császár madarat“ küldött a gróf konyhájára. Mikor elbetegesedett, Károlyi tokaji borokkal viszonzta kedves embere szolgálatait. „Igen hasznos medicinának lenni tapasztaltam“ — írja köszönőlevelében az inspektor.

Lippert gondoskodik az uradalom salétrom, kénese, ön és glét szükségletéről. A salétrom mázsáját 24 forint 17 krajcárért adta. Károlyi elméjében megfordulhatott az a gondolat, hogy salétromfőzőt állít fel, mert adatokat kért a verőház szükségletéről. Érdekes Lippert 1738. december 30-i válasza:

„Szokot alázatossággal vévén Excellentiádnak úri levelét, melyben az sallétrumnak mind el hozatása, mind pedig menyí számú mása az itten lévő Felséges Urunk eő Felsége bányáihoz kívántatnék, iránta való tudósításáról velem parancsolni méltóztatott, melynek kívánván aláza- tossan engedelmeskedni, a mi az választó víznek való salétrumot nézi, mely esztendő által kétszer főzetik, finum és ugyan kétszer tisztán eresztett nyolcz mása salétrumból, annak az ára másáinkint 18 Rhenes forintokból ál. Az bányához pedig puska pornak való kívántatnak esztendő által nyolczvan, vagy száz mása, melynek az árát bizonyosson nem tudhatom, mivel az úr, consiliárius Ternyey uram aztat felső instantia kegyes rendelése szerint az hadi cassából percipiálta, és ugyan titulált consiliárius uram mind az két rendbéli salitrumot Kálóból ide szállitattya.“

A nagy pestis járvány idején „az puska pornak nem léte mián“ a bányák „akadályt és rövidséget“ szenvedtek, s Lippert arra kérte Károlyit, hogy a zárlat ellenére is engedjen Kálóból néhány másza salétromot hozatni. (1740. március 18.) Nagy hiány volt a kéneseben is: „itten körül, belől őszve jártattván ezen darab tartományt, nagy nehezen egy font kényessőt“ tudott csak szerezni Felsőbányán a gróf számára, s azt ígérte, hogy Erdélyből fog hozatni „bizonyos alkalmatossággal“. 1740. augusztus 17-én már arról számol be: Erdélyben sem kaphatott „kétt font 3¹/₃ lött kénesenél többet, melynek árra fl. Rhen. 4.28.“ Persze, ajándékba is szívesen küld olykor egy „kevés választó vizet“, vagy „egy darabocská ónat“.

A gróf és a verőház között lévő bizalmas viszonyra vall Lippert egyik levelének az a tudó- sítása, hogy Marsovszky András, Károlyi titkára, urának megbízásából megtekintette az üzemet:

„Mindeneket a mi csak novitatis volt, fen emlétet tisztviselő becsületes úri embernek kíván- tam meg mutatni, a mint is hogy magam Felső-Bányán lévő bányákban és kohókban, úgy itten lévő pénz verő házban és egyéb helyekben hordoztam; reményilem contentus leszen eő kegyelme azzal, a melyet alázatossan Excellentiádnak repraesentálni és referálni fogja.“

E patriarchális viszonyt bizonyára a kölcsönös rokonszenv is táplálta, már amennyire ennek kifejlődését a kor merev társadalmi formái megengedték, hiszen a grófi ház és a pénzverő- ház között hasonlóan szívélyes kapcsolat sem az előtt nem volt, sem azután nem létesült többé. Valójában azonban mégis csak érdekkapcsolat volt, mely a kölcsönös szolgálatok folyamán fejlő- dött ki kölcsönös megbecsüléssé.

Lippert szolgálatkészségét az is sarkalta, hogy a grófi család támogatásától várta nemesítés iránt 1737 végén, vagy 1738 elején benyújtott felségfolyamodványának támogatását. Leveleiben sűrűn beszámol azokról a hírekről, melyeket ügyének állása felől Bécsből kapott. Kérelmének sorsáról, családi körülményeiről más alkalommal szólunk. Más alkalomra kell hagynunk a levelei- ban található pénztörténeti adatok értékesítését is.

A döntést már nem érte meg. Gyakran találkozunk 1740–41 telétől kezdve leveleiben olyan sorokkal, melyek betegeskedéséről adnak hírt. Így 1741. március 4-i levelében is:

„Régen rajtam hatalmaskodó beteges állapotomban csak egy iránt lévén, főként az erőtlén- ségben anyira vagyok, hogy mégh csak az házbul sem mehetek ki.“

Éber figyelemmel kísérte a török háború és az osztrák örökösödési háború híreit, s érte- süléseit beleszötte a Károlyihoz írt leveleibe. Élete utolsó hónapjaiban már alig ír egyébről, ujságokat küldöz a grófnak, s másolgatja számára az „Ordinary Zeittung“ híreit. E sajtótörténeti szempontból is hasznosítható leveleiről máshol fogunk írni.

Utolsó levele 1741. július 29-én kelt. Felesége október 27-én már Árva Lázár Borbálának mondja magát. Halála e két dátum között esett. Özvegyére sok megpróbáltatás várt. Halott urát a Kamara hűtelen kezeléssel vádolta meg, hagyatékát, özvegye vagyonát, még ingóságait is, lefoglalták „hűséges igaz szolgálattyáért“. Az ügy sokáig elhúzódott, az özvegy még hét esztendő múltán is panaszkodik „nyomorult árvai sorsát“.

Esze Tamás.

Ocsovay Ferenc és az 1735. évi nagybányai dukátok.

A szepesi kamarához intézett legfelsőbb rendeletek, s a hozzájuk csatlakozó tárgyalási iratok közül két figyelemreméltó adalékot óhajtunk közölni az alábbiakban a nagybányai pénzverde XVIII. századi történetéhez. Mindkettő az 1728-ban kinevezett éremvész, Ocsovay Ferenc Péter nevével és működésével kapcsolatos; különös érdekességük, hogy az egykorú forrás hitelességével engednek betekintést a műhelymunkába, sőt ezen túlmenőleg, megoldatlan problémákra vetnek világot, s tán numizmatikai raritások gyűjtőit is nyomravezethetik. Ez indokolja a másirányú kutatások során melléktermékként napfényre került darabok önálló közreadását, s egyben menti alulírottak a tőle idegen szaktudományi területre való elkalandozását.

Az új éremvész — az 1728-ban elhunyt Ocsovay Dániel Lipót fia¹ — még 1725-ben került atyja mellé a nagybányai pénzverdéhez. Alig kétévi szolgálat után, 1727 márciusában, a bécsi „Hauptmünzamt“-hoz nyer beosztást, s ott külön stipendiummal Antonio Maria Gennaro császári „Cammer Medailler und Müntz amts graveur“ tanítványa lesz, aki maga is szép tiszteletdíjat kap Ocsovay kiképzéséért.² Gennaro a stipendium feléve alatt alapos oktatásban részesíti növendékét; „est fundamentaliter instructus“ — mondja az Ocsovay kinevezéséről szóló udvari kamarai rendelet —, s úgy látszik, további pályája során is különös figyelemmel kíséri. Erre vall egyebek között az a körülmény is, hogy amikor az 1728. január 27-én kelt udvari kamarai rendelettel évi 300 forint fizetéssel mint éremvész a nagybányai pénzverdéhez nyer — atyja örökébe — ideiglenes kinevezést,³ amelyet még ugyanazon év május 8-án végleges kinevezése is követ,⁴ maga Gennaro látja el a hivatásához szükséges felszereléssel. A bécsi udvari kamara nyilván Antonio Maria Gennaro kezdeményezésére küldi le Kassára a szepesi kamarai adminisztrációhoz — még a kinevezési rendelet mellékleteként — a dukátok, egész- és félforintosok készítéséhez szolgáló „Punze“-k gazdag sorozatát, Nagybányára leendő továbbítás és a pénzverőház leltárába iktatás végett, amiről a Genaro által aláírt részletes jegyzék tanúskodik, míg maga Ocsovay — nyilván ugyancsak Gennaro tanácsára — szerszámokat és vegyi anyagokat vásárol Bécsben „ad exercitium sculptorii operis requisita“ oly indokolással, hogy azok itthon nehezen lennének megszerezhetők — „in illis Partibus non facile reperibilia“ — és személyesen viszi le őket Nagybányára.⁵

E teljes éremvész-készség jegyzékét adja közleményünk első két darabja. —
Ocsovay Ferenc nagybányai működését a kutatás még korántsem tisztázta. Szakembernek és gyűjtőnek egyaránt feltűnt azonban — Huszár Lajos szóbeli közlése szerint — az 1735. évi veretű dukátok különleges formája: eltérése méretben, rajzban, metszésben, a betűk alakjában, s az „NB“ jelzés szokatlan összevont formájában és elhelyezésében a megelőző veretekről éppúgy, mint a későbbiektől. Az eddigi ismeretek alapján az eltérés nem volt érthető és kellően magyarázható sem új rendelettel, sem új mintaképpel vagy előírással. Az 1736. március 5-én kelt udvari kamarai rendelet⁶ vet világot a kérdésre: nemcsak új típussal, hanem hibásveretű éremmel állunk szemben. A hibákat és eltéréseket a kamara egyaránt Ocsovay terhére rója. A rendelet terjedelmes

¹ V. ö.: Thieme—Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Bd. XXV. Leipzig, 1931. 558. l. — Tévesen közli azonban, hogy 1725—1745-ig állt volna a nagybányai pénzverde szolgálatában, minthogy a bibliográfiai felsorolásban egyébként idézett források tanúsága szerint 1743-ban már meghalt, sőt az udvari kamara még ugyanazon évben utódát is kinevezte Franz Michael Feckersperger személyében. Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Minutae 1743. dec. 9. N. — Atyja, Ocsovay Dániel Lipót 1692-ben került adjunktusnak a nagybányai pénzverdéhez. Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1692. jan. 12 et Reg. fol. 69. — V. ö. még: Esze Tamás, Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről. Numizmatikai Közöny, XLII. évf. Budapest, 1943. 26. skk. ll.

² V. ö.: Fiala—Raudnitz, Katalog der Münzen und Medaillen-Stempel-Sammlung des K. K. Hauptmünzamtes in Wien. Bd. IV. Wien, 1906. 1242. és 1308. l., továbbá: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Minutae 1728. szept. 3. N.

³ Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1728. jan. 27 et Reg. fol. 487.

⁴ V. ö.: Fiala—Raudnitz, id. m.

⁵ Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1728. jan. 27. B. és C. melléklete. Mindkét jegyzék Bécs, 1728. febr. 28-án hitelesített másolatban.

⁶ Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1736. márc. 5. N.

mellékletében Antonio Maria Gennaro igen részletes kritika tárgyává teszi a kérdéses dukátot, s egyben beható és aprólékos technikai utasításokat is ad a hibák kiküszöböléséhez. Gennaro kritikáját — *aliquas observationes a primario hujate monetae sculptore de Genaro* — a szepesi kamara eredetiben továbbítja Nagybányára 1736 március 13-án kelt leiratával, „*damit ihme Ocsovay solches formulare comuniciert werden möge*“; aláírás nélküli egyszerű másolata a tárgyalási iratok mellett található.⁷ Ezt adjuk itt közleményünk harmadik darabjaként.⁸

Úgy látszik azonban, a Nagybányáról kikerült Ocsovay-féle pénzek közül nemcsak a dukáttal, hanem a forinttal is baj volt. Erről is szó esik az udvari kamara fent idézett rendeletében. Még részletesebben szól róla egy korábbi — 1736 február 24-én kelt — rendelet, amelyben az udvari kamara kifogásolja, hogy a legutóbbi veretű — a felterjesztés dátumából következőleg nyilván 1735. évi — forinton az Istenanya képe a kiterjesztett szárnyú császári sas közepébe ágyazva igen kicsiny — rajza ennél fogva nyilván gyengédebb is —, s így a gyakori fogdosástól könnyen elmosódhat. Utasítsa ezért a szepesi kamara a nagybányai pénzverdét, hogy a császári sas elhagyásával a sugarak közt megjelenő Szűz Mária egész alakját véssesse a forintra is a körmőci aranyak mintájára „*juxta formam acclusam delineatam*“. Megjegyzi a rendelet — óvatos figyelmeztetésül — azt is, hogy a küldött minta voltaképp csak az aranyak készítéséhez használható ebben a formában, míg a forintra ugyanezen ábrázolásnak arányosan nagyobb méretben kell kerülnie.⁹

A bécsi udvari kamara azonban most maga is a kifogásolt hibába esik: tévedésből hibás mintát küld le Kassára továbbítás végett. Még sor sem kerülhet rá az ügyintézés fonalán, máris követi az udvari kamara újabb — idézett március 5-i — rendelete, amelyhez Gennaro kritikájával egyidejűleg most már a helyes és tökéletes mintát is mellékel. „*Cum autem nuper per errorem formam quandam minus perfectam miserimus, juxta quam figuram Beatae Virginis monetis imprimi debebit* — írja a rendelet —, *aliam hic accludimus perfectionem, quam loco prioris Ei transmittere . . .*

⁷ Lásd: ugyanott, Minutae, 1736. márc. 13. N.

⁸ A következő — 1736. évi veretű — dukátokhoz Ocsovay nyilván felhasználta már Gennaro kritikájának tanulságait, s a küldött mintaképet is. Hogy milyen eredménnyel, arról a szepesi kamarának a nagybányai pénzverde igazgatóságához intézett leirata szól:

„*Schema cudendorum Nagy Banyae Aureorum, hisce reannexum, in ea parte, qua effigiem Suae Sacrae Caesaris-Regiae Mattis, DD. nostri Clementissimi repraesentat, approbamus quidem; Cum tamen Sculptor Ocsovay, in circumferentia ejusdem partis, contra morem, et communem praxim, Bohemiam, Regno Hungariae praeposuerit, ut id corrigat, et semet priori consuetudini accomodat, ac expresset post: Hysp. Germ: Hungae. Boh. Rex est necesse. Quantum vero Beatissimae Virginis effigiem concernit, eam, veluti indecenter, ac inepte factam, reprobamus. Hinc Dnae. Vrae. antelato Sculptori Ocsovay serio injungant, ut eam, si emandari nequiret, de novo integraliter effigiat, inque Sculptura ejus, debitam proportionem tum respectu Beatissimae Virginis, tum Jesuli, in ejusdem sinu existentis, rite, et quidem ita observet, ut vultui majestuosus decor, et prospectus, manibus autem, ac vestitui necessaria proportio constet, ne nummi aurei, per diversorum hominum manus divagantes, ob sculpturae deformitatem in ludibrium vertantur. Qvas effigies, dum elaborata fuerit, nobis rursus submitti praestolabimur.*“ — Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Minutae 1736. jún. 12. N.

⁹ „*Quandoquidem formulare posterioris, in Caesareo-Regia Domo Nagybanienze, cusi, et a praetitulatis Dominationibus Vestris concomitante Earundem Repraesentatione de dato 30ma Decembris Anni ultimo praeterelapsi, rursus Nobis transmissi florenis, Iconem Beatissimae Dei Genitricis, in medulio Aquilae Imperialis admodum exiguum, et frequenti contrectatione facile oblitterabilem habeat;*

Hinc praetitulatae Dominationes Vestrae Caesareo-Regiis officialibus Nagybanienzibus demandare velint, ut omissa forma Imperialis Aquilae, integram Iconem Beatissimae Deiparae radiis ornatam ad exemplum Aureorum Crennizensium, et quidem juxta formam acclusam Delineatam, floreni Monetae incudi faciant. Sunt autem dicti officiales praemonendi, quod acclusa forma proprie pro Aureis, pro florenis vero, servatis iisdem delineamentis pro florenis ad majorem Proportionatam figuram produci debeat.“ — Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus, Ben. Mand, 1736. febr. 24. N.

*non aegre ferent.*¹⁰ A szepesi kamara e mintát ugyancsak eredetiben továbbította 1736 március 13-án Nagybányára, s így leírását vagy képét — sajnos — nincs módunkban bemutatni.¹¹

Az udvari kamara gyors intézkedése mindenestre megfosztotta a numizmatikai raritások gyűjtőit egy esetleges újabb hibás veretű nagybányai forint utáni vadászat izgalmaitól.

FÜGGELEK.

Bécs, 1728. január 15. — Antonio Maria Gennaro császári kamarai éremvész részletes kimutatása a nagybányai pénzverde számára küldendő „Punze“-k s egyéb eszközökről, dukátok, egész- és félforintosok készítéséhez. Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1728. január 27. B. melléklete. Bécs, 1728. február 28-án hitelesített másolat.

Spezification.

Deren beygeschafften Punzen, und andern gezeüß zu Verfürttigung ganzer, halber Gulden vndt Ducaten Stöcken.

An Ducaten Punzen.

Ein vollkomener Punzen in völliger Statur Kaysers Carl des VI.
Ein deto mit der ganzen Bildnus Unser Lieben Frauen.
Ein deto mit der Hungar. Wappen.
Ein deto mit dem gesicht unser Lieben Frauen.
Ein deto mit dem gesicht von Unsern Herr Gott.
Ein deto mit dem gesicht von Ihro Maytt: dem Kayser.
Ein deto mit dem Scepter so wohl zu Unser lieben Frauen, als des Kaysers zu gebrauchen.
Ein deto mit der kleinen Cron zu Unser Lieben Frauen.

An denen ganzer guldener Punzen.

Ein Punzen mit dem gesicht Ihro Kays: Maytt:
Ein deto mit der ganzen Cron.
Drey deto zur andern Cron.
Ein Punzen mit dem Kreüzal auf die Cron.
Ein deto mit dem Jubell vor die Cron auch vor halbe gulden.
Ein deto mit dem Jubell vor die Axel auch zu denen halben gulden.
Zwei deto mit dem Adlers Kopff.
Zwei deto zu denen Flügeln.
Zwei deto zu denen runden Födern in denen Flügeln auch brauchbahr zum halben gulden.
Zwey deto zu denen Adlers Füessen.
Ein deto mit dem Scepter.
Ein deto mit dem Schwerd.
Zwey deto zum Tuson.
Ein deto mit dem Lämbel.
Ein deto mit dem Löwen, auch brauchbahr zu denen halben gulden Stöcken.
Ein deto mit dem Carnisel Ingleichen brauchbahr zu denen halben gulden Stöcken.

An denen halben gulden Punzen.

Ein Punzen mit dem gesicht Ihro Kays: Maytt:
Ein deto mit der ganzen Cron.
Drey deto zur andern Cron.
Ein deto mit dem Kreüzal auf die Cron.
Zwey deto mit dem Adlers Kopff.
Zwey deto zu denen Flügeln.
Zwey deto zu denen Adlers Füessen.
Ein deto mit dem Scepter.
Ein deto mit dem Schwerd.
Zwey deto zum Tuson.
Ein deto mit dem Lämbel.

¹⁰ Lásd: Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1736. márc. 5. N.

¹¹ Lásd: ugyanott, Minutae 1736. márc. 13. N.

Ein deto mit dem kleinen Frauen bildel.

Ein deto mit dem Schildel in der mitten der Wappen.

Ein Muetter Wouon alle kleine Punzeln zu denen halben gulden Stöcken können verfürttigt werden.

Ein gazes Alphabet mit denen Numeris bestehend in fünff und dreissig Stucken sambt denen darzue gehörigen Contra Punzen mit Neünzechen Stucken auch die Contra Punzen zu einen Ducaten Alphabet mit Neünzechen Stucken.

Hiermit attestire, dass all ob Specificirtes in gut und Brauchbahren Stand sich befindet, auch solches von mir in Ein Verschlägl gepacket, und mit meinen Pettschafft verwahret worden ist.

Wienn den 15 Januarij Anno 1728.

L. S. Ant: Maria de Gennavo(!)

Kays: Cammer Medailler

und Müntz ampts graveur.

Collationiert, vnd ist diser Abschrift dem wahren Originalj gantz gleichlauttendt.

Wienn den 28. Febr. Ao. 728.

P. H. Carl Joseph Hindermayr m. p.

Kays. Hoff Cr. Registrator vnd Taxator

Bécs, 1728. febr. 28. Ocsovay Ferenc Péter nagybányai éremvész kiadási jegyzéke a hivatásához vásárolt s Nagybányára magával viendő szerszámokról és vegyi anyagokról.

Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Ben. Mand. 1728. jan. 27. C. melléklete. Bécs, 1728. febr. 28-án hitelesített másolat.

Ausgaaben:

Vor Faillen klein und gross	4 F. 28 xr.
Vor Fenster Tafel in meiner arbeit	2 „ 48 „
Vor stein öhl	1 „ 15 „
Vor unterschiedliche grabstickel	2 „ 48 „
Vor Cratz Pirsten	1 „ 36 „
Vor Jungfrau Wax	— „ 24 „
Vor Cinober	2 „ 40 „
Vor Mienium	— „ 24 „
Vor zin Asch	— „ 54 „
Vor Zin	3 „ — „
Vor unterschiedliche Kiss zu meiner Profession	1 „ — „

Summa 21 F. 17 xr.

Den 21 Febr. 1728.

Richtig bezahlt worden.

L. S. Franz Peter Oczovay

Kays: Mintz Eischneider

zu Nagybanya.

Collationiert, vnd ist die Abschrift dem wahren Originalj gantz gleichlauttendt.

Wienn den 28. Febr. Ao. 1728.

P. H. Carl Joseph Hindermayr m. p.

Kays. Hoff Cr. Registrator vnd Taxator.

3.

Dátum nélkül. Az 1735. évi veretű nagybányai dukátok kritikája Antonio Maria Gennaro császári kamarai éremvészötől.

Orsz. Levéltár, Cam. Scepus. Minutae 1736. márc. 13. N. melléklete. Egyszerű másolat.

Reflexiones, seu Correcta, den de Ao. 1735. außgemünzten Nagy-Bányischen Duggaten betreffendt.

1mo. Ist das Volumen zu groß, und überschreitet ohnsechtlich jenen, welcher von Ihro Kays: Maytt: allergnädigst anbefohlen worden, wie hierorths das angepückhte Karten blättl mit mehreren die Circumferenz des gnädig angeordneten Circul belehret. Derothalben solcher ohne anstand zu ampectiren, und der Durchschnitt nach diser Rundung alsogleich Einzurichten kömet, wodurch nicht allein das Corpus viell beqwemlicher zur außmünzung gemacht, sondern anbey auch die Präg-Stöckh verschonet, mithin der Zersprung- und sezung deren, so viell als möglichen, vorgebogen, nicht weniger aber das der Ranfft zur Rollier, oder Zwieselirung ansehtlicher gemacht wirdt.

2do. Die stellung Ihro Maytt: Bildnus ist nicht nach Müntz arth, sondern mueß gleich all-andern Kays.^{en} Duggaten, wie aus nebenstehenden abtruckh zu sehen, gemacht werden, also unter der Bildnus keine Buchstaben zu sehen seyn müssen, das NB. welches so viell alß Nagy Bányen anzeügen solte, ist auf der seithen der Bildnus gänzlichen außzulassen, die Buchstaben sollen auch kleiner seyn, Bey diser abenderung wirdt das gepräg viell ziehrlicher außfahlen.

3^{io}. Damit aber gleichwohlen das N. und B. zur außweisung des in Nagy-Bányen gemünzten Duggaten hergestellt wirdt, währe die Eintheillung diser zweyen Buchstaben nach den beyschlüssigen kleineren Modell, dan wan das N. und B. zusamben gezogen wird, praesentiret alß ein *Nota bene*, woraus niemandt abnehmen kan, das der Duggaten in Nagy-Bányen gemünzet worden seye. Diser Model von der Figur Vnser Lieben Frauen ist zwar aigenlich für die Duggaten gemacht. Man wirdt aber auch für die gulden stuckh sich nach diser Figur richten, und nur mit der Erforderlichen proportion solche vergrößern, und so groß machen, als der Raum des guldens erfordert.

4to. Stehet auch nicht wohl das das Eüsere Cräntzl völlig außgeprägt werde, dardurch werden die Müntzen gehen Kappet, Zu umgehung dessen mueß die Platten nicht grösser, alß was der inwendige Circul ausweist gemacht werden, der anwurff sträckhet die Platten in auffstossung des Duggaten, da wirdt das aussere Cräntzel nur zur helffte außfahlen, und dises ist Müntz brauch.

5to. Was nun den Schnidt belanget, so sichtet das gesicht sehr jung aus, die Haar von der Paroqven thun sich wenig unterscheiden, und dises alles kombt daher, weilten der Präckh-Stockh von den Puntzen nicht scharff genug eingedruckhet wirdt, mittelst fleisiger retortvier- und überfahung, lasset sich dises gantz leicht Corrigiren, und damit aber dises wohl beschehe, so dienet die eingeschickhte Muetter zur höchst Erforderlichen absicht, dan daraus ist alle Tieffe, und seichte, welche in einen Theill weniger, und mehrers seyn mues, abzunehmen, wornach die überfahung nach jeden Theils fordnus beschehen mues, welches wohl zubeobachten, dan überfährt mann alle Theill zugleich, so wirdt der Stockh gahr schlecht außfahlen, alß dann mueß man mehrers mit denen kleineren Puntzellen, alß Grab Stikeln arbeithen, auch mit einen feinern Spitzen von öhlstain Empbig schleüfen, und so lang damit Continuiren, biß der grad, und das rauche andurch hinweg gebracht wirdt, und der Stockh der Muetter gleichet.

6to. Ist Schändlichen in der Paroqven das Tipfl zu ersehen, welches hinführe gepuntzet, und außgeleschet werden mues. In der Mutter ist nur der ursachen daß Tipfel erhoben gelassen worden, damit man mit dem Circul desto beqwemer fahren kan, und dadurch das Loch nicht so tieff werden solle, welches aber gantz leicht in Präg-Stöckhen mittelst einen kleinen Puntzel außgelöschet werden kan.

7mo. Mit der Muetter Gottes solle Er Müntzschneider sich nach den alhier in Wienn von Herrn Genaro gemachten Model halten.

8vo. Solle die Härttung besser besorget werden, damit die Präg-Stöckh nicht krätzig aus solcher kömen und wan sich dises Eraignet, ist auf denen krätzigen Präg-Stöckhen keine außMüntzung vorzunehmen.

Kapossy János.

Karl Henrik emlékére 1848 márciusára.

Maga az érem nem ismerős; egyetlen példánya sem került eddig napfényre, se múzeumban, se magángyűjtőknél. Modellje és rajza is lappang még valahol. Leírása még így is érdekes és jellemző adalék a művész életművéhez, szellemiségéhez s a kor arculatához, amelynek teljesebb és igazabb képe talán éppen a nagy eszméket kísérő kis emberi megnyilatkozásokból bontakozik ki. Hogyan teszi magáévá a fél évszázaddal azelőtt betelepedett idegen művész — kenyér és család idekötő szálain túlmenőleg — a magyar nemzeti mozgalom eszményeit s 1848 márciusának nagy élményét hogyan sűríti allegorikus képbe művészetének sajátos eszközeivel? Mi művészi elgondolásában a hagyományos formai elem és konvenció, mi szabadságélményének belső tartalma, mit lát meg az eseményekben élő kortárs szemével, mint lényegeset, a nagy nemzeti átalakulásban s ezzel miként alakul honpolgári magatartása? És ha az élmény művészi formát talált, mik az új tartalom kifejező jegyei: pusztá külsőségek elbeszélő halmozásánál, vagy tudálékos allegorizálásnál több-e, ami létrejött; a „pillanat nagyszerűsége“ sugalló erővel él-e az alkotásban?

Az emlékérem nem nagyigényű műalkotás. De éppen, mert alkalom szülte, esemény emlékére, öröm vagy kegyelet jeléül, érdemek elismerésére, avagy eszmék megörökítésére, ezernyi

szállal kapcsolódik a korhoz, amelyben létrejött s vall is róla — pusztán művészi, ikonográfiai és numizmatikai kérdéseken túlmenőleg is. Lehet — éppen nagy eszmékkel terhes átalakulások korában — állampolitikai, társadalmi, vallási és szellemi áramlatok tükörképe, lehet egyéni magatartás megnyilatkozása s egy-egy mellékesnek látszó motívuma — helyes értelmezéssel — korszellem és egyéniség teljesebb megismeréséhez vezethet. Talán nem lesz érdektelen, ha *Karl Henrik* körmöcbányai éremművész koncepcióját s az 1848-as márciusi átalakulás emlékére tervezett érmének részletes leírását — ha már maga a mű ismeretlen, sőt tán kivitelre sem került — ily szempontból vesszük vizsgálat alá s a fenti kérdésekre keresünk feleletet.

1848 május 29-én hosszabb beadvánnyal fordul a művész Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez. Előterjeszti, hogy mint hű hazafi és mint magyar művész a kor szellemének a maga részéről is áldozni kívánt a numizmatika eszközeivel s a márciusi változásokra — auf Ungarns Veränderung im März — emlékérmét készített, amelyet a szokásos díjak lefizetése ellenében a körmöcbányai pénzverdében óhajtana sokszorosítani, majd olcsó áron terjeszteni. Kéri tervéhez a pénzügyminiszter engedélyét s — miután a kérvényív belső lapjain az érem részletes leírását s az allegóriák értelmezését is adta — egy utóíratban a kivitelezésre vonatkozó esetleges módosító rendelkezéseit is.¹

Feltűnő és szokatlan jelenség volna, — még forradalmi időkben is — hogy a művész magához a pénzügyminiszterhez forduljon oly adminisztratív jellegű s még anyagilag is jelentéktelennek látszó üzleti ügyben, amit a körmöcbányai pénzverde helyi felettes hatóságával, a főbányagrófsággal is elintézhett volna, ha e kérelem mögött mélyebbről jövő személyes indítékok, avagy távolabbi célok nem lappanganának. Már bevezető sorai is elárulják, hogy az idegenből jött mester magyar honpolgárnak és hazai művésznek érzi és vallja magát — „treuer Staatsbürger und bildender Künstler Ungarns“ —, akit megihletett a márciusi napok szelleme, alkotásra sarkall a szabadság élménye és művészetének sajátos eszközeivel hódol az eszmének. Nem megrendelésre, nem is készen kapott előírás szerint; belső sugallatát követve önti allegorikus formába az élményt, amikor még nem is tudja, mi lesz további sorsa az alkotásnak. Mint művész, szélesebb körben szeretné terjeszteni — hiszen ez hírnevet és kenyeret jelent számára —, mint lelkes honpolgár, kérvényével gondol arra is, hogy hazafias buzgalmáról és eszményeiről felsőbb helyen is tudomást szerezzenek; éppen maga Kossuth Lajos, akiben nyilván ő is a kivívt szabadság hőstét tiszteli s ezért művészi koncepcióját bírálata alá bocsátja, készséggel várva módosító észrevételeit is; mint pénzügyminisztertől azonban nemcsak a formai engedélyt várja, hanem egyben hazafias készségének elismerését, sőt némi jutalmát is. Erre enged következtetni egy két nappal korábban, május 27-én kelt beadványa, amelyet az előbbivel nyilván egyszerre küldött fel Körmöcbányáról s így a pénzügyminisztérium irattárában nem is került külön iktatásra, mintha csak amannak egyszerű melléklete volna. Ekkor pedig a készülő emlékérméről szóló előterjesztése — mintegy utólag jött szerencsés gondolattal — érzelmi szempontokon túl afféle captatio benevolentiae is lehet, bizonyosságul annak, hogy nem érdemtelenül kérte éppen most, éppen a felvirradt szabadság napjaiban új alkalmazását.

Mert 1848 május 27-én kelt beadványában, mint elméletileg és gyakorlatilag is képzett éremvész — „akademisch gebildeter Künstler“ — szolgálatait ajánlja fel az alkotmányos fordulattal kapcsolatban kibocsátásra kerülő új rézpénzek és hivatali bélyegzők előkészítő munkálataihoz. Nem rendszeresített állást kér, fizetéssel és nyugdíjjal — erre korábbi viselt dolgai után a körmöcbányai pénzverdénél alig volna kilátása, hiszen egyszer már elbocsátották a hivatali szolgálatból. Amennyire az eddigi szakirodalom gyér adataiból nyomon követhető, 1800-ban került a pénzverdéhez, ahol mint diurnista kezdte pályáját s az éremvész mesterségét Vinazer mellett tanulta.² Neve, mint kinevezett éremvész — „Monetae Incisor“-é —, csak néhány évvel Vinazer „Primarius“ halála után, 1818-tól kezdődően szerepel a schematismusokban harmadikul Allram és Kollmann mellett, folytatólag 1831-ig;³ közben 1825-ben tanulmányai tökéletesítésére és

¹ Lásd: Orsz. Levéltár, pénzügymin. lt. 1848. No. 690. eln.

² V. ö.: *Thieme—Becker*, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, XXI. k. Leipzig, 1926. 560. l. — Továbbá: *Fiala—Raudnitz*, Katalog der Münzen- und Medaillen- Stempel-Sammlung des k. k. Hauptmünzamt in Wien, IV. k. Wien, 1906. 1274. l. — és: *Huszár—Procopius*, Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest, 1932. 92. sk. l.

³ V. ö.: *Schematismus Inclyti Regni Hungariae* ... Buda, 1818. 261. l., majd utoljára 1831. 197. l.

akadémiai kiképzésre Bécsbe hosszabb szabadságot is kapott;⁴ 1832-ben egyszerre eltűnik szemeink elől. Arany- és ezüstneműek körül úzótt visszaélései kerültek napvilágra; a kamara vizsgálatot rendelt el, ingóságait a kincstári érdekek kellő biztosítására lefoglaltatta, sőt egy időre ő maga is őrizetbe került.⁵ Az ügy tisztázása után mint önálló műhellyel bíró mester élt továbbra is Körmöcbányán felesége, Balogh Anna magyar nemesasszony örökölt családi házában.⁶ Innen érthető, hogy — mint „*privat Medailleur*“⁷ — hivatalos megbízatása esetére csak tisztos napidíjakat kér, amelyek fejében további figyelemreméltó ajánlatot tesz. Nem csekély önértéssel írja előterjesztésében, hogy e gazdag országban, mióta csak itt él, ő volt, s tudomása szerint ma is ő az egyetlen akadémiailag is képzett éremművész; minthogy pedig Magyarországon az éremvésés művészete meglehetősen ismeretlen s eddig többnyire Bécs elégitette ki az igényeket, hajlandó volna e művészetben egy-két tehetséges ifjút külön díjazás nélkül akadémiai szinten kiképezni, sőt e célra saját éremvesső készségét is rendelkezésre bocsátani. Ebben csatlakozik a magyar művészeti élet elmaradottságát világosan felismerő és fellendítésére hazai ifjak rendszeres oktatását vállalni kész, vagy éppen akadémiai tervek szövegető mesterek hosszú sorához Daniel Gran-tól kezdődően a kassai szobrász Feegh-en, az egri Hess Mihályon át Marastoniig.

A két beadványból együttesen még világosabban rajzolódik elénk Karl Henrik egyénisége: a patriótáé, aki — „*mit einer edlen Ungarin verehelicht*“ — immár 48 éve él magyar kenyéren s a nemzeti újjászületés idején lelkesen ajánlja fel szolgálatait Kossuth Lajosnak — mint bizonyára magyarul mondaná — „a honi művészet felvirágoztatására“ a márciusi napok szellemében, amelynek megörökítésére emlékérmét készíti.

Kérvénye további sorsáról nincsenek adatok: a 48-as pénzügyminisztérium aktái nem szólnak se az éremről, se a mester megbízatásáról; úgyé az események forgatagában elintézetlen maradt. Ámde mikor a pesti pénzverde felállítása szóba kerül s Karl erről értesülván a selmecbányai főbányagrófnál korábbi kérvényének sorsa iránt érdeklődik, a pénzügyminisztérium a selmeci főbányagrófság óvatos fenntartásokkal közölt javaslatára fővénöki napidíjjal alkalmazza s meghagyja a főbányagrófnak, hogy a mestert a körmöczi bányapénztárból előlegezendő útiköltséggel haladék nélkül indítsa útnak Budapestre. A rendelet 1848. december 27-én kelt.⁸ Mire a művész Pestre érhetett, a kormány elhagyta a fővárost s vele együtt a pénzverde is: Karl Henrik új hivatalos állomáshelye már Nagybánya volt. Itt élte át a forradalmi kormány szolgálatában 1849. hónapjait, majd — nem tudni, mikor — visszavonult Körmöcbányára, s ott is fejezte be életét, valószínűleg 1854-ben. Erről Bars vármegye egy 1854. szeptember 16-án kelt jelentéséből értesülünk egy körözéssel kapcsolatban, amelyet báró Geringer bocsátott ki ugyanazon év július 17-én oly egyének ellen, akik az 1848—49-es forradalmi időkben az államkincstártól jogtalan jövedelmeket vettek fel s ezért visszafizetésre köteleztetnek. A névsorban „*Karl Heinrich recte Heinrich Karl Graveur*“ is szerepel, ámde a körmöcbányai városi magisztrátus 1854. augusztus 26-án beterjesztett közlése szerint a mester ekkor már nincs az élők sorában.⁹

Ennyivel lehet egyben életrajzának eddigi hiányos adatait is kiegészíteni.¹⁰

⁴ V. ö.: Huszár—Procopius, id. m.

⁵ Lásd: Orsz. Levéltár, m. kir. udv. kancelláriai lt. 1833. No. 1660.

⁶ Lásd: u. ott, 1833. No. 339.

⁷ Így írja alá a selmeci főbányagrófhöz intézett levelét Körmöcbányán 1848. dec. 21-én. Lásd: Orsz. Levéltár, pénzügymin. lt. 1848. No. 23.578. mell. — Ekkor még — mint „*privat Medailleur*“ — Körmöcbányán él. Ily értelemben helyesbítendő az irodalomnak Karl Henrik 1848. évi nagybányai tartózkodására vonatkozó adatai.

⁸ Lásd: Orsz. Levéltár, pénzügymin. lt. 1848. No. 23.578. — A selmeci főbányagrófság 1848. dec. 22-én kelt jelentése szerint: „*Karl előbb időkbeli hivataloskodása viszonyainál fogva a körmöczi pénzverészetnél ugyan nem alkalmazható, de Pesten más, használható és az itteni pénzverészetnél felveendhető volna*“.

⁹ Lásd: Orsz. Levéltár, K. K. Statthalterei-Abtheilung Pressburg, 1854. No. 17.407. Előíratként csatolva hozzá 16.703. sz. a. iktatva Bars vármegye 1854. szept. 16-án 5450. sz. a. kelt felterjesztése. A körmöcbányai városi magisztrátus 1854. aug. 26-án 1709. sz. a. kelt jelentése Karl Henrik haláláról — „*ohne Hinterlassung eines Vermögens mit dem Tode abgegangen ist*“ —, amelyre a felterjesztésben hivatkozás történik, az iratok közül hiányzik.

¹⁰ Tanulmányunk sajtó alá rendezése közben sikerült még Körmöcbányáról a mester halálának közelebbi adatait is megszerezni. A „*Liber Defunctorum B. M. V. in Coelos Assumptae* 1853—1889. Tom. VII. No. 15“ bejegyzése szerint: Henricus Karl incisor monetarum meghalt 1854. április 17-én Körmöcbányán, 74 éves korában. — Az adatok szíves közvetítéséért Dr. Rapant Dániel pozsonyi egyetemi tanár úrnak tartozunk köszönettel.

Márciusi emlékérmének leírása oly részletező és annyira szemléletes, hogy a művész korábbi alkotásainak formavilágát átélő fantáziával akár ma is rekonstruálható volna. Előlapján az ifjú nádor és királyi helytartó, István főherceg mellképe, hosszú körirattal. Hátlapján messzi távlatokra nyíló tájképi háttér előtt szövevényes és zsúfolt allegóriába sűrítve mindaz, amit a művész a kor szelleméből s a márciusi változásokból átértzett és lényegesnek tart. Az éremmező közep-tengelyében Magyarország szárnyas géniusza áll, fején a bölcsesség lángjával; baljában a történelem könyvét tartja s a béke pálmaágát, jobbában íróvesszőt, amellyel két dátumot jegyez a lapokra, az alkotmányos átalakulás sorsdöntőnek érzett napjait: 1847 november 12-ét és 1848 március 17-ét. Az előbbi István nádor kinevezésének napja, az utóbbi az országgyűlési küldöttség Bécsből való hazaérkezésének dátuma. A géniusz ballabával az ország címerével ékesített kötömbre lép, a nemzeti jólét szilárd bázisának jelképére, amelyhez Amalthea bőségszaruja támaszkodik; szerteömlő tartalma Magyarország gazdagságának szimboluma. A háttérben balról a visszavonás átkos szelleme menekül szétzilált hajjal, jobbában magasra emelt törrel, baljában égő fáklával, amelyet az álnokság kígyója fon körül. Jobbról, messzi dombtetőn a pozsonyi vár látszik, alatta a Dunán hajó úszik, árbocán lengő zászlóval, amelyen e felírás olvasható: „*Mindnyájunk kívánsági teljesültek.*“

Első pillantásra feltűnik, hogy az allegorikus éremkép nem március 15-ének apotheozisa, ahogy a mai szemlélő várná, bár hónapok távlatából készült. A géniusz nem ezt a napot jegyzi fel a történelem könyvébe; a pesti utcától távol élő kortárs, a békés honpolgár, a művész nem érzi még sorsdöntőnek a nap eseményeit, mint résztvevői és közvetlen szemtanúi, amiről éppen Rottenbiller polgármester lelkeshangú plakátjai és röpiratai tanúskodnak, vagy akár a forradalmi kormány, amely nagy ünnepséggel ülte meg 1849-ben az első évfordulót, hogy ezzel is meghangsúlyozza jelen és jövő számára a nap igazi jelentőségét. A „béke útján kivívott átalakulás“, az „alkotmányos szabadság“ eszméje, amit a művész ünnepel és formába önt s amitől a haza jólétét és felvirágzását várja. „*Szerencse és bőség felvirul az új alkotmányra*“ — mondja az érem körirata, nem éppen kifogástalan magyarsággal. A szabadságért vívott nemzeti küzdelem sorsdöntő mozzanatainak a nagy reménységgel várt új nádor kinevezését, a pozsonyi országgyűlés vívmányait, a bécsi küldöttségnek az egykorú röpiratok tanúsága szerint valóban egy nemzet örömujjongásától kísért hazaérkezését, s ezzel a nemzet kívánságainak beteljesülését érzi. „*Mindnyájunk kívánsági teljesültek*“ — hirdeti a hajó árbocán lengő zászló felirata. Szokatlan ábrázolás egy elvont fogalmak magasabb légkörében élő allegorikus képen, eseményre utalóan elbeszélő és genre-szerűen realiztikus, amely kitörő közvetlenségével a tudálékos, hűvös allegóriát a személyes élmény közelségébe hozza. De éppen ezzel árul el legtöbbet a koncepció eszmei lényegéről s a művész emberi és honpolgári magatartásáról. És ez a magatartás nem csupán az idegenből magyarrá lett patriótáé, nem is csak a biedermeier békés hangulatainak nevelődött polgáré, vagy az alkotó művészé, de közös a kortársak széles tömegeinek politikai és érzelmi magatartásával, amelyek „az alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség, béke és rend“ eszméit éltetik s az állandó bizottmánytól elrendelt „alkotmányos szabadság ünnepén“ „a magyar haza s nemzet békés átalakulásának örömnünnepé“¹¹ ülik szerte az országban. Szabadságélménye nem forradalmi jellegű, aminthogy művészi fantáziája és formavilága sem az — ezt életkora, hivatása és társadalmi helyzete se indokolná —, de ösztönösen átértzett, higgadságában is mély és a maga eszközeivel tettekre kész. A nemzeti küzdelem vívmányai alkotásra ihletik, a forradalom hangjai nem érnek el műhelyéig.

Ennek megfelelően alakul emberi magatartása és művészi koncepciója is.

Az érem előlapján a nádor mellképe. Egy későbbi kor szemléletének ismét meglepő, sőt lojális elképzelés. Ám a művész ebben is osztozik a nemzet nagy többségének érzelmi és politikai magatartásával, osztozik az első felelős kormány álláspontjával, sőt magával Kossuth Lajossal is, aki — akkor még — a lojalitás áradó „hálahangjai“-n köszöntötte a nemzet nevében Magyarország nádorát a márciusi törvények szentesítésének „előestéjén“, 1848 április 1-én.¹²

¹¹ Az idézőjelben közölt részek itt is, fentebb is, egykorú röpiratok és aprónyomatványok címlapjairól valók. — Valamennyi a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár 1848—49. évi nyomtatványgyűjteményében.

¹² V. ö.: „Kossuth Lajos hálahangjai a nemzet nevében Magyarország Náporához, Ápril 1-ső napján 1848“. Négyoldalas nyomtatvány a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár 1848—49. évi nyomtatványgyűjteményében, napi dátum alatt.

Az események forгатagából, érzelmek, vágyak, reménységek és beteljesülések hullámmásából így emel ki Karl Henrik emlékérmé s rögzít allegorikus képbe egy történelmi pillanatot, amelyben a megújódott nemzet egybeforrva ünnepli kivívott alkotmányos szabadságát. Ebben van az éremkép mélyebb értelme, korjellemző igazsága és dokumentációs ereje. Ám az események gördültek tovább...

Formai megoldásában, motívumaiban és részleteiben az érem szervesen illeszkedik Karl Henrik életművébe. A nádor mellképe az itt még szűkszavú leírás után nehezebben rekonstruálható, de formában, méretezésben és térkitöltő dekoratív elhelyezésben minden bizonnyal közelebb állhatott az 1852-ben készített Ferenc József-emlékéremhez,¹³ mint a jóval korábbi Georgicon-érem Werbőczy-portréjához. A hátlapnak szinte minden motívuma ismerős korábbi alkotásairól. A szélesen részletező tájképi háttér előtt középtengelyben álló génusz, a címeres kötőmb, a bőségszaru, mint az allegorizálás konvencionális motívumai, ott vannak már a Georgicon-érem mindkét változatán,¹⁴ bár a főalak beállítás és formai megoldása — úgy látszik — közelebb áll a lipcsei csata emlékérméhez.¹⁵ A bal lábbal fellépő szárnyas génusz — nyilván fél- vagy háromnegyed profilban — amint megfeszülten kinyújtott baljával combjához könyvet támaszt, s jobbában íróvesszővel a történelem könyvébe ír, inkább emezzel tart közeli rokonságot. Egyezik vele a motívumok halmozásában is: a könyvet, vagy amott pajzsot támasztó balkézben a lipcsei csata emlékérmén galyaktól körülfont kard, emitt a béke és dicsőség pálmaága. A tájképi háttérben jobbról feltűnő pozsonyi várhegy a Georgicon-érem erdőkoszorúta dombvidékét ismétli a motívum-kívánta változtatással, de azonos dekoratív felfogásban. Új az érmen balról a háttérbe menekülő visszavonás alakja, jobbról a Duna távlati képe a hajóval s az érzelmi és elbeszélő motívumok halmozásaként a lengő zászlón olvasható felírással. Az érem mindkét oldalán terjedelmes körirat tölti ki a képmezőt. Csupán a hátlap alsó 1/4-ének körszelete maradt megmunkálatlan síma felület — mint a Georgicon-érem két változatán — az ugyancsak terjedelmes és bőbeszédű szignatúra számára, 1848 május 23-ára datálván az érmet.

Karl Henrik művészi elgondolásában sok a konvenció, a hagyományos akadémikus allegorizáló séma; az új élmény régi, megmerevedett formákban jelentkezik. Ahol újat ad, elbeszélő, genre-szerű motívumban, csak úgy mellékesen, a tájképi háttérben, ott szólja el magát s ott lép elének az akadémikus éremművész hűvösen klasszicizáló, konvencionális formái mögül az ember, a nemzeti mozgalom eszményeiért és vívmányaiért a magyarság széles társadalmi rétegeivel együtt lelkesülő patrióta.

FÜGGELEK.

I.

Körmöcbánya, 1848. május 29. Karl Henrik éremvő kérvénye Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez a márciusi változásokra készített emlékérmének sokszorosítása tb.

S. k. ered. — Orsz. Levéltár, pénzügymin. lt. 1848. No. 690. eln.

Allgemein Hochgeehrter Herr Finanz Minister!

Um mein Scherflein als treuer Staatsbürger und bildender Künstler Ungarns, den Geist der Zeit anzureichen, habe ich zur Verewigung des wirkenden Zeitgeistes, durch die Numismatik, eine Medaille in der Arbeit, deren Beschreibung ich hier rückstehend gehorsamst unterbreite, und um die gnädige Bewilligung zur Prägung in der hiesigen Münzstädte, gegen Endrichtung der vorschrittmäßigen Präg-Kösten, himit unterthänigst nachsuche, um selbe nach vollendung, mit billigen Preiß-Betrag, veröffendlichen zu können.

In der schmeichelhaften Hoffnung der Gewährung meiner gehorsamen Bitte, zeichnet mit unbegrenster Hochachtung

Kremnitz den 29-ten May 1848.

Euer Excellenz

unterthänigster Diener

Heinrich Karl m. p.

Medailleur

Kivül: An

Seine Hoch und Wohl-

Geboren dem Herrn

Finanz Minister

von Kossut.

¹³ V. ö.: Huszár—Procopius, id. m. XIV. tábla 490.

¹⁴ V. ö.: u. ott 477. és 491.

¹⁵ V. ö.: u. ott 479.

2.

Karl Henrik 1848 márciusára készített emlékérmének leírása.

S. k. ered. — U. ott a kérvényív belső lapjain.

Entwurf der Medaille auf den Geist der Zeit, Ungarns Veränderung im März L. J: betreffend, entworfen und gravirt von Heinrich Karl.

Avers.

Portrait Seiner K: K: Hoheit Erzherzog Stephan etc. etc. mit der Umschrift.

Fenséges cs. K. örökös Főherczeg István Magyarországnádora és K. Helytartója.

Revers.

Der Genius Ungarns beflügelt, mit einer Flamme auf den Kopf, die Weisheit bezeichnend, hält die Geschichte, ein offenes Buch in der linken Hand und umfaßt zugleich einen Palmzweig, zum Zeichen des Friedens; mit der Rechten einen Griffel haltend, hat er den Tag der Ernennung des Erz: Stephan K: K. Hoheit zum Palatin, *Porsonban (!) sz. András hava 12. 1847.* und den Tag der Zugeständnisse, der ungarischen Deputation in Wien, *Bécsben Böjtmás hava 17. 1848.* in das Buch aufzeichnet. Mit den linken Fuß tritt er auf einen Quadrat-Stein, worauf das ungarische Wappen zu sehen, die Festigkeit der Basis zum Wohl der Ungarischen Nation darstellend, an dessen Seite sich das Horn der Amalthea lehnt, aus welchen Insignien der Industrie und Kunst, wie auch Münzen strömen, welches auf den Flor und Überfluß des Landes hinweist. Im Perspectiv links ist die Göttin des Unheils, Zwitracht, mit zerstreuten Haren, einen Dolch in der Rechten und einen Fakel mit einer Schlange umwunden, in der linken Hand, welche sich schon genähert hatte, entfliehend sichtbar, und ist also von rückwärts zu sehen. Im Hintergrund rechts, sieht man den Schloßberg von Presburg und an dessen Fuß, auf der Donau das Schiff mit der Flagge, auf welchen die Worte stehen: *Mindnyájunk Kivánsági teljesültek.* Die Umschrift dieses allegorischen Bildes ist. *Szerencse és bőség Felvirul az új alkotmányra.*

In Abschnitt unten steht.

Körmöcbányán 1848. Pünkösöd hó 23. Karl Henrik találmánya és műve.

Sollten Euer Excellenz etwas zu verbessern befehlen, so erwarte ich die gnädige Weisung.

3.

Körmöcbánya, 1848 május 27. Karl Henrik éremvész kérvénye Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez, amelyben az alkotmányos fordulattal kapcsolatban kibocsátásra kerülő új rézpénzek és hivatali bélyegzők munkálataihoz leendő alkalmazását kéri.

S. k. ered. — U. ott, az előbbihez csatolva.

Allgemein Hochgeschätzter Herr Finanz Minister!

In Ermanglung der richtigen Kentniß der ungarischen Sprache, werden Euer Excellenz dem Künstler gnädige Nachsicht schenken, wenn er sich in seiner Muttersprache ausspricht.

Ich vernahm, daß das hiesige Münz Amt, bey der neuen Münz Einrichtung, besonders bey der zu regulierenden und umzustaltenden Kupfer—Münze, nicht minder aber auch die Umgestaltung der Sigille, die Arbeiten unerschwinglich macht, ein Graveur Individuum benöthigen wird. Da ich nun das Glück habe, akatemisch gebildeter Künstler zu seyn, und ohne Ruhmredigkeit oder Eigenliebe gesagt, seit dem ich in Ungarn lebe, der einzige Medailleur war und dermahlen, so viel ich weis, noch binn, so bin ich so frey Euer Excellenz, da in einen so vorzugsreichen Lande ein praktisches und Theoretisches Graveur Individuum erforderlich seyn dürfte, meine Dienste auf nachstehende Art umsomehr anzubieden, da ich mit einer edlen Ungarin verehligt, Ungars Brod seit 48. Jahren genieße.

Ich verlange keine Besoldung, und folglich keine Pension, es sey denn, daß ich im Dienst unglücklich, ohne verschulden würde, nur so lange mich Euer Excellenz im Dienst benöthigen, so erbitte ich mir annehmbare Dieten; übrigens verpflichte ich mich, ein, zwey talentvolle Jünglinge, Landes-Kinder, in der bildenden Graveur-Kunst, welche bis nun in Ungarn keine Aufmerksamkeit erhilt, unendgeldlich zu unterrichten und akatemisch zu bilden, auch meinen Werkzeug unendgeldlich, so lange sie bey mir in der Lehre sind, zur Verfügung zu stellen.

Mein Nahme wird Euer Excellenz wohl schwerlich bekannt seyn, da man sich in Ungarn, diese Kunst betreffend, stets nach Wien wandte, auch die Kunst der Numismatik wenig bekannt wird; nur voriges Jahr habe ich für den Insdustrie und Kunst-verein zu Pesth und für jenen nach Raab, die Premien Medaillen verfertigt, wo ich mir schmeichle, von den Löb. Indus. u. Kunstverein, in meinen Arbeiten nicht unvortheilhaft gekannt zu seyn.

In der Überzeugung daß Euer Excellenz diesen unterthänigsten Anerbieten gnädige Rücksicht und gütige Nachsicht schenken werden, zeichnet mit unbegrenzt Hochachtungsvoller Ergebenheit.

Kremnitz den 27-ten May 1848.

Euer Excellenz

unterthäniger Diener

Heinrich Karl m. p.

Medailleur.

Kapossy János.

Egy éremgyűjtemény sorsa 1849-ben.

Buda 1849-i ostroma idején kirabolták a Budai Takarékpénztárat, és akkor eltűnt egy ott zálogba tett éremgyűjtemény is. Erről a gyűjteményről módunk van levéltári adatok alapján részletesebben beszámolni.

A Budai Takarékpénztár — Budának akkor egyetlen pénzintézete, melyet Wodianer Sámuel 1846-ban alapított — a hajóhid közelében, a Várbazár északi pavillonja helyén saját házában működött 1848 októbere óta. Az intézet itt érte meg 1849. január 5-én a császári sereg bevonulását, és az épület földszinti bolthelyiségeit hamarosan át is kellett adnia katonai beszállásolás céljára.¹ Hivatali helyiségeinek biztonságát ezáltal alapos veszély fenyegette. Minthogy azonban Hentzi biztosította az egyleti választmányt, hogy katonái a Takarékpénztár vagyonát respektálni fogják, és a ház maga esetleges bombáztatással szemben ellenállónak ígérkezett, ezért a pénztárt, értékpapírokat, zálogtárgyakat és irományokat vasládákba zárva a pénztári szobában hagyták az ostrom ideje alatt is. A Takarékpénztár környéke az ostrom vége felé hadművelleti területté vált, polgári személyek, az intézet alkalmazottai nem közelíthették meg többé és nem is őrizhették a zár alatt tartott vagyont. Az épület előtt, de nyilván benne is, horvát katonák tanyáztak, míg végre május 21-én hajnalban a honvédcsoportok elfoglalták Buda várát és felszabadították a hajóhid budai hídfőjének környékét is. Abban az órában, amikor Hentzi halálos sebet kapta, már megjelent a pénztár helyiségében Bún József, az intézet pénztárnoka (később vezérigazgatója) egy választmányi tag kíséretében. A szobát felszakítva, a vasládákat feltörve találták és megállapították, hogy állampapírokon, részvényeken, sorsjegyeken és a készpénzen kívül teljesen hiányzanak a zálogul letett arany és ezüst tárgyak. A helyzetet áttekintve az első pillanatban úgy látták, hogy a tetteseket a győztesen benyomuló honvédek közt kell keresni, de az intézet feljelentései alapján foganatosított vizsgálat azt tette valószínűvé, hogy a rablást még az ostrom alatt követték el horvát katonák, akikről aztán kerülhettek értéktárgyak a honvédek kezébe.²

Akárhogyan történt is a dolog, az arany és ezüst zálogtárgyak közt eltűnt az a 156. üzlet-számmal jelzett, 29 font és 8 latot (nem egészen 16 és fél kg) nyomó, régi pénzeket tartalmazó lepecsételt csomag is, melyet Bún József több évtized utáni emlékezete szerint még az ostrom kezdete (május 4.) előtt helyezett el Fejérváry Gábor, „a jeles régiségtudós... Wodianer igazgatótól hozva levelet, melyben az a pénztárnokot felkéri, hogy Fejérvárynak 50 frt előleget fizessen ki az általa átadandó csomagra, mely felbontatlanul helyeztessék el a pénztárba”.³

Fejérváry Gábor, Fejérváry Károly földbirtokos fia, született a Sáros vármegyei Komlós-Keresztesen 1780-ban. Apja maga is ismert régiséggyűjtő volt. Fejérváry Gábor húgát vette el első feleségének halála után Pulszky Károly, és ebből a házasságból származott Pulszky Ferenc, aki nagybátyja irányítása mellett mélyedt el a régészet tudományának tanulmányozásába. Fejérváry, a politikailag és közgazdaságilag is felvilágosult, olvasott férfi, kiváló fiatal unokaöccsével együtt számos külföldi tanulmányutat tett, buzdította, vezette, könyvekkel látta el hamarosan méltó tanítványnak mutatkozó ifjú rokonát, átadta neki egész archaeológiai tudását. Fejérváry maga irodalmilag nem működött. Mint ügyvéd és báró Brudern József barátja és teljhatalmú

¹ Fenyvessy J., Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár ötven éves története 1846—1896. Budapest, 1896. 19—20. és 27. l. — Budapest Szföv. Levéltára, Budai telekkönyvek 326. Viziváros No. 80/80: Ofner Spaar Cassa; No. 79/79: K. K. Vasser Maschin. — Sz. k. Buda főváros és környékének átnézeti térrajza 1870. évben. — Hauszmann A., A magyar királyi vár. Budapest, 1912. l. mell.: A magyar királyi vár helyzetterve.

² Orsz. Levéltár, 1849. évi Belügymin. Rendőri 1:31. — Fenyvessy, id. m. 28—30. l.

³ Szföv. Levéltár, Budai lajstromozatlan iratok 1849. jún. 1. A Budai Takarékpénztár Buda főváros tanácsához, 2. melléklet. — Fenyvessy, id. m. 31. l.

megbízottja sokat tartózkodott Pesten, megismerkedve a város vezető gazdasági köreivel és kiválóságaival. 1829 óta Eperjesen lakott, ahol a családi ház felső emeletén rendkívül érdekes és becses múzeumot rendezett be. 1848 végén Pestre költözött, itt és Budán élte át az 1849-i eseményeket és Pesten is halt meg 1851. november 2-án.⁴

A numizmatika is beletartozott Fejérváry Gábor érdeklődési körébe. Pulszky Ferenc, aki maga is behatóan foglalkozott ezzel a tudománnyal, ismételten megemlékezik nagybátyjának ezirányú kapcsolatairól és tájékozottságáról. Emlékirataiból tudjuk, hogy Fejérváry szoros barátságban élt gróf Wiczay Mihállyal, az éremgyűjteményéről külföldön is híres hédervári múzeum tulajdonosával. Böhm Dániel, a bécsi fő pénzverő véső-akadémiájának igazgatója egy ízben külön Fejérváry felszólítására vállalkozott vele együtt egy olaszországi tanulmányútra, melyen Pulszky is résztvett.⁵

Most levéltári adatokból megállapíthatjuk, hogy Fejérváry Gábor nemcsak foglalkozott numizmatikával, hanem volt tekintélyes éremgyűjteménye is. Sőt ezen a puszta híren túl közölhetjük ezen gyűjtemény egy részének részletes jegyzékét is, éppen azét a részét, mely a magyar tudományosságot leginkább érdekelheti. Sajnos, hogy levéltári adataink magának a gyűjteménynek elveszéséről számolnak be, és csupán egy irodalmi adat alapján lehetne követni néhány meg sem jelölt darab további sorsát.

A Budai Takarékpénztár összeállította az elrabolt arany és ezüst zálogtárgyak jegyzékét, de ebben a régi pénzeket tartalmazó, „állítólag 3000 dukát értékű” „bepecsételt paquet” nem Fejérváry Gábor, hanem Koppely Frigyes nevére szerepel.⁶ Hogy ez a csomag volt a Fejérváry-féle gyűjtemény, kitűnik a rablással kapcsolatos eljárások irataiból, melyek Fejérváry gyűjteményének értékét szintén 3000 dukátban jelölik meg. Bún József közlése is megfelel a jegyzék adatainak. De az azonosság már csak azért sem kétséges, mert több hasonló zálognemű nem volt akkor a pénztár őrizetében. Az említett Koppely Frigyes, 1854-től kezdve a Takarékpénztár igazgatósági tagja, majd elnökhelyettese és elnöke, a későbbi Harkányi Frigyes báró, akkor 23 éves fiatalember volt, fia Koppely Fülöp György pesti nagykereskedőnek, unokája Wodianer igazgatónak, akiket Fejérváry minden bizonnyal jól ismert.⁷ Koppely Frigyes valami okból és céllal közreműködött Fejérváry csomagjának a pénztárnál való elhelyezésében. Mi volt az ok, vagy mi lehetett a cél: feljegyzés híján nyitott kérdés marad, de magára az éremgyűjteményre vonatkozólag nincs is jelentősége. Ebből a szempontból az is közömbös, hogy Fejérváry az 50 forintos zálogkölcson véget, vagy biztonsági okokból helyezte-e éremgyűjteményét egy pénzintézet biztosnak látszó őrizetébe, félve magánál tartani a nagy értéket. A császári sereg horvátjai, mielőtt kiürítették a fővárost, rabolni kezdték.⁸ Ha előlük akarta menteni gyűjteményét, sajnos, a legrosszabb helyet választotta.

Az éremgyűjtemény további sorsára nézve levéltári, tehát hiteles adataink nincsenek, csak Bún József későbbi közlése alapján olvashatunk még róla. Bún úgy emlékezett, hogy midőn „az ostrom reggelén a takarékpénztár felé nézett, néhány honvéddel találkozott, kik megkínálták, hogy a csákójukat megtöltő aranypénzeket vegye meg, odaadják olcsón. Búnak sem kedve, sem érkezése nem volt a vásárláshoz, mire a honvédek egy pár darabbal megkínálták, hogy vigye el emlékül. Bún elfogadta az ajándékot”. Beérve a Takarékpénztárba „alig fogtak Bún és társai a rendezéshez, mikor Fejérváry megjelent és ijedten kérte csomagját, melyben értékes régi pénzgyűjteményét helyezte el, melynek azonban a Búntól átvett néhány darab híján csak hiült helyét találta.”⁹ E szerint ez a néhány darab visszajutott tulajdonosa kezébe és — Fejérváry Gábor nőtllenül halván el — innen minden valószínűség szerint Pulszky Ferenc tulajdonába és birtokába került.¹⁰

⁴ A pesti evangélikus egyház halálozási anyakönyvei II. köt. C: 319. l. 167. tétel. — Szinnyi J., Magyar írók élete és munkái, 3. köt. Budapest, 1894. 279. l. — Pulszky F., Életem és korom, 1. köt. 2. kiad. Budapest, 1884. 8., 22., 24., 33., 35—36., 77., 423., 431. és 466. l.

⁵ Pulszky, id. m. 23., 55., 78., 144. és 176—177. l.

⁶ Lásd a 3. jegyzetet.

⁷ Szföv. Levéltár, Pesti tanácsi iratok 4698/1850—52. — Orsz. Levéltár, Udv. Kanc. 3301/1867. és Eln. 222/1867. — Fenyvessy, id. m. 74. l. és Igazgatóság névsora. — Kempelen B., Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok, 1. Budapest, 1937. 43. és 144. l.

⁸ Szeremlei S., Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről, 2. köt. Pest, 1867. 126. l.

⁹ Fenyvessy, id. m. 31—32. l.

¹⁰ Lásd a pesti evangélikus egyház id. halálozási bejegyzését. — Pulszky, id. m. 3. köt. (Számkivetés alatt Amerikában és Angolországban). Budapest, 1881. 168. l.

Az intézet magának Görgeynek jelentette be a rablást.¹¹ Wodianer Sámuel igazgató külön bejelentést is tett Irányi Dániel budapesti teljhatalmú kormánybiztosnak, kiemelve, hogy intézete, „a mint némely adatokból kisült, már a horvát katonák által kiraboltatott“, viszont „szemtanúk“ vallomásaiból kitűnik, hogy a II-k honvéd zászlóalj katonáinál, kik a vár e részét ostromolták, tetemes pénzmennyiség, arany és ezüstműk láttattak“. Wodianer vizsgálatot kért, Irányi pedig május 29-én általános rendelet kibocsátását és a „horvát és egyéb osztrák hadfoglyok“ legszigorúbb megvizsgálását ajánlotta a Debrecenben székelő Belügyminisztérium figyelmébe, a maga részéről megállapítva, hogy még Wodianer kérelme előtt rendeletet adott ki Budapestre nézve mindennemű rablott vagyon beszolgáltatására.¹²

Fejérváry éremgyűjteménye ügyében külön feljelentés tétetett az országos rendőrség központi osztályigazgatósága részéről, aminek alapján Ludvig János, a főtábor kormánybiztosa már május 22-én rendeletet bocsátott ki a gyűjtemény egyes darabjainak visszaszerzése érdekében. Ez a rendelet megjelent a hírlapok hivatalos rovatában is,¹³ azonkívül a Takarékpénztár német nyelven sokszorosítottta,¹⁴ kiegészítve Fejérváry Gábor soraival, melyekkel honfitársaihoz fordul, a tulajdonjog tiszteletére és a tudomány szeretetére hivatkozva kéri az esetleg kezükbe került érmek visszaadását és közzéteszi gyűjteménye magyar és erdélyi aranypénzeinek és egyéb darabjainak jegyzékét. Wodianer igazgató június 1-én húsz példányt küldött ebből a sokszorosított kéziratból Buda főváros tanácsának, a „Budavár ostromlása alatt a budai Takarékpénztárból elrablott arany és ezüst zálogneműeknek“ jegyzékével együtt, „nyomozhatásuk végett.“ A nyomozásnak, legalább ezen a vonalon, nem sok eredménye lehetett. Nincs feljegyzés arról, hogy a városi hatóság bárminő intézkedést is tett volna. A sokszorosított Regierungs-Commissariats-Verordnung-nak ma is 19 érintetlen példánya fekszik az iratok közt,¹⁵ jelölve annak, hogy az ügy a szó szoros értelmében „ad acta“ tétetett. Lehet, hogy a két város becsületes polgárai a hírlapi felszólításokra visszaszolgáltattak néhány érmet, egyébként azonban Fejérváry Gábornak bele kellett törődnie gyűjteménye elvesztésébe.

A nagyalakú papírlapon készített könyvmatos Regierungs-Commissariats-Verordnung,¹⁶ Fejérváry Gábor hozzá csatlakozó közlése és az érmek jegyzéke a következő:

REGIERUNGS-COMMISSARIATS-VERORDNUNG.

Nachdem von Seite der Central-Sections-Direction der Landes-Polizey die Anzeige gemacht wurde, dass eine ungefähr aus 2000 Stück ungarischer, siebenbürgischer, römischer und griechischer Geldmünzen im Werthe von drei tausend Ducaten bestehende alte Münzensammlung, die Herr Gabriel Fejérváry in die Ofner-Sparkassa niedergelegt, von den Croaten geraubt, nach heldenmüthiger Einnahme der Festung, meistens in die Hände unserer tapferen Honvéds gefallen sei: ist zu dem Behufe, dass die Stücke dieser werthvollen Münzensammlung, in wie ferne sie noch in den Händen der Honvéds wäre, in den Besitz des Eigentümers zurückgelange, geeignete Anordnung getroffen worden; — nachdem aber eben in Folge dieser Anordnung es mir zur Kenntniss gelangte, dass diese Münzensammlungsstücke von den Honvéds verkauft, in die Hände einiger Einwohner Pestofens gefallen; — fordere ich alle Jene, die im Besitze irgend eines solchen Sammlungsstückes sind, auf, dass sie es für ihre unerlässliche Pflicht erachten mögen, dasselbe bei der Central-Sections-Direction der Landes-Polizey abzugeben, weil im entgegengesetzten Falle, wenn sich das Verheimlichen dieser Geldstücke gegen sie ausweisen sollte, dieselben als Hehler betrachtet werden.

Gegeben Ofen den 22. Mai 1849. — Johann Ludwig, Regierungs Commissair im Hauptlager.

¹¹ Fenyvessy, id. m. 30. 1.

¹² Lásd a 2. jegyzetet. Wodianer bejelentése tartalmilag Irányi 463. számú kormánybiztosi jelentésének szövegében.

¹³ Pesti Hírlap máj. 24. (297) és ismételt máj. 31. (302), Pester Zeitung máj. 24. (986), Közlöny (Debrecen) máj. 27. (116), Marczius Tizenötödike máj. 28. (33), melyben a rendelet után ez olvasható: „Minden darabért, melly átadatik, alólírott jutalmat ad. Fehérvári Gábor.“

¹⁴ Teljesen azonos szöveggel, ahogy a Pester Zeitungban megjelent, lásd a 13. jegyzetet.

¹⁵ A 3. jegyzetben id. irat és mellékletei Budapest Szföv. Levéltárában. A sokszorosított rendelet példányai képezik a 3. mellékletet.

¹⁶ Eredeti magyar szövege a 13. jegyzetben id. hírlapokban olvasható.

Mich auf diese Verordnung stützend, veröffentliche ich das Verzeichniss der darin erwähnten Münzsammlung im vollen Vertrauen und festen Glauben, dass meine hochherzigen Landsleute, in deren Hände durch Kauf oder Schenkung welcher immer Theil dieser Münzen gekommen wäre, aus Achtung des fremden Eigenthums und Liebe zur Wissenschaft, mir zur Wiedererlangung behülflich sein werden, und den Schaden, der mich und die Wissenschaft durch den Verlust einer so bedeutenden Sammlung betroffen hat, zu beseitigen trachten werden. Es versteht sich von selbst, dass jeder, welcher irgend ein Stück dieser Münzen zurückstellt, nebst meinem herzlichsten Dank, die durch ihm (!) wirklich ausgegebene Summe zurückerhalten wird.

Gabriel Fejérváry.

Ungarische Goldmünzen.

Stück	Gewicht*	Stück	Gewicht*
Elisabeth's Andreas Tochter	1 5	Ferdinand II.	1 10
Karl Robert	3 1	do	1 8
Ludwig I.	4 1	do	1 5
Maria	4 1	Ferdinand II.**	3 2
Sigmund	2 1	do	1 1
Albert	2 1	Ferdinand III.	4 10
Uladislaus	1 1	do	3 1
Johann Hunyady	1 1	Leopold I.	3 10
Ladislaus	2 1	do	1 4
Mathias	6 1	do	3 1
Uladislaus	1 5	do	3 1/2
d[ett]o	3 1	Joseph I.	3 1
Ludwig II.	2 3	Karl VI.	11 1 1/2
do	1 1	Maria Theresia	1 6
Ferdinand I.	5 1	do	1 3
Maximilian	1 1	do	6 1 1/2 1/4
Rudolph	2 1	Graf Wiczay	2 7
Mathias II.	1 6	do	1 3
do	1 5	Schrotl***	1 10
do	3 1		

Siebenbürger Goldstücke.

Johann Zápolya	2 1	Sigm[und] Rákóczy	1 10
Isabella	1 10	Gabr[iel] Báthory	1 1
do	1 1	Gabr[iel] Bethlen	2 10
Johann Sigmund	2 1	do	4 1
Stephan Báthory	1 1	Georg Rákóczy	2 10
Christ[oph] Báthory	2 10	do	2 1
do do	1 1	Georg Rákóczy II.	2 10
Elisabeth Bocskay	1 10	do	2 1
do	1 5	Franz Rhédey	1 1
Sigmund Báthory	2 10	Achat Barcsay	1 4
do	5 1	Johann Kemény	2 10
Andr[ea]s Báthory	1 1	Apaffy	2 10
Michael Vajvoda	1 10	do	2 1
do	1 5	Tökölyi	1 1
Steph[an] Bocskay	2 10	Franz Rákóczy	1 17
do	2 1	do	2 1

Griechische Gold- und Silbermünzen, mehre Hundert Stük.

Römische Goldmünzen, mehrere Hundert Stük.

Kaiser Napoleon, sämmtliche Denkmünzen in Bronze (Kupfer) etwelche in Gold und Silber.

Silberne Denkmünzen, in unbestimter Zahl.

Bánrév György.

* Darabonként értendő dukát-egységben kifejezve.

** Az eredetiben hasáb élén áll, ezért újból kiírva.

*** A litografált kézírásból ez a szó olvasható ki. Esetleg még megállná a helyét a „Schrott“-olvasat is, aminek e helyen volna éppen értelme (Schrot, poids, súlyérték). Alig kétséges azonban, hogy Schrotl György XVII. századi bányatisztviselő nevérol van itt szó, akinek eddig csak ezüstből vert érme volt ismeretes.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az 1784. évi bankó cédula forgalombahozása.

Az 1784. évi november elsejei kibocsátású bankó cédulák forgalombahozásáról a Hajdúkerület ex Particulari Congregatione die 4^a July 1785 in Oppido Szoboszló részletes tájékoztatót adott a hajdúvárosok részére. Hajdúböszörmény megyei város levéltárából* ezt a következőkben ismertetem.

A hirdetmény bevezetésül előadja, hogy az 1771. évben készített bankó cédulák azoknak circulatiója miatt annyira „elszűkültek“, hogy a Bankalis Cassák nem tudtak kívánságra elegendő bankó cédulát kiszolgáltatni, de a nagy forgalomban el is nyűttek az évek folyamán a cédulák.

További oka volt a hirdetmény szerint a kibocsátásnak az is, hogy a bankó cédulák mostan Galiciára, Lodomériára, Magyar- és Erdélyországra is extendáltattak, s e miatt is az eddig forgalomban volt nagyobb mennyiségre lett szükség. 5, 10, 25, 50, 100, 500 és 1.000 forintos váltó-cédulát hoztak forgalomba, és pedig

az	5 forintosból	770 ezer darabot	3.850.000	frt értékben		
a	10	205	2.050.000	„	„	„
a	25	102	2.550.000	„	„	„
az	50	51	2.550.000	„	„	„
a	100	30	2.550.000	„	„	„
az	500	6	3.000.000	„	„	„
az	1000	3	3.000.000	„	„	„

Összesen tehát 1.167.000 darabot 20 millió forint értékben. A visszaélések elkerülésére kék papírosra kinyomtatott formája megmutatja az új bankó cédula külsejét, melynek mindenike különös numerussal meg van jegyezve, a azonkívül „egy Bétsi Tanácsbéli által subscribálva“ is van. „Essentiája, tulajdonsága, praerogativája az új céduláknak csak épen a fog lenni, a melyek a régieknek die 1° Aug. 1771. költ parancsolatban voltak tulajdonítva.“

Közli aztán a hirdetmény, hogy az új bankó cédulákat készpénzzel is fel lehet váltani és pedig Alsó-Ausztriában a fő Bankó Cassánál Bécsben, Felső-Ausztriában a fő város fizetség Cassájánál Linzben, a belső ausztriai tartományokban a Bankalis Cassáknál Gréczben, Triesztben, Görzben, Gradiskában, a Bankó Cédula Cassájában Triesztben, Clagenfurtban és Leibachban, Prágában és Csehországban a Bankalis Administrico Cassájánál, Morvában és Sziléziában ugyanazon Cassánál Brünben. Magyarországon ugyanazon Cassákban Budán, Kassán és Fiumében, Erdélyben Nagyszebenben, Galiciában Lembergben. E pénztárakban minden időben annyi cédula és készpénz fog készen tartatni, hogy a váltás minden időhalogatás nélkül megtörténhessen. Ha mégis nem lenne valahol elegendő pénz, olyan rendelés fog tétetni, hogy a szükséges mennyiség 14 nap vagy legkésőbb három hét alatt rendelkezésre álljon. „Minden Contributionalis, Hadi, Cameralis, Bankalis, s egyéb közönséges Cassákban az egész örökös tartományokban mindenféle fizetésekre nézve ezen Bankó Cédulák a magok becsek szerint készpénz helyett be fognak vétetni. Mindenféle fizetéseken, melyek a Bétsi Bankónál fognak fizettetni, 10 forinton felül legalább a felét Bankó Cédulákban kell letenni, oly módon, hogy akinek oda fizetni kelletik, legalább a leteendő summának felére nézve elegendő Bankó Cédulái legyenek különben az egész fizetésre nem acceptáltatik. N. B. ezen rendelés ugyan Magyarországra és az ahhoz tartozó tartományokra nem terjed ki, hanem kinek-kinek szabad akaratjára hagyatik, hogy az ilyen fizetéseket akár készpénzzel, akár Bankó Cédulákban tegye meg. A magános emberek között való fizetéseken kinek-kinek szabad akaratjában hagyatik, ha elveszi-e a Bankó Cédulát, vagy nem.“

Elrendeltetett a régi céduláknak újakra való átváltása; az átváltás a fentebb felsorolt cassákban történhetett. Az átváltásra június 1-től a. c. számítva négy hónap engedélyeztetett azok részére, akik az örökös tartományokban laktak és ugyanaz időponttól számított hat hónap a külső országiak

* Protocol. Current. Tomus II. 1783—87.

számára. Ez idő elfolyása után a régi bankó cédulát készpénzzel nem váltották be. Az elveszett vagy egészen elromlott bankó cédulák semmit sem fognak érni, míg azokat, amelyeknek „valora és numerusa még megtetsző, az említett cassákban ugyanannyit érőkkel fel lehetett váltani. — Az olyan Hadi, Cameralis, Bankalis és Civilis Cassáknál levő tisztt, aki az ilyen bankó cédulát készpénz fizetés helyett vagy annak valora szerint nem akarja elvenni, eő Felsége Királyi Kegyel-mét elveszti. Hasonló büntetése leszen azon Cassariusoknak, akik a bankó cédulák felváltására való Cassáknál vannak, ha azok az elejekben vitt bankó cédulákért készpénzt adni nem akarnak vagy azt időhalasztással húzzák vonják.”

A bankó cédula hamisítására nézve is van intézkedés. E szerint aki vagy hamis cédulát készít, vagy a valóságos bankó cédulát annak summáját nagyobbra tevén, meghamisítja, szinte úgy, mint aki a subscriptiót majmolja, a címert kirajzolja, vagy akárminemű műszert a levelek meghamisítására készít vagy annak készítésével egyetért, akár csalta meg a cassát vagy más valakit, akár nem, annyiban vétetik, mint egy criminalis gonosztevő és a criminalis törvény szerint büntetik. Ellenben ha valaki ilyen bankó cédula hamisítását először beadja és az valónak bizonyul, ő Felségétől tizezer forint jutalmat fog nyerni és ha kívánja, a neve is el fog titkoltatni. Ugyanaz a jutalma lesz az olyan Complexnek, aki a maga Complex hamisságát előbb, mintsem az más-képen kitudódnék, bejelenti és azonkívül érdemlett büntetése is elengedtetik. Szinte úgy, aki ilyen bankó cédula hamisítót kitapasztal és azt pro in arestatione (?) beadja, érdemeihez képest való jutalmat fog nyerni. Ilyen jutalmat fognak nyerni azok is, akik külső országokban valami ilyen bankó cédula hamisításokat tapasztalnak ki és hamis cselekedeteiket megmutatják. Ezeknek a jutalmat ő felségének külső udvaroknál lévő miniszterei fizetik ki.

A bankó cédulákra vonatkozólag ide iktatok még egy 1787. május 28. keltezésű közlést, mely kiegészítése e rendeletnek. Ez azt tartalmazza, hogy minekutána bankó cédulákért készpént az országban egyedül csak az erre rendeltetett cassáknál lehet váltani, hanemha valaki a bankó cédulával adósságot akarna lefizetni, hogy azért ez könnyebb móddal megeshessen, ilyen bankó cédula cassát Eő Felsége Tömösváron is engedett.

H. Fekete Péter.

Pénzhamisítások a XVIII. század végén.

Hajdúböszörmény város XVIII. századvégi protocollumaiban a következő pénzhamisítási esetek tétettek közhírré, miután „Nótárius uraiméknak, a Currenszeknek a kiadott mód szerint szoros felelet alatt leendő publikálása“ azoknak a districtualis ord. nótárius által megparancsoltattott.

1785. március 5. Minden Kereskedőknek és más pénzmanipuláló embereknek tudtára adattatik: hogy De Annis 1764. et 765. bizonyos hamis két forintos Tallérok nyomoztattak ki, melyeknek mind formája, mind hangja a Bavariai Tallérokhoz hasonló, hanem hogy rézből valók, és csak kívülről vékony ezüst pléhvel vannak bé borítva.

1785. július 4. Bizonyos Hamis Sz. János Aranyai járnak; a mellyek az igaz aranynál sárgábbak és nem könnyen lehet meg hajtani; a közepén egy keveset dombosabb és vastagabb mint a Széleín, a hangja is inkább olyan mint az ezüstnek. Hasonlóképpen Önből öntött 10 krosok is vagynak de Anno 1764. mellyeket könnyű észre venni.

1785. november 30. Mivel bizonyos fél Suveraindorban az alabb meg írt hibák vétetődtek észre: 1° Hogy 95 $\frac{1}{2}$ Gran helyett tsak 42 $\frac{1}{2}$ Grant nyomna és e szerint 42 Granal könnyebb volna, — 2° Hogy tsak ezüsből csinált és tsak tsupán aranyozott volna. 3° Hogy ámbár ugyanazon pénz formájára nézve jónak láttzanak, mindaz által az első betűjéből ezen szónak, Hun, mint hogy össze ragasztva nintsen, és tsak két I I illy Római számot represental könnyen megismer-tetik. 4° Abból is meg ismerszik hogy tsak ezüst hangú, hogy tehát magát minden következhető kártól őrizze tudtára adatik.

1786. május 5. A Debreczeni Só háznál két rendbéli hamis pénznek lerajzolása Fél Suverandor Anni 1750 ezüsből való meg van aranyozva, 48 Grannal kissébb az igaznál.

Körmözt Arany Leopold Császár neve alatt de Ao. 1685. ezüst meg van Aranyozva a Rendes Mértéket meg üti és tsupán tsak a minden forma nélkül való 5 szám kinyomásából esmértetik meg 1685.

1791. május 26. E napon Jablonczay Petes János, a Hajdúkerület főkapitánya a következő hirdetményt bocsátotta ki a hajdúvárosok hadnagyaihoz: A Felséges Királyi Hellytartó Magyar Tanácsnak bizonyos hamissan vert Koronás Tallérok eránt vévén mai napon Parancsolattját, minél előbb kívántam a Tettes Kerületben közönségessé tenni, hogy mind Perceptor Uramék, a kikkel legottan közleni kell, mind a Lakosok magokra vigyázhassanak. Ezen hamissan vert Koronás Tallérnak egyik oldalán vagyon Néhai Felséges Második József Császár Képe a szokott felyül írással, másik oldalán pedig három Korona, és az 1787. Esztendő tsupa ónból való, hanem felyül igen vékonyan ezüstel meg vagyon futtatva, a rossz pengéséről meg lehet esmerni.

1793. május 23. Hamis 20 krajtzárosok vétettévé észre a pénzek Neme között azokra való vigyázat Mindeneknek Kötelességeiben áll; a jelei ezek, A rajta való betűk hibásak; a Szélein nincsenek meg a szokásos Jegyek, igen könnyű és mint üveg öszve török és nem is peng.

1793. október 28. A Felséges Királyi Magyar Kamara Jelentésére arról tétetik tudósítás, hogy igaz Koronás Forint képibe Hamis Pénzek verettettek, melyeknek külső képek ugyanazon Koronás Forinttal meg egyez, de a Hamis és rossz léte a hangjából, könnyűségéből és Compositiojának Sziniből könnyen megemertethetik.

1794. január 4. Már ugyan a Nemes Városoknak tudtára vagyon; Hogy bizonyos Horváth Országi Czigányok nagy számú Hamis 20 Krajtzárosokat csinálván, azon 20 Krajtzárosok Magyarországon is sok Helyen tapasztaltattak; ezekre való szorgalmas vigyázat azért a Ns Magistratusnak ujjonnan is meg hagyatík; és hogy ugyan az a Nép között is közönségessé tétessék; azon 20 Krajtzárosok pedig ámbár firmájukra nézve az igaz 20 Krajtzárokkal meg egyeznek, de könnyen meg lehet esmerni abból, hogy mivel Ónból és Czinből vagynak készítve, könnyen lehet őket hajtani s el is lehet törni; és hogy telyességgel igaz hangzásuk nincs vagy nem úgy pengenek, mint az Ezüstök. —

1795. Sz. Jakab hava 2. Az országban némelly meg aranyozott Pénzek nemei úgy mint 38 Kros Ducatos, Peták és Garasok vétetvé észre, hogy azokkal a szegény Nép Aranyok helyében meg ne tsalattasson, ugyanez késedelem nélkül közönségessé tétetvé mindenek a szükséges vigyázásra meg intessenek.

1796. aug. 2. Hamiss Saxoniai Pénz, mellynek neve Guldiner 46 Kros vétetvé észre, hogy kézben forog, az arra való vigyázatra ki ki intetik. —

1798. Boldog Asszony hava 31. Az Országban ismét hamis pénz formálók lenni tapasztaltattak és leg inkább hamis Koronás Tallérokat készítettek, a melyet miről lehessen meg esmerni minden városon a Magistratusnál fel jegyezve meg találtathatik.

A pénz hamisításával van minden valószínűség szerint kapcsolatban az 1798. augusztus 1-én kiadott ama rendelkezés is, mely szerint „szorosan megtiltatik, hogy amint az Oláh asszonyi népeknél szokásba jött, a pénzek semmi szín alatt meg ne aranyosztassanak“, s az ilyen pénzekkel az egyszerűbb embereket meg ne tévesszék.

H. Fekete Péter.

Pénzverés Budapesten 1920—1922. években.

Általánosan ismeretesek azok a vasból készült 20 és 10 filléres érmek, melyek 1920., 1921. és 1922. évszámokat viselnek magukon és KB verdejeggyel vannak ellátva, holott Körmöcbánya ebben az időben már tudvalevőleg cseh megszállás alatt állott, illetve a trianoni békével Csehszlovákiához csatolták. E sajtáságos veretek történetét kutatva és veretési körülményeiket vizsgálva a körmöcbányai háborús pénzveréssel kell mindenekelőtt tisztában lenni.

Az 1892-ben hozott valutatörvény értelmében megállapított kontingens terhére került kiverésre az ezüst 5, 2, 1 koronás, a nikkel 20 és 10 filléres, valamint a bronz 2 és 1 filléres érem. Magán megrendelésre 1914—15. években arany 20 és 10 koronásokat is vertek, sőt amint Ferenc Józsefet IV. Károly váltotta fel a trónon, megtörtént az előzetes intézkedés, hogy az új aranypénzt már Károly király képével verjék. Egyelőre Károly képével csak próbaveretek készültek. Az első világháború közepén már az arany- és ezüstpénz, tehát a tulajdonképeni valuta ritkán volt látható a piacon, eltűnt a forgalomból, de sok nehézség merült fel a nem nemes fémek a Cu, Ni, Sn, Zn beszerzésével is. Ezeket a fémeket a hadászati gyárak is keresték, sőt emelkedett

az egységáruk is annyira, hogy a megnövekedett váltópénz szükséglet előállítására a régi minőségben már nem látszott gazdaságosnak.

Német példára a körmöcbányai pénzverő 1916-tal kezdődőleg pénzügyminiszteri rendeletre foglalkozott a nikkell- és bronzpénzeket helyettesítő vaspénzek előállításának kérdésével. A fémanyag kezelése nem okozott nehézséget. Diósgyőr szállította a szalagokat, de a lapkák megóvása a rozsdásodástól már komolyabb probléma volt. Megpróbálkoztak pácolási eljárással; a pénzverőnek volt is 1916-os veretű 2 filléres vaspénze, amelyik a valószínűleg permanganátos páctól kék felületű volt, mint a puskacső. A pénz nemcsak rozsdáállóvá vált ezáltal, de szép tetszetős külsejű is, csak hogy a nagytömegű aprópénzek pácolására nem állt kellő berendezés rendelkezésre. Így a pácolás a kipróbált módon meglehetősen drága lévén, lekerült a napirendről. Ezután megindultak a kísérletek a sherardirozó eljárás meghonosítására. Közben 1918-ban már forgalomba került a 20 filléres és a 2 filléres, de eredeti lapka kivitelben, minden védő eljárás beiktatása nélkül.

1918. őszén a háború elvesztésével a kegyetlen béke előrevetette árnyékát. A pénzverő gépi berendezésének elszállítását a pénzverő műszaki tisztjei megkezdték. Mire a tanácsköztársaság megalakult, a verőgépek egyrésze a csepeli Weiss Manfréd gyár egyik műhelytermében került felállításra. Akkor már a bankjegyekkel, illetve azok értékével is baj volt és a bizalmi helyzet helyreállítása céljából szóba került új fém pénz verése. Az egyoldalas 200 koronás papírbankjegy helyettesítésére a pénzverő elkészíttette Ferenczi Béni szobrászművésszel a 200 koronás elő és hátlapi tervét (előlapon hármass „dolgozók” állócsoportha „Világ proletárjai egyesüljete” körirattal, hátlapon 200 kor. értékjelzés, évszám és Bp. pénzverdejelzés „Magyar Tanácsköztársaság” körirattal; megtekinthető az állami pénzverő verőszerszám gyűjteményében).

A Tanácsköztársaság 100 napos léte alatt valutaalapító rendelet nem keletkezett. Így a magyar királyság jelképes visszaállítása után újra égető kérdéssé vált a pénzverés problémája. Az ország különösen az aprópénz hiányát jelentette, felhozva, hogy a visszajáró aprópénz helyett gyufát, bélyeget stb. kap a vásárló az eladótól. Az állami pénzverő újból — annál is inkább, mert a vezetőség a mű megindítását szorgos kötelességének tekintette — felvetette a 20 és 10 filléres vaspénz verésének kérdését. A gépek egyrésze verésre készen állott akkor még a csepeli W. M. gyárban, a vaslapkákat a W. M. gyár maga szállította, a verőszerszámok készítésére szolgáló apatövek és esetleg matricák ugyancsak megérkeztek Körmöcbányáról.

Csak hogy valutarendeletet a pénzverő nem tudott kijárni. Az infláció már akkor megindult (sőt már jóval előbb még a háború alatt megkezdődött a koronaérték csökkenése). Hol áll meg, e mikor áll meg az infláció? Senki sem tudhatta előre és azt sem lehetett sejteni, hogy melyik európai valutához kötik az új magyar pénz egység-lábát. Így valutarendeletre az 1920. évben semmi jogos remény nem volt. Már pedig ezáltal a pénzverő igazgatósága legnagyobb zavarba kerülhetett. Ugyanis igen szeretett volna a hatóságok sürgető kérésére aprópénzt verni, de valutarendelet nélkül ez csak a régi valutarendelet által megállapított kereten belül és az ugyancsak régi valuta-rendelet által megszabott külső alakkal lett volna kivihető. Az igazgatóság tisztában volt azzal,

hogy a régi külső alakkal és KB jelzéssel Budapesten pénzt verni pénzverés-etikai szempontból nem illik. A külső alak önkényes, tehát rendelet nélküli megváltoztatása azonban ugyanilyen szempontból még sokkal inkább tiltott dolog. A nehéz helyzetben egyelőre nem tudni ki által készítettett egy új hátlapot, melyen két női akt dinamikus képe látható (megtekinthető a pénzverő verőszerszám gyűjteményében). Ennek az elfogadtatásával óhajtotta a kérdést megoldani. Egyúttal a verőhely és a névjel kérdését is, de az akkori ezernyi napi esemény nem engedte meg a látszólag ily kis kérdések rendezését és a pénzverő egyrészt, hogy aprópénzt nyújthasson a szükségletnek, másrészt hogy üzemét egyáltalán megindíthassa, azzal a jogával, illetve köteleességteljesítésével vélte megoldani a nehézséget, mely szerint az évszám megfelelő változtatásához nem szükséges pénzügyminiszteri rendelet. Hiszen ha a KB-t nem áll jogában külön rendelkezévé válik, hogy az előlapról, azáltal, hogy a megfelelő évszámmal látja el a verőtöveket, felismerhetővé válik, hogy minden pénzdarab Budapesten készült. Természetes ugyanis, hogy 1920-as vagy 1922-es verésű pénz a verési évszám idején már nem készülhetett Kőrmöcbányán, tehát bármennyire is kényes a dolog, mégsem tekinthető értékhamisításnak. Ezt a kényszermegoldást elfogadva, az 1918-as évszámot a matricából eltüntették és a megfelelő évszámú verőtövek itt Budapesten készültek a MÁV gépgyár által rendelkezésre bocsátott műhelyben. Ott is edzették őket. Ezen veretekből ismeretes vas 20 filléres 1920, 1921, nikkel 20 filléres 1922 és vas 10 filléres 1920 évszámmal.

Két dolgot kell még megemlíteni. A gépek felállításánál és megindításánál Kőrmöcbányáról hozott lapkákat használtak fel próbaképpen. A lapkák eredetileg a Kőrmöcbányán 1918-ban vert vaslapkák kellett volna hogy legyenek, de a menekítés gyors és rendszertelen munkája mellett bizony előfordult a vaslapkák között nikkel, bronz és kukorica lapka is. Az ellenőrzés az új gyakorlatlan munkásokkal sokkal nehezebbnek mutatkozott, mint eleinte gondolták. Az is egyik oka volt a zavarnak, hogy később az összes verőgépet leszerelték és áthelyezték a gépgyárba. Így néhány idegen lapkára vert 20 és 10 filléres is forgalomba kerülhetett annakidején. A régi monarchiában a bécsi és kőrmöcbányai vereteket az Osztrák—Magyar Bank hozta forgalomba. A kettészakadás után ez a kérdés sem rendeződhetett egészen 1925-ig. Mivel eddig a Magyar Nemzeti Bank még nem működött, a pénzverő által vert aprópénzt a Központi Állampénztár vette át és hozta forgalomba, sőt adatunk van arra, hogy a IX. ker. Adópenztár is átvett közvetlenül 750.110 darab vas 20 fillérest 150.000 korona névértékben 1922. május 11-én.

Gellért Jenő.

Éremvésőkre vonatkozó adatok a kőrmöcbányai városi levéltárból.

1932. év őszén néhány napig Kőrmöcbányán tartózkodva az ottani városi levéltárban néhai Matunák Mihály főlevéltáros szíves segítségével az egykorú iratokból, főként a régi kőrmöci éremvésőkre nézve több olyan lényeges életrajzi adatot sikerült találni, melyek sem Newald ismert közleményeiben, sem pedig a Stempelsammlung IV. kötetében közzétett levéltári adatok sorában nem fordulnak elő. Érdemesnek tartjuk e néhány adat közzétételét.

Christoff Fuessel 1547., 1554. és 1560. években, mint városbíró szerepel (Stadtbuch p. 70, 93 és 145). 1548., 1549., 1555., 1556., 1557. és 1559. években, mint tanácsstag említve (Stadtbuch p. 80, 85, 129, 131, 137 és 143).

Abraham Eysker 1584-ben „Abrahamb Eysker caelator officinae monetariae“, mint tanácsstag említve (Stadtbuch p. 229). Ugyancsak tanácsstagként említve 1587., 1588., 1589., 1590., 1591., 1592., 1593., 1594. és 1596. években, de 1592-ben „caelatorum praefectus“, 1593-ban pedig „caelatorum magister et prefectus“ megjelöléssel (Stadtbuch p. 257, 261, 265, 269, 273, 275, 277, 279 és 283). 1586. és 1595. években bíró volt, azonban 1595-ben „Sacrae Caesar. Regieque Mattis Camere huius caelatorum prefectus“ megjelöléssel (Stadtbuch p. 251 és 283). 1588-ban eladja házáat 160 frt-ért (Prot. fund. 1574—96. p. 163). Végül 1590. márc. 9-én a lövészegyesület tagjai között említve, mint „Schutzenmeister“ (Prot. Cur. 1590—94. I. l.).

Johann Guett. 1639. és 1640. években, mint tanácsstag említve, de 1639-ben „caelator officinae monetariae“ megjelöléssel (Stadtbuch p. 539 és 541). 1641-ben elhunyt („defunctus“ Stadtbuch p. 543).

A fenti adatok különösen Eysker és Guett személyére nézve hoznak lényeges új adatokat, melyekből kiderül, hogy Eysker még 1592-ben is életben volt (eddig az utolsó adat 1580-ból volt ismeretes róla), Guett pedig 1641-ben hunyt el (eddig az utolsó híradásunk róla 1638-ból volt ismeretes). A közölt adatok, különösen a körmöci eredetű emlékérmek készítőinek meghatározása szempontjából rendelkeznek jelentőséggel.

Huszár Lajos.

Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok.

Esze Tamás a Numizmatikai Közlöny 44—45. évfolyamában felhívja a figyelmet a numizmatikai vonatkozású egyleveles nyomtatványokra, amelyekről a tudomány nálunk kevésbé vett tudomást, pedig összegyűjtésük sok tekintetben segítené a tudományos munkásságot. Hasonlóképp állunk a numizmatikai kisgrafikákkal is. Fordítsuk meg Könyves Kálmán szavát a boszorkányokról: nincsenek, tehát ne essék róluk szó. Nem esik róluk szó, de azért *vannak*. Valószínűleg az alább közlendő lap nem az egyetlen még Magyarországon sem, amely valamely érem kiadását jelenti.

A szóbanforgó rézkarc tükrének mérete 238×140 mm méretű, Kovachich Márton György történetbúvár emlékérmének kiadását jelenti, felső részében az ismert érem mindkét lapja szerepel valamivel kisebb átmérővel, mint a későbbben kivitelezett érem. Mellékesen megjegyezve a metszet jelentékenyen tisztább, így p. o. a mesterjegy láthatatlan a fényképen. Szerzője Mansfeld József György bécsi neves rézmetsző (1763—1817.).

A hirdetmény szövege ez:

„Praes. 30^a Julii 1812

Wienn

An den K. K. Herrn Hofrath und Ober Inspector dann St. Stephanns Ordens Ritter H. Franz Xaver Dreveniak v Taktakeniös

a Schmöllnitz

Ex offo.

9083. Nahmens Allerhöchst Seiner Kaiserlich und Königlich Apostolischen Majestät unsers Allernädigsten Herrn, dem K. K. Herrn Hofrath und Ober Inspector zu bedeuten:

Auf das beydem diesortigen VicePraesidio untern 13ten May d. J. gemachte Ansuchen wird nach gepflogenen Einvernehmen mit der K. hungarischen Hofkanzley gestattet, dass die von einigen Freunden der Literatur zur Ehre des Gelehrten Hungars Martin Georg Kovaschich zu Schmöllnitz ausprägen zu lassen, beabsichtenden etwelchen Stücke silbernen und kupfernen Denkmünzen, auf deren Avers Seite das Brustbild dieses Gelehrten mit der Umschrift Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis auf der Revers Seite aber bloß die Innschrift „In peregratione diplomatice nusquam peregrinus enthalten seyn soll; bey der Münz Städte zu Schmöllnitz ausgeprägt

werden dürfen; jedoch haben die Unternehmer das hie zu erforderliche Medaillen Silber in natura herbeyzuliefern, das Kupfer aber und alle übrige Gestehtungs kosten in so weit sie ab aerario bestritten werden, vollständig zu vergüten. Wornach dann der Herr Hofrath hierwegen die nöthige Einleitung treffen kann. Uibrigens verbleiben Demselben Allerhöchst Seine Majestät in Gnaden gewogen.

Gegeben Wienn den 16ten Julii 1812

v. Leitner m. p.

Thad: Ritt: v. Lichtenfels m. p.
coll."

Az egész szöveg természetesen szintén rézre karcolt.

A közölt példány a soproni bencés gimnázium régiségtárából került elő, amelyben Kovachich írásbeli hagyatékát is őrizték. Az iskolát a németek kifosztották és bomba is érte: a régiségtár maradványait a városi múzeum őrzi.

Sajátos, hogy amikor egy nagynevű tudós emlékérméről van szó, a hírverést szolgáló lapocskán nem annyira az ő érdemeit sorakoztatják fel, hanem a hivatalos engedélyokiratot, mintegy ezzel is jelezve, hogy bár tudósról van szó, olyan, akinek tudománya a felsőbbség előtt is elismert.

Az elkészült érem egyébként ismeretes és a Nemzeti Múzeum gyűjteménye is birtokol belőle ezüst és bronz példányt. Szerzője Karl Henrik.¹ A fentiek szerint tehát a szomolnoki pénzverőben készült.

A numizmatikai vonatkozású kisgrafikák közé sorolnám azokat az üzleti cédulákat, levélfejléceket is, amelyek valamely üzem kiállítási érmeit hozza kisebbítve. Teljessé kiépített gyűjtemény mellett, amely az érmeiken kívül szakirodalmat és katalógusokat foglal magába, ezek se hiányoznak!

Csatkai Endre dr.

Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez.

Talán nem számít műhazafiaskodásnak, ha örülünk, amikor egyes művészeti ág hazánkban korán jó mesterekkel képviselt. Ezért tartjuk közzelendőnek, hogy Kugler Ferenc Pál, a jeles szobrász (1836—1875.) még egy adat kapcsán szorosabban bevonható a magyar éremművészet történetében. A klasszikus felfogású szobrászok e nagytehetségű mohikánja ugyan Huszár—Procopius nagy művében szerepel a 281. oldalon, mégpedig Siklóssy Gyula kerek bronzplakettjével (1869.), a másik két darab azonban csak előkészítő relifeknek számítanak redukálás előtt és inkább arra adat, hogy Kugler művészetében az érem nagyobb jelentőségű lehetett, mint ahogy emléktárgyunk erre következtetni enged. Ezt erősíti meg az Arch. Értesítő 1872-es évfolyamának egyik híre a 261. lapon, mely szerint Kugler a bécsi világkiállítás emlékérem pályázatára felküldte gipszmintáját, azonban Tautenhayn, Schwenzer, Weyr és Cesar nyerték a pályadíjat. A mintákat nyolc napig közszemlére tették. 1925-ben a művésznek akkor még élő öccsénél sajnos a tervezetet nem találtam meg.

Csatkai Endre dr.

Helyreigazítás. Esze Tamás a NK. 1944. évfolyamában megjelent: A nagybánya—munkácsi pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában c. tanulmányának első oldalán a jegyzet rovatban tévesen idézi az én 1905. évben (NK. IV. 93—94) megjelent kis közleményemet II. R. F. állítólagos „munkácsi” pénzverdéről címmel, holott az II. R. F. állítólagos „miskolci” pénzverdéről címet viseli. Nem kicsinyeskedésből kérem a helyreigazítást, de azért, mert így a dolog úgy néz ki, mintha én az Esze Tamás által nekünk tulajdonított lokálpatriótizmustól fűtve már a címben is kétségbe vontam volna a munkácsi pénzverde létezését. Én csak az akkor még meg nem fejtett C—M M—M verdejegyek kérdésével kapcsolatban mutattam rá a miskolci hagyományra, világosan megírván „hogy Munkácson vélt pénzverde, az Lehóczky cikke szerint bizonyos” és azt is, hogy „nem lehet beigazolni azt, hogy volt-e hát tényleg Miskolcon RF-nek pénzverdéje” s hogy „a miskolci hagyományt okmányilag biztosan megerősíteni nem lehet”. Ebből nem lehet kiolvasni azt, hogy én a miskolci verőház létét akartam volna „bizonyítani”.

Leszih Andor.

¹ Leírása NK 1910. 4. 1. 16. szám alatt, képe és leírása Huszár—Procopius, Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. 460. szám.

ÉREMLELETEK

Római pénzleletek Borsod megyében. II. A NK. 1943. évi kötetében (57. oldal) közölt borsodmegyei római pénzleletek óta s részben az azelőtti években is a következő római pénzeket találták Borsodmegyében: *Miskolcon* a Sajópart mellett a Zsarnay-tagon végzett ásátás alkalmával II. Claudius Gothicus rossz ezüst denára Pax Aug hátlapi felirattal, szintén a Sajó partján Salonina ezüst denára Pietas aug felirattal, a Fecskeszögnél pedig Faustina jun. Concordia feliratú denára, a Sajó partja mellett került elő közelebbi megjelölés nélkül Gallienus kopott bronzpénze. *Miskolc—Tapolcán* a fürdő mellett végzett földmunkáknál egy római köztársasági denár Licinius familia (Aulus Licinius Nerva) Babelon II. 137. 24 sz. és a Szent Kereszthegyi barlang felső rétegéből Philippus fil. denára (Romae aeternae). A megye déli sík részén: *Muhi* községben Trajanus (Cos VI PP SPQR), *Tiszatárjánban* és *Sajókeresztúrtban* szintén Trajanus denára, az előbbi helyen . . . princ veretű, *Tiszakesziben* a Szóda-dombon, hol népvándorláskori sírleletek is kerültek elő, két igen kopott IV. századbéli (I. N. Constantinus?) kis bronzpénzt találtak. *Hejőpáiban*: Trajanus kopott denárát és Ant. Pius: Aug pius p m trp cos II feliratú denárát találták. Nagyon fontos lelőhelynek bizonyult a Miskolc melletti *Szirma* község Fáskert nevű területe, honnan házépítés és földmunkálatok alkalmával évek óta kerültek napfényre népvándorláskori sírleletek. Ott idáig a következő római pénzeket gyűjthette össze a múzeum: Crispina (rev: oltár), Hostilianus (Viminacium. PMSC OLVIM An XIII) Gallienus (Pax aeternae) és (Soli cons Aug) egy harmadik igen kopott példány. A leletekből 7 darab II. Claudius Gothicus pénze volt: Laetitia aug,- Jovi victori,- Genius exerci,- Pax aug,- Providentia aug,- Consecratio (templom-) és egy kopott darabon a szelvényben B jelzés. Quintillus (Aeternit aug. N.),- Diocletianus: törött darab,- Aurelianus (Concordia militum),- Maximianus Herculeus (Herculi pacifer)- Licinius: Soli invicto comiti C—S,- és Jovi conservatori augg. SIS. 2 darab. I. Nagy Constantinus: Urbs Roma,- II. Constantinus 2 kopott kis bronzpénz és még 13 kopott bronzpénz. Az ugyancsak Szirma községbeli ú. n. Berekternél II. Claudius Gothicus Consecratio (sas), -Gallienus Dianae aug (szarvas) és I Constantians Victoriae D D Augg Q NN feliratú bronzpénzeit találták. Ezek a Szirmán talált III—IV. századbéli pénzek jó korhatározók a leletekre. Szirmán a B. Miskolci Múzeum ásátást tervez, mert a hely, itt Borsodban, egyik legészakibb részén van a síkvidéki zajig-szarmata területnek és határa így régészeti szempontból is érintkezési helye az északra feljebb, a Sajó és Boldva mentén letelepült germán népfajoknak. A pénzforgalom nyilván mutatja, hogy Alsóborsod fentebb említett helyein inkább Trajanus és Ant Pius stb. pénzeit találják, feljebb északra a germán területen III—IV. századbéliek kerültek elő a földből többségben. Egyes korai pénzek azonban így is eljutottak a felsőbb fekvésű területekre, mint p. o. egy nemrégiben *Sajókazincon* talált Ant Pius denár is (Providentia Deorum). A leleteket a Borsod-Miskolci Múzeum őrzi.

Leszih Andor.

Éremleletek Borsod megyében: A legutóbbi években a következő pénzek kerültek napfényre Miskolc környékén: A *diósgyőri* várban Panciera Antal (1408—12) aquilejai pátriárka ezüst denára (Welzl. II. 9473), Hunyadi Mátyás denára (CNH. II. 232) és egy kopott feliratú friesachi denár, egyik oldalon keresztet és zászlót tartó álló alak, a másik oldalon pajzs. — A *szendrői* vár alatt I. Lipót 1696. évi ezüst polturáját találták. A *miskolci* Avason II. Ferdinánd 1626. évi ezüst 3 krajcárosát.

L. A.

Sásd környéki tallérlelet. Közvetítő ékszerész útján vásárolt tallérlelet jutott gyűjteményembe. A lelet körülményeire vonatkozólag csupán annyit sikerült megtudnom, hogy azt 1947 tavaszán kútásás alkalmával Sásd (Baranya m.) környékén találták edénytörmelékkel együtt. Eredetileg tehát edényben lehetett a földbe rejtve. A lelet 33 darab tallérből áll és pedig: *Erdély* János Zsigmond szükségstallér 1565 (1 db.), Báthori Kristóf szükségstallér 1580 (1), *Svájc St. Gallen* város 1567 (1), *Tirol* I. Ferdinánd 72 kr.-os tallér é. n. (1), Ferdinánd fhg. é. n. 7 változatban (12), *Elsass* Ferdinánd fhg. é. n. (1), *Német-Alföld* II. Fülöp gelderni tallérja 1579 (1), *Lüttich* püspökség De Gerard de Groesbeck 1568 (1), *Németbirodalom Berg (Heerenberg)* grófság IV. Wilhelm é. n. (3), 1577 mellkép b. (1), 1577 mellkép j. (1), 1578 mellkép b. (1), 1578 mellkép j. (1), Friedrich 1578 (1), 1579 (1), *Batenburg* báróság Herman Theodorus 1577 (1), *Lübeck* város 32-es kipper tallér 1573 (2), *Salzburg* érsekség Wolf. Theod. é. n. (2). Az utolsó évszamos tallér ugyan Báthori Kristóf szükségstallérja 1580. évből, de ez nem lehet az elrejtés éve. A salzburgi évszám nélküli tallérok (Wolf. Theod.) 1587—1612 között kerülhettek kiverésre és a Ferdinánd főherceg évszám nélküli tirolai tallérjaival együtt majdnem mind verdefényesek, míg az 1577 és 1578 években vert bergi tallérok eléggé kopottak és elhasználtak. Ezért az elrejtés idejét a XVI. sz. legvégére, esetleg a XVII. sz. elejére kell tenni.

Mérey Andor.

A Magyar Történeti Múzeum Éremtárában feldolgozott éremleletek.

Kiskundorozsma (Csongrád m.). Friesachi denárok. Összesen 109 darab. Luschin 4 (5), 5 (1), 6 (16), 8 (7), 10 (6), 13 (2), 14 (5), 15 (8), 17 (6), 19 (8), 21 (3), 22 (4), 23 (7), 24 (3), 25 (1), 123b (1), 130b (3), 191 (1), 194 (4), 198 (3), 199 (2), 200 (8), 202 (1), 207 (1), 310 (1). *Köln* Engelbert (1216—25) (1), XIII. sz. (1)

Kiskunhalas—Alsóbodoglárpusztá (Pest m.). XV. századi pénzek. Összesen 2312 darab. *Aranypénz* Zsigmond dukát CNH. II. 119A C-R és K-R jeggyel (2), *Velence* Tom. Mocenigo (1414—23) zecchino (1) *Ezüstpénz* Nagy Lajos C. II. 89A (2), 94A (2), *Mária* C. II. 114 (5), 116 (3), *Zsigmond* C. II. 121 (285),

125A (1833), 125B (4), 125C (4), 126 (1), 128 (175). Szörényi bánság (15), Havasalföld Mircea talán (1), Bizonytalan (1).

Szada (Pest m.). XV. századi pénzek. Összesen 81 darab. Zsigmond dukát CNH II. 119A n—R jeggyel (1), denár CHN II. 124A (77), Albert denár CHN. II. 134 (4).

Tápiógyörgye (Pest m.). Friesachi denárok. Összesen 187 darab. Luscheni 6 (12), 8 (3), 10 (3), 13 (3), 14 (7), 15 (7), 17 (8), 18 (1), 19 (10), 22 (2), 23 (13), 24 (11), 25 (20), 26 (2), 29 (4), 119 (13), 123b (5), 124 (2), 130b (3), 131 (3), 132 (2), 152 (1), 153 (1), 155 (1), 158b (1), 165 (1), 183 (1), 190 (1), 191 (1), 194 (11), 198 (5), 200 (7), 204 (5), 205 (1), 207 (3), 213 (2), 214 (5), 297 (1), 337 (1). Luschin non habet (hátlapon állat kereszttel). Köln I. Heinrich (1225—38) denár (1), Konrád (1238—61) denár (1).

Micske (Bihar m.). XVIII—XIX. századi huszasok. Utolsó előforduló évszám 1828. Magyarország M. Terézia K—B 1763, B//EVM—D 1771, Loth. Ferenc K—B 1765 (2), BD//EVM—D 1765, BG//EVM—D 1765, II. József B//EVM—D 1767, 1771, B//SK—PD 1775, 1780, B 1781, 1782, 1783 (3), 1785 (2), 1786 (3), 1787 (10), 1788 (2), E 1787, 1788, G//IB—FL 1772, G 1783, 1784, 1786 (2), 1788, 1789, II. Lipót B 1791, 1792 (2), G 1792 (2), Ferenc B 1792 (2), 1794, 1795, 1796 (6), 1802 (3), 1803 (3), 1804 (4), 1805 (7), 1806 (5), 1808 (4), 1809, 1811 (3), 1813 (2), 1814, (1815 (10), 1818 (8), 1822 (2), 1826 (2), 1827 (8), E 1803, 1804, 1805, 1813, 1815, 1822 (3), 1823 (3), 1824 (3), 1825 (2), 1826 (5), 1827 (13), 1828 (5), G 1795, 1803 (2), 1804 (3), 1809 (2), 1813, 1815, 1822 (2), 1826, 1827 (16), Erdély M. Terézia H—S 1779. Ausztria M. Terézia j. n. 1762, 1809 (2), 1813, 1815, 1822 (2), 1826, 1827 (16), Erdély M. Terézia H—S 1779. Ausztria M. Terézia j. n. 1762, 1763, 1764, 1765 (2), IC—SK 1767 (2), 1768 (2), 1770 (2), 1771, IC—FA 1774, 1780 Loth. Ferenc W—I 1764 (3), II. József A//IC—FA 1779, A 1781, 1784, 1785, 1787, Ferenc A 1802, 1803, 1804 (4), 1806 (12), 1807, 1808 (3), 1809 (2), 1810 (4), 1811 (2), 1812, 1814 (2), 1815 (3), 1817 (3), 1818 (3), 1819 (5), 1820, 1822 (2), 1823 (3), 1824 (2), 1825 (7), 1826 (8), 1827 (11), 1828 (2), Tirol M. Terézia A—S 1773, VC—S 1776, 1778, 1780, II. József F//VC—S 1778, F 1788, 1789 (2), Csehország M. Terézia j. n. 1761, 1763, 1765, EVS—AS 1768, 1771, EVS—IK 1780, Loth. Ferenc P—R 1756, II. József C//EVS—IK 1776, Ferenc C 1802, 1803, 1806 (2), 1808 (2), 1809 (2), 1815 Burgau II. József H//S—C 1771, Ferenc H 1793, Salzburg Hieronymus M 1778, Ferenc D 1808, 1809 (2), Brandenburg—Anspach Alexander 1764, Brandenburg—Bayreuth Friedr. Christ. 1763 (2), 1765, Bajorország Max Joseph 1755, 1763, 1767 (2), 1771, 1773, 1774 (2), Carl Theodor 1785, Württemberg Friedrich 1808, Mainz érs. Emerich Josef 1768. Würzburg püsp. Adam Friedr. 1763, Augsburg város 1763, Nürnberg város 1761, 1763, 1765, 1766, 1767.

Budapest (Fűrj-utca). XVI. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1595. Összesen 805 darab. Magyarország Denárok. Nagy Lajos CNH. II. 94A, I. Mátyás CNH. II. 239A, II. Ulászló CNH. II. 272B K—h, II. Lajos CNH. II. 306A A—V//HK 1526 (2), K—A 1526 (2), K—B 1526 (2), I. Ferdinánd K—B 1525, 1528, 1529 (3), 1530 (3), 1531, 1534 (3), 1535 (6), 1536 (3), 1537 (4), 1538 (2), 1539 (5), 1540, 1541 (11), 1542 (6), 1543 (7), 1544 (4), 1545 (9), 1546 (7), 1547 (9), 1548 (10), 1549 (9), 1550 (14), 1551 (5), 1552 (17), 1553 (5), 1554 (9), 1555 (9), 1556 (4), 1557 (2), 1558 (14), 1559 (8), 1560 (6), 1561 (9), 1562 (5), 1563 (10), 1564 (4), 1565 (4), bizonytalan (2), N—C 1555 Miksa K—B 1565 (4), 1566 (13), 1567 (14), 1568 (11), 1569 (9), 1570 (13), 1571 (12), 1572 (10), 1573, 1574 (4), 1575 (11), 1576 (15), 1577 (22), 1578 (10), H—S 1576 (2), Rudolf K—B 1578, 1579 (5), 1580 (25), 1581 (33), 1582 (9), 1583 (11), 1584 (23), 1585 (26), 1586 (20), 1587 (11), 1588 (17), 1589 (21), 1590 (17), 1591 (15), 1592 (16), 1593 (11), 1594 (7), 1595, bizonytalan (2), egy lapú veret, N—B 1581, XVI. századi denárok egykorú hamisítványa (4), Obolusok I. Mátyás CNH. II. 244 K—P alatt rózsza, Miksa K—B 1572, 1575, Rudolf 1578 (2), 1579, 1592. Erdély Báthori Zsigmond tallér 1591, Ausztria II. Rudolf féltallér O 1591, Tirol I. Ferdinánd (1521—64) féltallér é. n., Ferdinánd fhg. (1564—95) tallér é. n. (2), Brandenburg—Küstrin Johann garas 1545, Szászország Ernestini-ág Johann Casimir és Johann Ernst tallér 1582. Albertini főág August tallér 1563, 1564, Liegnitz—Brieg Friedrich garas 1542, 1545, Passau püsp. Ernst. v. Bayern (1517—40) fillér, Pfalz XVI. századi fillér, Csehország weisspfennig II. Ulászló (8), II. Lajos (2), I. Ferdinánd é. n. (4), é. n., de császári címmel (1), 1563, 1564 (2), Miksa 1565, 1568, 1569, 1571 (2), 1575, 1576, II. Rudolf 1584, 1585, Lengyelország félgaras Kasimir (1444—92) (2), Albert (1492—1501) (10), Alexander (1501—06) (19), I. Zsigmond é. n. 1507, 1509 (2), 1510 (2), 1514, bizonytalan (3), garas 1527, dutka III. Zsigmond 1590, Schweidnitz II. Lajos félgaras 1519, 1525, 1526 (7), bizonytalan (3), Litvánia I. Zsigmond félgaras 1549, III. Zsigmond dutka 1591, Riga város Báthori István dutka 1583, garas 1581 Danzig város I. Zsigmond garas 1556, Elbing város I. Zsigmond garas 1533, Porosz hercegség garasok I. Zsigmond 1529, 1530, 1533, Albert 1533, 1537 (2), 1540, 1541, 1544, 1545 (2), 1546.

IRODALOM

Huszár Lajos: Bethlen Gábor pénzei. Erdélyi Magyar Tudományos Intézet kiadása, Kolozsvár, 1945. 8° 122 l. XIII. t.

Az újkor egyik legnagyobb pénzromlásának Erdélyre éreztetett hatásával foglalkozik a szerző ebben a könyvében. Nemcsak a kellemes olvasmányt, hanem ezen igen mozgalmas kornak egy érdekes és kiváló történelmi, valamint numizmatikai tanulmányát óhajtánók a következőkben ismertetni.

Huszár Lajos dr. könyvének első részében Bethlen uralkodásának pénztörténetileg élesen elváló 3 korszakának történetével, második részében a pénzverdének működésével ismerteti meg minket, majd Bethlennek megjelent pénzeit részletesen tárja eléink írásban és képekben, amiáltal sokban járul hozzá ahhoz, hogy ennek a kornak pénzverését teljes egészében megismerhessük.

Bethlen Gábor 16 évi uralkodása (1613—29.) idejében a pénzverésben három egymástól élesen elválasztható korszakot lehet megkülönböztetni. Az első korszakban, amely 1613—20-ig tartott, majdnem kizárólag arany pénzeket vertek. Az ebben korszakban vert ezüstpénzek nagyon ritkák, úgyhogy az aprópénzek, amelyek forgalomban voltak, túlnyomórészt idegenből kerültek Erdélybe. Ezek is főleg Lengyelországból, ahol abban az időben az európaszerte elterjedt pénzromlás folytán már igen silány minőségűek voltak. Ez okozta azt, hogy elfogadásukat igen sokan megtagadták. 1616-ban Gyulafehérváron országgyűlésnek kellett határozatot hoznia abban az irányban, hogy a lengyel dutkákat (három garasosak) fizetési eszköz gyanánt mindenki tartozik elfogadni, amennyiben azok nem vas, réz vagy ónból valók. Ennek dacára mindenki idegenkedett tőlük, mert félték a hamis pénzekről. 1619-ben végleg beszüntették az ezüstpénzek verését, hogy ezáltal akadályozzák meg azoknak külföldre való áramlását és a silány külföldi pénzekkel való kicserélését. Az aranyat még a régi jó minőségben verték, mert a török portának, amelynek Erdély adófizetője volt, küldték azokat. Ezért is olyan ritkán lelhetők.

A tulajdonképeni infláció korszaka a második korszak, amely 1620—25-ig tartott és amelynek fő jellemvonása, a fejedelem harca a rossz pénzzel. 1620-ban, miután II. Ferdinánd császárt legyőzte, lett Bethlen Gábor erdélyi fejedelem magyar király és ezen időtől fogva kezdte pénzeit, amelyek eddig egészen erdélyi típusúak voltak, a magyar pénzekhez hasonlóakká veretni. A nikolsburgi béke után is, amikor tulajdonképen megszűnt Magyarország királya lenni, folytatta pénzeinek magyar típusban veretését. — 1620-ban már nagy mértékben folyt a rossz lengyel pénzek beáramlása és az ellene való védekezés. Még bonyolódott a pénzforgalom azzal is, hogy mindenféle pénz nemek kezdtek forgalomba jönni és az emberek nem ismerték ki magukat köztük. — 1623-ban a fejedelemnek a portát arra kellett kérnie, hogy fogadja el a fizetendő adót silányabb ezüst pénzekben is, mert a „jó pénz“ kifogyott. — Bethlen próbálkozott azzal is, hogy jobbminőségű pénzeket verjen, de ez nem vezetett sikerre, mert a környező államokban rossz pénzek lévén forgalomban, az aránylag jobb erdélyi pénzek hamarosan kiáramlottak, hogy helyet adjanak a rosszabb külföldi pénzeknek. Ezek a pénzügyi, valamint a rossz közgazdasági viszonyok indították a fejedelmet arra, hogy II. Ferdinánd császárhoz küldöttiséget küldjön, kérve őt a pénzromlás leküzdésében való együttműködésre. A császár meg is ígérte ezt, azonban azonnal nem tudott segíteni. Az árak letörése csak lassan ment, az emberek, akik megszokták, hogy a rossz pénz idejében gyorsan meggazdagodhattak, nehezen illeszkedtek bele a rendes viszonyokba. Legnagyobb nehézség az, hogy a császár pénzeit Erdélyben, a fejedelem pénzeit a császár fennhatósága alatt levő részekben nem szívesen fogadták el. Ezen korszak, amely 1625—1629-ig, a fejedelem haláláig tart, a harmadik korszak.

A kitűnő történeti részt követi a könyvben a nemkülönbben nagyon érdekesen és sok tudással megírt második rész, amely Bethlen 9 pénzverdájának ismertetése. Ezek: Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Nagybánya, Körmöcbánya, Kassa, Oppeln-Ratibor, valamint Munkács.

Nagyobb jelentőségre tettek szert ezek közül Gyulafehérvár, Nagybánya és Kassa. Brassó város önállóan vert pénzeket még Bethlen uralomra jutása előtt. Főcélja a város pénzverésének az volt, hogy Bátor Gábor erdélyi fejedelem ellen viselt háborúhoz a szükséges pénzt előteremti. A város polgársága adta a pénzveréshez ezüst tárgyait az ötvös céhnek, amely ezekből azután pénzt veretett, mely pénzek azonban inkább szükségpénz jellegét viselték. Kolozsvár mondható Bethlen első nagyobb verdájának. Itt 1613—18. között folyt a pénzverés, majd a fejedelem 1618-ban áttette a verdét Gyulafehérvárra (1618—22.). Erről a verdéről maradt a legkevesebb írásos adat, úgyhogy történetének ismeretéhez csak a megmaradt, ott készült pénzek jelentik a kútforrást. 1622-ben Nagybánya emelkedett nagyobb jelentőségre. Ide Bethlen még Körmöcbányáról is hozatott szakmunkásokat. Külön érdekessége volt a nagybányai verdének, hogy magánosok is verethettek ott pénzt, ha a veréshez szükséges nemesfém anyagot beadták. Természetesen a verde levonta ez esetben a verés után járó illetéket. Körmöcbánya 1619. szeptembertől volt a fejedelem kezében, de csak 1622-ig vertek itt pénzt, miután 1622-ben a nikolsburgi békében a város ismét császári fennhatóság alá került. A fejedelem Kassán jobbminőségű pénzt igyekezett veretni mint Körmöcön, igyekezetét azonban nem koronázta siker az említett okok miatt. 1625-ben Kassa város polgársága vette bérbe a verdát, azonban igen sok kellemetlenséget és gondot okozott a fejedelemnek azzal, hogy rendetlenül fizette a kikötött bérösszeget. Ezenfelül vertek még Bethlen nevére pénzeket Oppeln és Ratibor sziléziai hercegségekben is, mely hercegségek a császár ellen viselt első háború után kerültek rövid ideig a fejedelem birtokába. Rövid ideig Munkácsra is folyt pénzverés, mely nagyobb jelentőségre nem emelkedett és az itteni verést az jellemzi, hogy a legsilányabb pénzek innen kerültek ki. Huszár Lajos könyvének harmadik, befejező része tartalmazza az említett korban vert pénzek Corpus-szerű leírását és képes ábrázolását, valamint táblázatban a súlyadatokat is. Reméljük, hogy a szerző, akinek ez nem az első hasonló tárgyú műve, folytatni fogja ezen a téren értékes működését.

Szalay-Berzeviczy László.

August Loehr: Österreichische Geldgeschichte, Wien, Universum 1946. 8° 89. I. XVI. t. Az osztrák pénz történetének vázlatát nyújtja, de nem a pénzverés külső változásai alapján, hanem a gazdaságtörténettel összefüggő pénztörténeti szempontok szerint. Bevezetésképpen megismerteti az osztrák pénztörténet eddigi műve-

lőivel, a bécsi éremtár e téren kifejtett jelentős tevékenységével és általában ezen tudományágban eddig elért eredményekkel. Majd pontos meghatározásokat ad az érem és pénz (Geld und Münze) elkülönítésére és a fogalmak tisztázása után rövid, de tartalmas összefoglalásokban vetíti fel az osztrák pénzverés egyes jelentős fázisait. Ezek közül különösen a friesachi denárok és bécsi fillérek fejezete érdekel minket az igen szoros pénzügyi kapcsolatok következtében, hiszen mindkét pénzfajnak állandó forgalma volt Magyarország területén. Majd a Habsburg-kori pénztörténet keresztnetszétét nyújtja. Ez már teljes egészében figyelmünkre tarthat igényt, mert a korabeli magyar pénzverés ennek szerves része volt. Különös érdeme e tanulmánynak hogy a közismert részletproblémák mellőzésével a nagy összefüggések megvilágítására fekteti a fősúlyt és így jó áttekintő képet nyerünk az osztrák pénztörténet alakulásairól, fordulatairól és az egyes pénzügyi reformok egymásutánjáról.

Numismatische Zeitschrift, Wien 71. k. 1946. évf. Hosszú szünet után tekintélyes formában és értékes tartalommal jelent meg újra a bécsi Num. Gesellschaft annyi éven át nélkülözött kiadványa. Mint mindig, ezúttal is számos magyar érdekű közlést találhatunk a tanulmányok sorában. Közéről érdekel mindjárt A. Loehr bevezető cikke „Anfänge der Medaille in Österreich“, melyben Heräus tevékenységét ismerteti. Különösen jelentős azonban E. Holzmaier átfogó nagy tanulmánya „Münzgeschichte der österreichischen Neufürsten“, melyben a többi között részletesen ismerteti Zrínyi Miklós, Batthyányi Károly és Lajos és Esterházy Miklós vereteit a történeti adatokkal együtt. Ugyancsak Holzmaier ismerteti egy rövidebb cikkben az 1767. évi magyar réz féldenárt. Ezt az éremfajt tudvalevőleg Bécsben verték és ő most részletes levéltári adatokkal megvilágítja veretésének egész hátterét és történetét. Végül sok érdekes és tanulságos anyagot ölel fel K. Reitmann cikke „Der Münzenhandel in Österreich“. Ismerve Bécs jelentős szerepét, különösen a XIX. sz. folyamán a nemzetközi éremkereskedelem terén, a feldolgozás mindenképpen figyelmet érdemel. Számunkra azonban különösen is jelentős a gyakori magyar vonatkozások következtében.

Dr. Bükky József: A papírpénz fejlődésének történelmi vázlata. (Különös tekintettel Angliára.) Budapest, 1947. Káldor György könyvkiadóvállalat. A papírpénz történelmi kialakulásával szakíróink eddig nem foglalkoztak, a külföldi irodalomban sem találunk erre vonatkozó összefoglaló munkát. A szerző most megjelent könyve ezt a hiányt pótolja. Pontos tájékoztatást nyújt a pénztörténetileg fontosabb államok papírpénzének fejlődéséről, annak gazdasági okairól, az első kibocsátási kísérletektől kezdve 1935-ig. Főbb eredményei a következők:

Kínában a papírpénzt már Krisztus születése előtt ismerték. Kr. e. 2697-ben kiadott pénzeknek két példánya ismeretes, ezek fatábláról nyomtatva készültek, anyaguk a papírhoz teljesen hasonló kartonszerű textilanyag. A jegyek rajza öt ércpénzt ábrázol, a kép körül félkörben a következő jelmondatot olvashatjuk: „Alkold meg amire képes vagy és használd fel hasznosan.“ Európában az első tulajdonképeni papírpénzt a hollandok adták ki az 1566-ban vívott szabadságharcukban. A pénz alakja az ezüstérmékhez hasonlóan, kerek volt.

A mai értelemben vett papírpénz fokozatos fejlődése a bankok fejlődésével függ össze. Az államokban egyidejűleg forgó hazai és külföldi, különböző értékű pénznemek hozták létre a középkor végén a modern értelemben vett bankokat. A bankok feladata volt a változó értékű állami pénz mellett, a kereskedőknek szükséges állandó értékű és nemzetközi számításban egységes „bankpénz“ (tulajdonképen könyvelési pénz) forgalomba hozatala. A velencei, gènesi, amsterdami, hamburgi és nürnbergi bankokat eredetileg ily célból alapították. A firenzei bankok más természetűek voltak, ezek papírpénzt bocsátottak ki ércpénznek a bankoknál való letétele ellenében. A papírpénz forgott, a letét érintetlen maradt, a bankár pedig a letét őrzéséért díjat kapott.

Az első bankjegyet a stockholmi bank adta ki 1656-ban. A bankjegy lényegében a bank által kibocsátott, felmutatásra szóló értékpapír, melyet a bank első kérésre fémpénzre bevált. A beválthatóságot a bank ércpénz-fedezete biztosítja. Kezdetben a bankjegyeknek törvényes árfolyamuk és kötelező forgalmuk nem volt, így csak fémpénz helyettesítőnek tekinthetjük azokat. A XIX. század első felében a fejlődő ipar és kereskedelem, valamint a háborúk által igényelt hatalmas összegek előteremtése érdekében az államok a bankjegy szerepét kibővítették és törvényes fizetőeszköz jelleggel ruházták fel. A bankjegyeket a nagyközönség alig használta, mivel azok főleg csak nagy címletekben bocsátottak ki. A fejlődés ezen szakaszában a bankjegy a kereskedelem szolgálatában forgott mint fizetőeszköz, főleg kereskedelmi pénznek tekinthetjük. A XIX. század második felében a bankjegy még fémalapon nyugvó, de valószínűs pénz, lett — kisegítő pénznek nevezhetjük —, a csereügyleteknél már fontosabb szerepet játszott, mint a fém. Az államok különböző biztonsági intézkedésekkel igyekeztek a papírpénz iránti bizalmat fokozni, elsősorban ércfedezet biztosításával. Még általános a felfogás, hogy a jegyeket kívánatra ércpénzre kell beváltani, de a század fordulóján kialakult tapasztalat azt mutatta, hogy a közönség a bankjegyeknek aranyra való beváltását csak ritkán igényli. A jegyek elvileg még beválthatók ércpénzre, de a bankok az érckészlet szaporító beváltását csak ritkán igényli. A jegyek elvileg még beválthatók ércpénzre, de a bankok az érckészlet szaporító beváltását csak ritkán igényli. A jegyek elvileg még beválthatók ércpénzre, de a bankok az érckészlet szaporító beváltását csak ritkán igényli. A jegyek elvileg még beválthatók ércpénzre, de a bankok az érckészlet szaporító beváltását csak ritkán igényli.

Dr. Büky József gondos előkészületek alapján megírt munkája úttörő irodalmunkban. A tárgyalt kérdések szakszerű megvilágításával és kimerítő alaposágával értékes forrásanyagot nyújt a pénzülmélet művelőinek.

Dr. Csillag Ferenc.

Dr. Büky József : A pengőtől a forintig. Különlenyomat a „Budapest“ 1946 augusztusi számából. A szerző a pengővaluta drámai pályafutását nyomunkövetve, a felszabadulás utáni Magyarország pénzügyi újjászülését ismerteti. A napjainkban lezajlott példátlan infláció egyes részeseményei oly gyorsan peregtek le szemünk előtt, hogy azt ma már részleteiben alig tudjuk áttekinteni. A cikk részletesen ismerteti a szédületes ütemben egymást követő bankjegykibocsátásokat, közben összefoglaló képet ad az időnként elért bankjegyforgalom csillagászati összegéről. A pengővaluta pályafutása a pénztörténelemben eddig egyedülálló nagyságú cimlet kiadásával — a 100 millió B pengőssel ért véget, átadva a helyét az értékálló forintnak.

Dr. Csillag Ferenc.

Egyéb megjelent cikkek és tanulmányok.

- Vernon L. Brown, Hungarian inflation currency, The Numismatist 1947. I. 97. 1.
 Beck Ö. Fülöp emlékkiállítás katalógusa, Budapest, 1947. 8° 13 (számozatlan) 1.
 Alföldi András, A Dunántúl felé terjeszkedő korarómai kereskedelem új nyomai, Magyar Múzeum 1946. 52—57. 1.
 Alföldi Mária, Constantius Caesar újtípusú aranyérme, Magyar Múzeum 1946. 16—19. 1.
 B. k., A kerékmotívum a numizmatikában, A Kerék 1944. ápr. sz.
 Darnay (Dornyay) Béla, Újabb nagy numizmatikai kincs a Balatoni Múzeumban, Keszthely és Vidéke VI., 1944. 37. sz.
 Frey Imre, Magyar pénzverés a vegyesházi királyok korában, Kalangya XIII. 1944. márc. 15. 124—132. 1.
 Eduard Holzmair, Der ungarische halbe Kupferdenar aus dem Jahre 1767, Num. Zeitr. Wien, 71. 1946. 75—76. 1.
 Huszár Lajos, A magyar éremművészet gyökerei, Lyka Károly emlékkönyv 1944. 158—164. 1.
 Huszár Lajos, A magyarországi protestantizmus érmészeti emlékei, Egyháztörténet II. 1944. 260—280. 1.
 Huszár Lajos, Rudnay Sándor emlékérmének viaszmodellje, Magyar Múzeum 1945. okt. 35—38. 1.
 Huszár Lajos, Az abonyi lelet, Magyar Múzeum 1945. 72—74. 1.
 Huszár Lajos, Régi pest-budai keresztelők érmek, Budapest, II. 1946. 1. sz. 19—20. 1.
 Huszár Lajos, Moneta Budensis, Budapest, III. 1947. 229—230. 1.
 Éremtár 1944. évi szaporulat, Magyar Múzeum 1945. 89—91. 1.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Megkésve több olyan elhalálózásról szereztünk tudomást, melyek oka még a háborús eseményekben keresendő. Ezek a következők: **Beck Ö. Fülöp** a kiváló szobrász és éremművész, aki 1945. I. 31-én tünt el, **Fleissig József** az Angol-Magyar Bank volt igazgatója, **Kelényi B. Ottó dr.** szföv. főkönyvtárnok, **Klein András** banktisztviselő, **Lőry Pál** építészmérnök, **Újdiósgyőr**, **Palóczi Edgár** tanár és **Pálfy Antal** múzeumi gyakornok, Kolozsvár. Az utóbbi két évben (1946—1947.) is azonban elég súlyos veszteség érte a társulatot számos régi tagjának elhalálózásával. Így 1946. I. 31-én húnyt el **Nagy Zoltán** banktisztviselő, 1946. XII. 2-én távozott el az élők sorából **Zimmermann Lajos dr.** ügyvéd, társulatunk egyik megalapítója és megszervezője, majd hosszú időn keresztül volt titkára, ügyvezető alelnöke és végüelnöke. 1947. VI. 29-én halálozott el **Fazekas Géza dr. ny.** városi tanácsnok Kiskunfélegyházán, 1947. VII. 5-én pedig **Zachár Antal ny.** szföv. közp. igazgató, társulatunk seniora 90 éves korában. Ugyancsak e két év folyamán húnytak még el, de közelebbi időmeghatározás nélkül a következők: **Ágotay Ernő ny.** MÁV műsz. főtanácsos, Sopron, **Csucsay János polg. isk. tanár**, Celldömölk, **Hámory L. Aladár ny. tanár**, Kaposvár, **Horváth Adolf János ny. tanár**, Nagymaros, aki a leletadatok szorgalmas gyűjtögetésével végzett hasznos munkát, **Lajos János tanító**, Csongrád, **Ötvös Leó ny.** MÁV intéző, **Szaffka Dénesné kúriai bíró özvegye**, **Zalatnay József ny.** ezredes, Káva, aki hosszabb időn keresztül, mint éremkereskedő eredményesen vett részt a hazai éremgyűjtés fejlesztésében, végül **Zsidó Péter** községi irodatiszt, Kiskunmajsa. Kegyelettel őrizzük valamennyi emlékét.

Általános események. A társulati összejevetelek 1946—47. fordulóján a téli hónapokban fűtési nehézségek miatt csak a kis könyvtárszobára korlátozódtak, azóta azonban megint a szokott

régi keretek között tartjuk meg a heti összejöveleteket. 1947 elején értékes ajándék birtokába jutott a társulat, minthogy dr. Donogány Zakariásné úrnő a Zimmermann Lajos dr. hagyatékából származó numizmatikai könyveket és egy páncél éremszekrényt az elhunyt végső kívánságához képest a társulat számára engedte át. Aránylag rövid idő leforgása alatt ez már a harmadik értékes hagyaték a társulat számára. Az 1947. évi közgyűlés társulati jutalomérem alapítását határozta el, mely minden évben egy példányban fog kiadásra kerülni az egyetemes éremtan legkiválóbb művelői között. Sikerült a társulat tagjai részére a forgalomba nem került 1946. évi veretű 5 Ft-os éremből korlátozott mennyiséget biztosítani. Résztvett a társulat 2 tagja az 1948—49. évben kibocsátandó emlékpénzek tervpályázatai felett ítélkező zsűrin. Az aranybejelentési rendelet és vagyon-dézsma rendelet kapcsán a társulat — részint más rokon egyesületekkel egyetértésben — lépéseket tett az éremgyűjtemények mentesítése érdekében és a megjelent rendeletek tekintettel is voltak a történelmi becsű numizmatikai anyagra. A társulat 45 éves fennállása emlékére Csucs Ferenc éremművész tagtársunk készített művészi emlékérmét.

Kiadványok. A társulat kiadásában „Moneta Prisca” címen új kiadványsorozat jelent meg Werkner Zsigmond tagtársunk anyagi támogatásával, melynek egyes füzetei tanulmányokat ölelnek fel valamelyik világnyelven az egyetemes éremtan köréből. Az első füzet 1947. végén jelent meg „Louis Huszár, Attila dans la Numismatique” címen.

Serlegvacsorák. A hagyományos társulati serlegvacsorát 1946-ban dec. 12-én tartottuk meg, melyen Faludi Géza dr. emlékezett meg *Szentgáli Károlyról*, 1947-ben pedig dec. 11-én szenteltük a serlegvacsorát *Beck Ö. Fülöp* emlékére és az emlékbeszédet ez alkalommal Reményi József mondta el. Az ostrom viharai között elveszett régi serleg pótlására Kelényi László ajándékozott új ezüstserleget és ez szolgálja 1946. óta a nemes célt.

Kirándulás. 1946. VI. 16-án Visegrádra tettünk kirándulást 12 résztvevővel a Schmidt Béla előzékenységéből rendelkezésre bocsátott teherautó segítségével. 1947-ben közbejött akadályok miatt a tervezett kirándulás elmaradt.

A társulat **debreceni csoportja** működését eredményesen folytatja. összejövelei egyre gyakoribbak a vezetőség lelkes munkája következtében.

Felolvasások. 1946. III. 28-án *Huszár Lajos dr.* olvasott fel „Egy fejezet Erdély pénz-történetéből” címen, május 28-án *Esze Tamás dr.* „Új adatok a Rákóczi-kor pénztörténetéhez” címen. Június 27-én *Faludi Géza dr.* ismertetett ritka érmekeket „Numizmatikai különlegességek” címen és ugyanakkor *Reményi József* tartott rövid megemlékezést Berán Lajosról. Szept. 9-én *Gellért Jenő* ismertette a forintverés előzményeit és *Reményi József* olvasott fel „Mit kell tudni az emlékéremről” címen. Okt. 17-én *Tersztyánszky Jenő dr.* ült a felolvasó asztal mellett „A dór stílus a görög pénzverésben” c. értekezésével, végül nov. 14-én *ifj. Alföldi András dr.* mutatta be „A római kereskedelem új nyomai a Dunántúlon” c. tanulmányát. 1947-ben ápr. 24-én *Faludi Géza dr.* kezdte el a felolvasásokat „Egy öreg numizmatikus feljegyzései” című megemlékezéseivel, majd május 29-én ugyancsak ő emlékezett meg Telcs Ede 75-ik születésnapjáról és ez alkalommal még *Reményi Józsefné* is felolvasott „Reményi, az érem és én” címen. Jún. 26-án *Alföldi Mária dr.* mutatta be „A comes sacrarum largitionum hivatala a bizánci pénzverés tükrében” c. tanulmányát, okt. 30-án pedig *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „Olasz eredetű Attila érmeke” c. értekezését, míg végül nov. 27-én *Tersztyánszky Jenő dr.* volt a felolvasó „A görög pénzverés dór stílusának elterjedése” c. dolgozatával. A felolvasások hosszú és egyben változatos sora örömdetes érdeklődést váltott ki a tagok részéről.

Társulatunk összejöveleit minden hét csütörtökén tartja d. u. 6—8 óra között a társulat (Budapest, VIII. Csepregy-u., 4. II. 15.) helyiségében. Összejöveleinket készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén bármilyen felvilágosítást óhajt. A társulat könyvtára és gyűjteménye ugyanezen időben áll a tagok rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az esedékes tagdíjakat kérjük a társulat javára az 51.010 sz. postatakarékpénztári csekkszámlán befizetni. Régi alapító tagjainkat kérjük legalább egy fővárosi rendes tag tagsági díjának megfelelő összeget fizetni, mert a kétszeres pénzromlás következtében minden régi alapítvány megsemmisült. A társulat ügyvezető alelnöke (*Huszár Lajos dr.* Magyar Történelmi Múzeum) a társulatot érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

Új társulati tagok. 1946. és 1947. években a következő új tagok kerültek felvételre.

- Auer Miklós*, vegyész, Budapest, II., Eszter-u. 13. — 1947. XII. 11.
- Balogh József*, cipész, Szekszárd, Wesselényi-u. 10. — 1947. IV. 10.
- Baross János*, M. N. Bark felügyelő, Budapest, VIII., Mária-u. 29. — 1946. VI. 13.
- Bánki Tibor*, rendőrezredes, Budapest, VII., Damjanich-u. 26/b. I. 5. — 1946. IV. 10.
- Bányai Ferenc*, könyvkötő, Szekszárd, Tinódi-u. 14/a. — 1947. IV. 10.
- Bátor Béla*, ékszerész, Budapest, IV. Régiposta-u. 15. — 1946. XII. 12.
- Béres István*, áll. tanító, Pestszenterzsébet, Ferenc József-úti iskola. — 1946. XII. 12.
- Csatkai Endre dr.*, múzeumi igazgató, Sopron, Képezde-u. 9. — 1946. XI. 7.
- Csepely Béla*, szföv. tisztviselő, Budapest, XI., Otthon-utca 1. — 1946. IV. 11.
- Csongor Győző*, egyet. tanársegéd, Debrecen, Központi Egyetem — 1947. X. 9.
- Dandó Antal*, Borsodnádasd. — 1947. IV. 10.
- Doró Gábor*, áll. tanulm. felügyelő, Kispest, Toldi-utca 19. — 1946. IV. 11.
- Ényi Károlyné*, Budapest, V., Koháry-u. 14. IV. 12. — 1947. X. 9.
- Fonyódi Sándor*, talajtechnikus, Budapest, XIV., Ajtósi Dürer-út 9. II. 2. — 1947. V. 8.
- Fővárosi Könyvtár*, Budapest, VIII., Reviczky-u. 1. — 1947. XII. 11.
- Gaál József*, takptári igazgató, Pápa, Csáky-u. 2. — 1947. V. 8.
- Garam Jenő dr.*, tanügyi főtanácsos, Budapest, XII., Tarcsay Vilmos-út 19. — 1947. XII. 11.
- Gombos Tiborné*, ny. műsz. s.-tiszt, Kispest, II., Baross-u. 65. — 1947. VI. 12.
- Hámori János*, magántisztv. Budapest, III. Emőd-u. 70. — 1947. X. 3.
- Jancsó Vilmos*, szföv. kertészeti aligazgató, Budapest, IV., Egyetem-u. 6. — 1947. XII. 11.
- Kelényi Lajos dr.*, ügyvéd, Budapest, V., Teleki Pál-u. 17. — 1946. XII. 12.
- Kocsis László*, gépészmérnök, Csepel, Weiss Manfréd-gyár. — 1946. XII. 12.
- Kövér Péter*, v. ht. irt. őrm., Igal, Kossuth Lajos-u. 34. — 1947. VI. 12.
- Krón Kelemen*, erdőmérnök, Pécs, Erkel Ferenc-u. 2. — 1947. II. 13.
- Lehotzky János*, rt. igazgató, Budapest, II., Mártirok-útja 29. — 1946. V. 9.
- Lévay Miklós*, szföv. főkezelő, Kispest, II., Főter 7. — 1947. XI. 13.
- Liskó Elemér*, numizmatikus, Budapest, IX., Lónyai-utca 4. — 1947. X. 9.
- Makara Pál*, ig. min. számlellenőr, Budapest, XI., Budafoki-út 15. I. 2. — 1947. IV. 10.
- Nagy Lóránt dr.* törv. bíró, Baja, Törvényszék. — 1947. X. 9.
- Pap György dr.*, ügyvéd, Budapest, XIV., Vorosilov-út 61. — 1947. II. 13.
- Puder Sándor dr.*, orvos, egyet. m. tanár, Budapest, V., Nádor-u. 14. — 1947. X. 9.
- Rózsa Gyula*, kárpitosmester, Kispest, Holbész-u. 25. — 1947. III. 13.
- Schweighofer Domonkos*, áll. gazd. tanár, Pápa, Kossuth-u. 24. — 1947. V. 8.
- Szalay-Berzeviczy Dénes dr.*, áll. gazd. felügyelő, Győr, Zrínyi-u. 46. — 1946. II. 7.
- Szarka László*, áll. tanító, Pestszenterzsébet, Alpár-u. 14. — 1946. XII. 12.
- Szombath Ferenc*, forg. adóhiv. tisztv., Sárvár, Budai Nagy Antal-út 46. — 1947. XII. 11.
- Táborny Jakab*, papirkereskedő, Budapest, XIV., Csáktornya-u. 13/A. — 1946. IV. 11.
- Tolnamegyei Múzeum*, Szekszárd. — 1947. IV. 10.
- Tóth Miklós dr.*, külügymin. s.-titkár, Budapest, V., Géza-u. 1. — 1947. X. 9.
- Tölgyesi Ferenc*, áll. üzemi tiszt, Budapest, X., Kendeffy-u. 1. — 1947. X. 9.
- Vály László*, ny. jb. alelnök, Balassagyarmat. — 1946. XI. 7.
- Wittenberger Zoltán*, OTI tisztviselő, Újpest, Lőrinc-utca 132. I. 2. — 1946. VIII. 8.
- Záborszky János* ref. lelkész, Paks. — 1946. II. 7.

DEUTSCHER AUSZUG

G. Faludi: Karl Szentgáli. Lebenslauf und Arbeit des verstorbenen Sekrätters und Kustos der Sammlungen der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft.

A. Kerényi: Der Fund von Nagykágya. In der Gemeinde Nagykágya wurden zusammen mit verschiedenen silbernen römischen Gegenständen 191 Denare gefunden. Alle Stücke waren republikanische Prägungen, darunter 21 barbarische Nachahmungen. Der Fund beinhaltet Prägungen von 2 Dezennien, wie es in solchen Fällen meist üblich ist. Die neueste Prägung ist ein Denar der Claudia gens aus dem Jahre 43 v. Chr. bzw. nach Grueber 38 v. Chr. Nachdem das Stück sehr gut erhalten ist, dürfte es knapp nach 38. vergraben worden sein.

Maria Radnóti, geb. Alföldi: Einige Bemerkungen über das Personal und Arbeitsweise der kaiserlich römischen Prägestätte. Im ersten Teil wird die Herstellung der Münztypen und Prägestöcke beschrieben. Dieser Vorgang konnte im Osten, in Nicomedia am Anfang des IV. Jahrhunderts besonders gut beobachtet werden, da die Stätte infolge politischer Verhältnisse von den übrigen Stätten abgeschnitten war und fremde Einflüsse nicht zur Geltung kamen. Die Herstellung der sich ständig verschlechternden Prägestöcke konnte an einer um ein AV Multiplum aus den Jahren 315—324 aus der Sammlung Beistegui herauskristallisierenden Aureus-Gruppe beobachtet werden. Der zweite Teil des Artikels behandelt das Aufschriftenmaterial der kaiserlichen Prägestätten. Diese bis jetzt wenig beachtete Datengruppe beleuchtet viele interessante Details über die Arbeiter, der einzelnen Werkstätten, deren Technik, Administration etc. Der dritte Teil behandelt die unter Konstantin d. Gr. geprägten AV ADVENTUS-Revers-Münzen. Im Zusammenhang mit diesen weist sie nach, dass Konstantin entgegen den Angaben dieser Münzen im Jahre 324—25 nicht in Antiochien weilte, sondern dieser Typ — ohne örtliche Bedeutung — aus einer Zentrale verschickt wurde. Diese Annahme wird durch die Ähnlichkeit und Styl den in den verschiedenen Münzstätten geprägten Stücke unterstützt. Dies ist übrigens das erste Zeichen der unter Konstantin zentralisierten Münzadministration.

Tamás Esze: Angaben über das Personal der Nagybányaer Münzstätte. Verfasser sammelte aus dem Familienarchiv der Familien Károlyi alle jene Briefe, welche die Inspektoren, Stempelschneider und andere Angestellte der Nagybányaer Prägestätte im Laufe des 18. Jahrhunderts an verschiedener Familienmitglieder; richteten und auch solche, in welchem auf die Prägestätte bezügliche Angaben zu finden sind. Diese Briefe gewähren einen Einblick in das alltägliche Leben der Stätte, beleuchten das persönliche Leben der Angestellten und ihr Verhältnis sowohl in privater wie offizieller Hinsicht zur gräflichen Familie. Das Leben dreier Angestellter der Prägestätte behandelt Verfasser auf Grund dieses Materials. — Die erste Angabe beleuchtet die Verhältnisse, unter denen der Stempelschneider *Daniel Ocsovay* im Jahre 1715. zur Prägestätte zurückkehrte, die er im Jahre 1708. während der Kurutzenherrschaft verlassen hatte. Die folgenden Angaben geben ein Bild seiner Tätigkeit als Siegelschneider. Drei aus der Zeit des Inspektorates des *Zacharias Frölich* (1718—1727.) erhaltene Briefe informieren uns über die Lage der Prägestätte während der grossen Pest von 1719. 83 Briefe des Inspektors *Gabriel Lippert* 1727—1741.) und seiner Familienangehörigen sind im Archiv vorhanden. Die Mehrzahl der dort angeführten Angaben berichteten über die geschäftliche Verbindung, die zwischen der gr. Alexander Károlyi-schen Száldobágyer Glasbläserei und der Prägestätte wegen des Ankaufs der Scheidegläser bestand und die die Abhängigkeit der Inspektoren von dem gräflichem Haus deutlich zeigt. Während der neuerlichen Pestepidemie von 1739—41. bewahrte sich die Prägestätte mit Hilfe des Grafen ihre Bewegungsfreiheit und fand sie auch dadurch Unterstützung gegen das Komitat Szatmár. Die Verbindung mit dem gräflichen Hause kam nicht nur durch gegenseitige Dienstleistungen, sondern auch durch sehr herzliche Umgangsformen zum Ausdruck. Interessante Angaben finden sich auch in Bezug auf die schlechte soziale Lage der Bergwerkskläute und der Leibeigenen. Graf Alexander Károlyi unterstützte auch das Adelsansuchen Lipperts. Die diesbezüglichen Daten beleuchten vollständig die familiäre, gesellschaftliche und wirtschaftliche Lage der Obgenannten.

J. Kapossy: Franz Ocsovay und die Nagybányaer Dukaten des Jahres 1735 Franz Ocsovay war ein Schüler Gennaro-s und wurde am 27. I. 1728. zum Graveur der Nagybányaer Prägestätte ernannt. Die Prägestöcke der Nagybányaer Dukaten des Jahres 1738. wurden von ihm fehlerhaft hergestellt, was von Gennaro ausführlich kritisiert wurde. Auch die Prägestöcke der Gulden des Jahres 1738. gelangen nicht, die Hofkammer bemängelte, dass das Bild der Gottesmutter inmitten des kaiserlichen Adlers sehr klein und schwach gezeichnet sei. Die bezüglichen Schriften befinden sich unter den Papieren der Zipser Kammer im Staatl. Archiv.

J. Kapossy: Erinnerungsmedaille Heinrich Karl-s vom März 1848. Eingabe Heinrich Karl-s an Finanzminister Lajos Kossuth, worin dieser anmeldet, dass er zur Erinnerung der Märzereignisse eine Medaille anfertigte, welche er in der Kremnitzer Münzstätte auszuprägen und dann zu wohlfeilem Preise verbreiten wünsche. Das weitere Schicksal der Eingabe ist unbekannt, andererseits wurde Heinrich Karl aber von der Regierung in Tageslohn angestellt;

seine Station war Nagybánya. Auf dem Avers der projektierten Medaille wäre das Bildnis des Statthalters Erzherzog Josef abgebildet gewesen, auf dem Revers vor einem landschaftlichen Hintergrund eine Allegorie mit der Aufschrift „Aller Wünsche sind erfüllt“ Diese projektierte Medaille kam nicht zur Ausführung, kein einziges Exemplar ist bekannt.

G. Bánrévi: Das Schicksal einer Münzensammlung aus dem Jahre 1849. Die Sammlung Gábor Fejérváry-s war in der Budaer Sparkasse untergebracht, welche 1849. während der Belagerung von einquartierten kroatischen Soldaten ausgeraubt wurde. Im Interesse der Zustandebringung einiger Stücke dieser Sammlung wurde am 22. Mai vom Regierungskommissar Johann Ludvigh eine Verordnung erlassen, ergänzt mit einem Schreiben Gabor Fejérváry-s, worin er eine kurze Beschreibung der Sammlung gab.

H. P. Fekete: Inverkehrsetzung der Bankozettel von 1784. Publikation aus dem Archiv der Stadt Hajduböszörmény über die Inverkehrsetzung dieser Bankozettel.

H. P. Fekete: Münzfälschungen am Ende des XVIII. Jahrhunderts. Publikation der Protokolle aus dem Archiv von Hajduböszörmény, die sich auf solche Fälle von Fälschungen der zu dieser Zeit kurrenten Münzen beziehen.

J. Gellért: Münzprägung in Budapest 1920—22. Behandelt die Versuche von Hartgeldherstellung aus den Jahren nach dem ersten Weltkrieg. Verfasser beschäftigt sich mit einestheils den nicht zur Ausführung gelangten Projekten, andernteils publiziert er die Geschichte der in 1920. dringend gewordene Herstellung von Kleingeld. Ohne neuem Valutengesetz konnte man das Münzbild des Kleingeldes nicht ändern, so entschloss man sich, nach altem Muster mit den Siglen KB, aber der Jahreszahl 1920—22 20- und 10-Heller-Stücke zu prägen. Diese Münzen wurden in den Staatsbahnwerkstätten in Budapest hergestellt. (20 Heller 1920, 1921 und 1922. 10 Heller 1920.) Im Prinzip wurden diese Münzen aus Eisen hergestellt, aber bei der schnellen Arbeit gerieten auch Nikkel- und Bronzeplättchen unter die Eisenplättchen, so kommen auch einige solche Stücke vor.

L. Huszár: Angaben über Münzeisenschneider aus dem Kremnitzer städtischen Archiv. Behandelt Angaben über das Leben der Eisenschneider Cristof Fuessl, Abraham Eysker und Hans Guett.

E. Csatkai: Kleine grafische Blätter numismatischer Bedeutung. Behandelt einen Kupferstich, eine Arbeit des Wiener Kupferstechers Josef Georg Mansfeld (1763—1817.) der das Erscheinen Eisenscheider der Medaille des Martin Georg Kovachich mit der Abbildung besagter Medaille ankündigt.

E. Csatkai: Zur Medailleurkunst des Franz Paul Kugler. Behandelt das im Wettbewerb anlässlich der Wiener Weltausstellung hergestellte Gipsmuster Kuglers, erschienen im Jahrgang 1872. der *Arcaologiai Értesítő*.

EXTRAIT FRANÇAIS

G. Faludi: Charles Szentgáli. Compte rendu sur la vie et l'oeuvre du feu secrétaire-administrateur et conservateur des collections de la Société Numismatique Hongroise.

A. Kerényi: La Trouvaille de Nagykágya. Dans la commune de Nagykágya (comitat Bihar) une trouvaille de deniers, constituée de 91 pièces fut découverte, ensemble à d'autres objets d'argent romains. Toutes les pièces de la trouvaille sont des deniers de la république, dont 21 des imitations barbares. La trouvaille contient les frappes de deux siècles, ce qui est le plus fréquent dans le cas des médailles de la république. La frappe la plus récente est celle d'un denier de la „gens Claudia“ de l'an 43, — respectivement, selon Grueber, — 38 av. J.—C. Puisque l'exemplaire est à peine usé, il est probable que la médaille parvint sous terre peu de temps après 38 av. J.—C.

Mme. Radnóti, née M. Alföldi: Quelques Observations sur le Personnel et le Fonctionnement de l'Atelier monétaire romain. Dans la première partie de l'article est détaillée la construction des coins monétaires, respectivement des types des médailles. Ceci s'observait facilement en Orient, en Nicomédie, au début du IVe siècle, lorsque l'atelier monétaire était complètement isolé des autres ateliers, par suite d'événements politiques et lorsque des influences extérieures ne le touchent aucunement. Nous apercevons la fabrication des coins monétaires de style de plus en plus décadent en un groupe d'„aurei“, pouvant être mis entre 315 et 324, se cristallisant autour d'un AV multiplum de la collection Beistegui. La deuxième partie de l'article traite le matériel épigraphique, relatif aux ateliers monétaires de l'époque impériale. Ce groupe de données, jusqu'à présent peu exploité jette du jour sur plusieurs détails intéressants, non seulement relativement aux ouvriers de la Monnaie, mais aussi à quelques uns de ses ateliers, à sa technique et même à son administration. La troisième partie de l'article s'occupe des médailles à inscription AV ADVENTUS sur le revers, frappées sous Constantin le Grand. A propos de celles-ci l'article prouve que Constantin n'avait pas été en 324—25 en Antioche, malgré le témoignage de ces médailles, mais on avait distribué au contraire le type, — sans aucune importance locale, — d'un seul et même centre. Cette supposition semble être justifiée aussi par la forte ressemblance d'exécution et de style des médailles, frappées dans des ateliers différents. C'est du reste la première manifestation de l'administration monétaire centralisée sous Constantin.

Th. Esze: Données relatives au personnel de l'atelier monétaire de Nagybánya. L'auteur a recueilli dans les archives de la famille de Károlyi les lettres que les inspecteurs, les graveurs et les autres fonctionnaires de la monnaie de Nagybánya avaient adressées, au cours du XVIIIe siècle, aux membres de la famille ou à leurs employés; il a rassemblé les lettres aussi qui contiennent des données concernant l'atelier monétaire de Nagybánya. Ces lettres nous permettent de jeter un coup d'oeil sur la vie quotidienne de l'atelier, sur la situation personnelle des fonctionnaires et sur leurs relations officielles et privées avec la maison des comtes. C'est de cette matière que l'auteur publie dans son article une série de données sur trois fonctionnaires de la monnaie. Le premier document éclaire, comment le graveur *Daniel Ocsvay* rentra de nouveau, en 1715, au service de l'atelier qu'il avait quitté au temps des kouroutz en 1708. Les autres traitent de ses fonctions de graveur. Des trois lettres de *Zacharie Frölich*, inspecteur entre 1718—1727, une est surtout importante, dans laquelle il donne des informations sur l'atelier lors de la grande peste de l'année 1719. On peut trouver dans les archives 83 lettres de *Gabriel Lippert*, inspecteur (1727—1741) et des membres de la famille. La plupart des données qui se trouvent dans ces lettres ont trait à une relation d'affaire qui se fit entre la verrerie du comte *Alexandre Károlyi* à Száldobágy et l'atelier monétaire de Nagybánya concernant l'achat des verres spéciaux. Ces lettres montrent d'une manière excellente, combien les inspecteurs de la monnaie sont sous la dépendance de la famille des comtes. Pendant la peste de 1739—1741 l'atelier monétaire ne pouvait se procurer la permission du libre mouvement qu'avec la protection du comte et c'était également lui qui l'appuya contre le comitat de Szatmár. Les relations étaient d'ailleurs non seulement fort polies, mais elles se manifestaient en services mutuels aussi. On trouve dans ces lettres des données très intéressantes relatives à la mauvaise situation sociale des mineurs et des serfs de l'atelier monétaire. Le comte A. Károlyi protège la requête de *Lippert* présentée en vue d'obtenir la noblesse. Les documents se rapportant à cette demande éclaircissent complètement la situation familiale, sociale et économique de G. Lippert.

J. Kapossy: François Ocsovay et les Ducats de Nagybánya, frappés en 1735. Le graveur François Ocsovay était le disciple de Gennaro et fut nommé graveur médailliste de l'atelier monétaire de Nagybánya le 27 janvier 1728. C'est lui qui avait gravé fautivement l'empreinte des ducats de Nagybánya de 1735, ce qui fut critiqué en détail par Gennaro. Or quelque chose clochait aussi dans le cas du florin de 1735, à propos duquel la chambre aulique incrimina que l'image de la Mère de Dieu, placée au centre de l'aigle impérial est très petite et de faible dessin. Les ordonnances s'y rapportant sont à trouver parmi les actes de la chambre du comitat Szepes, dans les Archives Nationales Hongroises.

J. Kapossy: La Médaille commémorative de Heinrich Karl, à l'occasion des événements en Hongrie du mars 1848. L'article expose la requête de Heinrich Karl adressée au Ministre des Finances, Lajos Kossuth, le 29 mai 1848, dans laquelle il réfère d'avoir exécuté une médaille commémorative, en occasion de la révolution hongroise de mars et qu'il désire la faire frapper dans l'atelier monétaire de Körmöcbánya, puis de la propager à bon marché. Nous ne possédons point d'autres données sur le sort de la requête, d'autre part Heinrich Karl fut employé comme journalier par le gouvernement et Nagybánya lui fut désigné comme poste. Sur l'avvers de la médaille projetée le palatin archiduc Etienne aurait figuré, tandis que sur le revers, devant un fond de paysage, une allégorie compliquée, avec l'inscription hongroise: „Les vœux de nous tous s'accomplirent“. La médaille projetée ne fut pas exécutée; aucun exemplaire n'en est connu.

G. Bánrévy. Le Sort d'une Collection de Médailles en 1849. La collection de Gabriel Fejérváry était déposée dans la Banque de Buda, pillée à l'occasion du siège de 1849 par les soldats croates y cantonnés. Pour récupérer quelques pièces de la collection, le commissaire de gouvernement Jean Ludviggh porta, le 22 mai, une ordonnance, complétée par quelques lignes de Gabriel Fejérváry, qui publia de même la courte liste de la collection.

P. H. Fekete. La Mise en Circulation du Billet de Banque de 1784. L'article traite, des archives de la ville de Hajduböszörmény, le précis détaillé, paru sur la mise en circulation de ces billets de banque.

P. H. Fekete: Falsifications de Monnaies, à la Fin du XVIIIe siècle. L'article nous donne connaissance, à la base des écrits des archives de la ville de Hajduböszörmény, des cas de falsification de monnaies, publiés dans les protocoles, se rapportant à la falsification des monnaies contemporaines en circulation.

J. Gellért. Frappe de Monnaie, à Budapest, dans les Années 1920—1922. L'article expose les essais de la frappe de monnaie des années suivant la première guerre mondiale. Il traite d'une part les ébauches de monnaies non exécutées, tandis que, d'autre part, il décrit l'histoire de la frappe de monnaie, devenue urgente en 1920. Il était impossible de changer l'effigie ancienne de la monnaie, sans une nouvelle loi des devises, de sorte qu'on décida enfin de frapper des monnaies de 20 et de 10 fillér, d'après le modèle et avec le sigle KB (Körmöcbánya) ancien, mais avec la date 1920—1922. Ces monnaies furent frappées dans l'atelier de Budapest des Chemins de Fer de l'Etat Hongrois (20 fillér avec les dates 1920, 1921 et 1922, ainsi que 10 fillér avec celle 1920). Ces monnaies furent fabriquées en principe de fer, mais étant donné le travail hâtif, quelques flans de nickel et de bronze se glissèrent parmi les flans de fer; c'est pour cela que de telles frappes se rencontrent aussi.

L. Huszár: Données concernant des Graveurs médaillistes, d'après des documents contenus dans les archives municipales de Körmöcbánya. L'article publie des données sur la biographie des graveurs médaillistes Cristof Fuessl, Abraham Eysker et Hans Guett.

E. Csatkai: Petites Feuilles graphiques, ayant Trait à la Numismatique. L'article expose une eau-forte, oeuvre du graveur viennois Joseph Georg Mansfeld (1763—1817), laquelle annonce la mise en circulation de la médaille commémorative de Martin George Kovachich et donne en même temps la figure de la médaille en question.

E. Csatkai. L'Art de Médailliste de François Paul Kugler. L'article publie le moulage de plâtre de Kugler, envoyé à la compétition de médailles commémoratives à l'exposition universelle de Vienne, à la base de l'information publiée dans l'année 1872 du périodique Archaeologiai Értesítő.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

Compte-rendu de la vie de la Société de Numismatique Hongroise.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba történt felvétel évszámával kiverendő társulati tagsági érem (képe látható a Num. Közlöny XXV. évfolyamának 7. lapján) ezüst és bronz példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. Az érem ára a kiveretéskor érvényes árszabástól függ.

„**Alföldi András dr.: A kontorniát érmek**“ című kétkötetes mű németnyelvű szövegrész és 64 képestábla ára tagoknak 50 Ft, nem tagoknak 80 sv. fr.

„**Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei**“ című mű 54 képestáblával ára tagoknak 30 Ft, nem tagoknak 50 Ft.

„**Numizmatikai Közlöny**“ régi évfolyamai közül a XVIII–XIX., XX., XXI–XXII. és XXIII–XXIV. évfolyamok ára tagoknak 5 Ft, nem tagoknak 10 Ft, a XXV., XXVI–XXVII., XXXII–XXXIII., XXXIV–XXXV., XXXVI–XXXVII., XXXVIII–XXXIX., XL., XLI., XLII., XLIII. évfolyamok ára tagoknak 10 Ft, nem tagoknak 20 Ft, a XLIV–XLV. évfolyam ára tagoknak 6 Ft, nem tagoknak 12 Ft.

„**Az Érem**“ folyóiratunk ára tagoknak I. évfolyam (3 füzet) 3 Ft, a II. évfolyam (1 füzet) 1 Ft, a III. évfolyam (1 füzet) 1 Ft, a IV. évfolyam (1 füzet) 1 Ft, az V. évfolyam (2 füzet) 2.50 Ft, a VI. évfolyam (1 füzet) 1.50 Ft, a VII. évfolyam (1 füzet) 2 Ft, a VIII. évfolyam (1 füzet) 1.50 Ft, a IX. évfolyam (1 füzet) 1.50 Ft, a X. évfolyam (1 füzet) 2.50 Ft. A teljes sorozat ára 17.50 Ft. Nem tagok az említett összegek kétszeresét fizetik.

„**Gohl Ödön: Magyar robotjegyek**“, Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XII. (1913) évfolyamából. Ára tagok részére 3 Ft, nem tagok részére 6 Ft.

„**Tower Hugó: I. Ferenc József fémpénzei 1848–1916**“ című mű e korszak pénzeinek magyar és németnyelvű kimerítő táblázatos kimutatása. Ára 5 Ft.

„**Moneta Prisca**“ kiadványsorozat 1. füzete: „Louis Huszár, Attila dans la numismatique“ címen (francia nyelven), 6 képestáblával. Ára tagok részére 10 Ft, nem tagok részére 15 Ft.

A fenti árakhoz még a portókötség járul vidéki rendelés esetén. A megrendeléseket kérjük Huszár Lajos dr. ügyvezető alelnök címére (Budapest, Magyar Történeti Múzeum, VIII., Múzeum-körút 14–16.) küldeni és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket a 51.010 sz. postatakarékpénztári csekkszámára befizetni.

WERKNER ZSIGMOND

érem- és régipénz-
kereskedő

Budapest

V, Szabadság-tér 17.

LAKOS ÉREMSZAKÜZLET

BUDAPEST IV, BÉCSI-UTCA 5.

FÉLEMELET

Vétel Eladás Csere

Árpádházi, Habsburgházi, Magyar érmek,
Papírpénzekről szóló árjegyzékek darabon-
ként 5 drb. 30 filléres postabélyeg be-
küldése ellenében kaphatók, vásárlásnál
visszatérítem.

ifj. TRIZNYA JÓZSEF

MŰ- ÉS RÉGISÉGKERESKEDŐ

MODERN FESTÉSZET — SZOBRASZAT
GRAFIKA — ÉREMMŰVÉSZET

RÉGISÉGEK

ÁSATÁSOK

NUMIZMATIKA

EMLÉKÉRMÉK — RÉGI PÉNZEK

VÉTEL — ELADÁS — CSERE

Budapest IV, Váci-utca 25. sz.

Régi pénzt, érmet, plakettet, ásatást,
ezüst tárgyat és minden-
féle műbecsű régiséget
vásárolok.

FARKAS JENŐ

BUDAPEST VII, Erzsébet-krt 14, I. 4.

D. u. 2-5-ig.

SZIGETI ISTVÁN

szerkesztésében megjelent

**ZSEB-
ÉREMLEXIKON**

néhány példány még kapható a
szerzőnél

BUDAPEST

II, Malinovszki (Olasz) fasor 35, I. em. 8.

*Augustus császár, továbbá
Tacitus és Florianus csá-
szárok pénzeit keresem.*

Ajánlatokat az ár jelzése és ceruza-
másolattal kérek.

Dr. RÉPÁSY GYULA

Pápa, Dr. Antal Géza-tér 1.